

Nadja Majuri

KAUKANA KOTOA-

Tutkimus ekspatriaattivaimon

oleskelusta ulkomailla elämäntulon muutoksena.

Yhteiskunta-
politiikan

**Pro gradu-
tutkielma**

Jyväskylän

yliopisto,

Syyslukukausi,

2000

KAUKANA KOTOA -tutkimus ekspatriaattivaimon ulkomailla oleskelusta elämäntulon muutoksena

Majuri Nadja Tuuli Maaria, (Julkunen Raija)

Yhteiskuntapolitiikka

Marraskuu 2000

Jyväskylän yliopisto 88s.+ 6s.

Tiivistelmä:

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää millainen elämäntulon muutos ulkomailla oleskelu on ekspatriaattien puolisoille. Tavoitteena on myös kartoittaa vieraaseen kulttuuriin sopeutumista edistäviä tekijöitä sekä puolisoiden ja heidän perheidensä kotiinpaluuprosessia. Empiirinen tutkimus suoritettiin teemahaastatteluna. Haastateltavina oli kaksitoista ekspatriaatin puolisoa.

Postmodernin aikakaudelle tyypillistä on tietoinen elämän suunnittelu, jonka toteuttamiseen tarvitaan myös onnea ja rohkeutta. Globalisaation eli maailmanlaajuistumisen myötä ihmiset ja tavarat liikkuvat yhä enemmän maanosista toiseen. Ihmisten elämäntululle on ominaista, että perhe ja työ eivät samalla tavoin kiinnitä yksilöitä yhteen paikkaan, vaan väliaikainen oleskelu vieraassa kulttuurissa edustaa maailmanlaajuistumisen yksilöllisiä vaikutuksia.

Keskeisiä päätelmiä olivat mm. se, että naiselle ulkomailla oleskelu hahmottui elämäntulon lineaarisuuden katkokseksi toisin kuin miehelle, jonka elämän lineaarisuutta kuvaa jatkuvuus. Tähän lineaarisuuden katkokseen naiset sijoittivat esimerkiksi lapsen hankkimisen, kielen opiskelun, vapaaehtoistyön tai kulttuurin oppimisen. Ulkomailla oleskeltaessa puolisoiden roolit muuttuivat traditionaalisemmiksi naisen huolehtiessa lapsista ja kodista ja miehen käydessä ansiotyössä.

Suomalaiset naisverkostot toimivat kohdemaassa emotionaalisen ja informatiivisen tuen antajina ja niiden katson edistävän sopeutumista sekä muodostavan naisen ja perheen hyvinvointia suojaavan verkoston. Toisaalta suomalaiskontakteilla on myös kielteistä merkitystä. Pinnalliset sosiaaliset suhteet paikallisiin tarjosivat informatiivista tukea ja ovat kulttuuriin syvällisemmän sopeutumisen edellytys. Esittelen tutkimuksessa muodostamani kolme vaimotyyppiä, jotka ovat yhteydessä kulttuuriin sopeutumiseen.

Komennusmaassa hyvin viihtyneet ja mielekkään elämän luoneet naiset eivät kokeneet kotiinpaluuta helpoksi toisin kuin vähemmän viihtyneet naiset. Puolisot ja lapset tulisi yhä enemmän ottaa huomioon koko komennusprosessi ajan.

Avainsanat: elämäntulon lineaarisuus, kulttuuriin sopeutuminen ja sosiaalinen tuki

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO

1	KOSMOPOLIITTISEN ELÄMÄN HAHMOTTUMINEN.....	6
1.1	Globalisaation tunkeutuminen omaan elämään.....	6
1.2	Elämäntulon valinnat ja riskit.....	8
2	POSTMODERNI PERHE JA AIKA	11
2.1	Jälkimodernin muuttuneet käsitykset perheestä	11
2.2	Mitä on perheen aika?.....	12
2.2.1	Syklinen ja lineaarinen aikakäsitys	12
2.2.2	Taloudellinen aikakäsitys.....	13
2.3	Perheen arkielämän suunnittelu ja sen kontrolloiminen.....	14
2.4	Sukupuoli ja perheen aika.....	16
3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA SEN TOTEUTTAMINEN.....	17
3.1	Teemahaastattelu	17
3.2	Aineiston keruu.....	19
3.3	Ekspatriaattiperheet	21
3.3.1	Tanskan ja Japanin perheet.....	21
3.3.2	Teksasin perheet.....	22
3.3.3	Kalifornian perheet.....	22
3.4	Aineiston analyysi	23
4	VIERAAN KULTTUURIN KOHTAAMINEN.....	24
4.1	Näkökulmia kulttuuriin ja sopeutumiseen.....	24
4.2	Muuttajan motivaatio ja odotukset	26
4.3	Mielekkään elämän luominen.....	34
4.3.1	Kotiäidin arkipäivää	43
4.3.2	Suomalaisnaisten tukea antava verkosto	47
4.3.3	Sosiaaliset suhteet paikallisten kanssa	51
4.3.4	Puolison muuttunut rooli.....	55
4.4	Kotiinpaluu elämäntulon muutoksena	59
4.4.1	Kotiinpaluu vaikeaa?.....	66

4.4.2 Muuttunut kulttuurinen identiteetti	72
5 VAIMOTYYPIT.....	73
5.1 Sydän kotimaassa	74
5.2 Matkailija.....	75
5.3 Syväasukeltaja.....	77
6 ELÄMÄNKULUN KATKOKSELLISUUS.....	78
6.1 Lineaarisen ajan monet kasvot.....	78
6.2 Ulkomailla oleskelu katkoksenä.....	79
6.3 Kotiäidin rooli.....	81
6.4 Sosiaaliset verkostot	83

LOPUKSI

LÄHTEET

LIITTEET

JOHDANTO

Maailman globalisaation ja kansainvälistymisen myötä kansalaisille on avautunut yhä enemmän mahdollisuuksia väliaikaiseen oleskeluun kotimaan rajojen ulkopuolella. Tutkimuksessani käsittelem ulkomaille lähteneitä ekspatriaattiperheitä. Käsitteellä ekspatriaatti, joka tulee englannin kielisestä sanasta (expatriate), tarkoitetaan henkilöä, joka työskentelee ulkomailla työnantajan ulkomaanyksikössä tai tytäryhtiössä. Ulkomaankomennukset ovat määräaikaisia kestäen muutaman vuoden, jonka jälkeen ekspatriaatit palaavat kotimaahan tai siirtyvät uudelle komennukselle. Useimmiten ekspatriaatit ovat lähteneet ulkomaankomennukselle perheineen.

Aiheesta kiinnostuin palattuani Ranskasta, jossa olin ollut opiskelijavaihdossa. Vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen kokemukset ja kotiinpaluu saivat minut miettimään kulttuurin vaihdosta johtuvia tuntemuksia. Aikaisempaan tutkimukseen perehtymällä minulle selvisi, ettei työntekijän puolison näkökulmasta, joka usein on nainen, ole ulkomaankomennuksia juuri tarkasteltu. Kansainvälisten selvitysten mukaan jopa 80 prosenttia epäonnistumisista, jolloin palataan kesken komennuksen kotimaahan, johtuu perheen, lähinnä puolison viihtymättömyydestä vieraassa kulttuurissa (Paavolainen 1999, 22).

Globalisaatio eli maailmanlaajuistuminen merkitsee laajimmillaan yhteiskuntien perusteellista muutosta, joka heijastuu talouden ohella poliittiseen järjestelmään, kulttuuriin, aluekehitykseen sekä sosiaali- ja koulutuspolitiikkaan (Väyrynen 1999, 38). Kansalliset markkinat ovat avautuneet ja tavarat, palvelut ja tuotannontekijät liikkuvat entistä vapaammin maasta toiseen (Alasuutari & Ruuska 1999, 17). Beck (1999, 61) tarkoittaa globalisaatiolla kokemusta arkipäiväisen toiminnan rajattomuudesta talouden, informaation, ekologian, tekniikan ja kansalaisyhteiskuntien eri ulottuvuuksilla.

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa lukija johdatellaan globalisaation maailmaan ja sen vaikutuksiin yksilön elämässä. Maailmaan, jossa ihmisen elämänmenoon liittyy tarve olla jatkuvassa liikkeessä. Aihetta lähestyn myös tarkastelemalla elämänkulkua,

jolle on tyypillistä, että yksilön elämänkulku jäsentyy valintojen ja tärkeiden tapahtumien kautta. Elämänkulun suunniteltavuus ja tapahtumien oikea ajoittaminen ovat tutkimukseni ekspatriaattiperheille ominaisia.

Toisessa luvussa tarkastellaan käsityksiä postmoderniperheestä ja heidän elämänsä määräävästä ajasta. Sosiaalista aikaa analysoitaessa voidaan se nähdä syklisenä- ja lineaarisena aikakäsityksinä. Lineaarinen aika voidaan liittää perheen ja naisen elämänkulkuun, johon ei välttämättä olla sitouduttuja vaan kaikelle esimerkiksi lasten hamkkimiselle on oma aikansa. Naisten elämänkulun lineaarisuutta uhkaavat katkokset, toisin kuin miehen, jonka elämää kuvaa jatkuvuus. Nämä luvut auttavat ymmärtämään aineiston tulkintaosuuden synnyttämiä näkökulmia.

Tutkielman kolmannessa luvussa esitän tutkimustehtäväni sekä sen toteuttamisen. Esittelen myös yhteenvedonomaaisesti komennuksella mukana olleet naiset perheineen. Lisäsi tarkastelen lyhyesti aineiston analyysin kulkua.

Neljäs kappale on varsinainen tutkimuksen aineistoa esittelevä luku, jossa liitän aikaisempaa tutkimusta saamiini tuloksiin. Ekspatriaattiperheen sopeutuminen vieraaseen kulttuuriin ei ole riippuvainen vain yksilöistä vaan laajemmista yhteiskunnallisista tekijöistä. Muuttajan motivaatiolla ja odotuksilla katsotaan olevan tärkeä merkitys sopeutumisen onnistumiselle. Mukaanlähtevä puoliso, jättää mahdollisesti työpaikkansa ja koko sosiaalisen verkostonsa. Lapset joutuvat suuren muutoksen eteen, koulu ja toverit vaihtuvat.

Millaiseksi naisen ja perheen elämänkulku globaalina aikana ulkomailla oleskeltaessa muotoutuu ja mitkä tekijät vaikuttavat naisen ja lasten viihtymiseen kohdemaassa? Näihin kysymyksiin pyrin luvussa vastaamaan. Sen loppuosassa käsittelen komennukselta kotiinpaluuta elämänkulun muutoksena. Onko ulkomailla vietettyjen vuosien jälkeen helppoa palata takaisin Suomeen vai kokevatko naiset kotiinpaluun vaikeaksi?

Luvussa viisi esittelen vaimotyypit: sydän kotimaassa, matkailija ja syväsukeltaja. Tyypit edustavat vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen muotoa sekä henkilöiden suuntautuneisuutta paikalliseen tai kosmopoliittiin eli maailmanlaajuiseen elämään.

Kuudennessa kappaleessa, elämänkulun katkoksellisuus, suhteutan aineistosta nousevia asioita aikaisemman tutkimuksen perusteella. Perheen elämänkulku näyttäytyy puolisoille varsin eri tavalla. Totuttu suomalaisnaisen rooli muuttuu kotiäidin rooliksi ja huolenaiheeksi tulee pärjääminen vieraassa kulttuurissa. Kuka huolehtii ulkomailla oleskeltaessa lasten- ja kodin hoidosta? Sosiaaliset verkostot naisten tuen antajina nostavat merkitystään.

Lopuksi tiivistän vielä tutkimuksen tuloksia, jotka voivat toimia ohjeenomaisina komennusta suunnitteleville perheille.

1 KOSMOPOLIITTISEN ELÄMÄN HAHMOTTUMINEN

1.1 Globalisaation tunkeutuminen omaan elämään

Yksilön oma elämä ei ole enää paikkaan sidottua, paikallaan pyvää elämää. Suhteet moniin erilaisiin maailmoihin ja monipaikkaisuus ovat johtaneet elämäkerran globalisoitumiseen. Tällä elämäkerran globalisoitumisella Beck (1999, 135) tarkoittaa sitä, että maailman vastakohtat eivät ole jossain kaukana vaan oman elämämme keskiössä, monikulttuurisissa perheissä, yrityksissä ja ystäväpiireissä.

Ylikansallinen elämä on paimentolaiselämää, elämää autossa, lentokoneessa, junassa puhelimessa tai internetissä. Se on joukkoviestimiin perustuvaa ja niiden muovaamaa elämää. Paikkojen vaihtelu ja niiden valinta ovat seurausta yhteiskunnan mahdollisuuksista ja konflikteista. Ne eivät välttämättä ole yksilön subjektiivisia valintoja, esimerkiksi urakehitykseen liittyä suhteellisen lievä asuinpaikan vaihtamisen pakko (Beck 1999, 136-137).

Bauman (1996, 181,185-186) väittää, että nykyiseen elämänmenoon on sisäänrakennettu tarve olla koko ajan liikkeessä, mikä estää meitä kiinnittymästä yhteen paikkaan. Hän on kuvannut aikaamme nomadiseksi, koska niin monet asiat: ihmiset, tavarat ja merkitykset liikkuvat maailmankaikkeudessa ja vaikuttavat siten paikallisten ihmisten elämään. Paikat, joissa kulloinkin olemme, muodostuvat väliaikaisiksi asemiksi. Taidot, työtehtävät, työpaikat ja aviopuolisot tulevat ja menevät ja kaikilla niillä on taipumus pitkästyttää ja ärsyttää.

Elämänmenon jatkuva liikkuvuus, siirtyminen eri paikkoihin ja niiden sosiaaliset vaatimukset tekevät yksilön elämän toiseksi luonnoksi. Kiinnostus sisäiseen liikkuvuuteen nousee ulkoisen liikkuvuuden tilalle (ammatinvalinta, maastamuutto). Sisäisellä liikkuvuudella Beck (1999, 139) tarkoittaa henkisen ja fyysisen liikkuvuuden määrää, mitä edellytetään, jotta arkielämä eri paikkojen välillä olisi hallittavissa.

Robertson ehdottaa kulttuurisen globalisaation ja paikallisuuden peruskäsitteiden yhdistämistä ”glokalisaatioksi”. Hänen glokaalia teoriaansa täydentää Arjun Appadurai (1998) puhumalla aiheesta nimeltä *ethnoscapes*, jolla hän tarkoittaa ihmisten kuviitteellisia maisemia, jotka ovat ominaisia rauhattomalle ja hajoavalle maailmalle. Sellaisen maailman muodostavat turistit, maahanmuuttajat, pakolaiset ja muut ryhmät, jotka ovat jatkuvassa liikkeessä (Beck 1999, 100-101). Useat ihmiset eri maanosissa pohtivat ”mahdollisia elämiä” nykyisin paljon laajemmin kuin ennen. Tämän muutoksen ovat mahdollistaneet joukkotiedotusvälineet (Beck 1999, 109). Maailmassa on nykyisin lukematon määrä kohdattavaksi merkityksiä, samoin kuin kuviteltuja ja todellisia yhteisöjä (Bauman 1996, 181).

Globaalissa maailmassa ihmiset voivat olla toistensa kanssa tekemisissä monin eri tavoin. Seuraavaksi esittelen maailmanlaajuisesti ja paikallisesti suuntautuneet henkilöt, tosin monet ihmiset eivät välttämättä kuulu kumpaankaan ryhmään, vaan johonkin näiden kahden välille. Maailmanlaajuisesti orientoituneista henkilöistä eli kosmopoliiteista puhuttaessa osiksi. Jos ihmiset liikkuvat paljon, heitä voidaan kutsua kosmopoliiteiksi. Taas vähän liikkuvista ihmisistä voidaan puhua paikallisina

henkilöinä. Paikalliset ihmiset saavat vaikutteita tiedotusvälineiden kautta maailman eri kulttuureista. Kosmopoliitit toimivat samaan tapaan siirtäen kokemuksia ja tietoja paikallisille (Hannerz 1990, 239).

Giddens (1991) mainitsee, että kosmopoliitti on henkilö joka tuntee olevansa kotona hyvin erilaisissa konteksteissa. Hän huomauttaa, että jokainen ihminen elää paikallista elämää siinä mielessä, että hän on sidottu oman kehonsa kautta johonkin paikkaan ajassa.

1.2 Elämäkulun valinnat ja riskit

Sosiologit, psykologit, historioitsijat ja sosiaaligerontologit ovat pyrkineet jäsentämään elämäkulua. Näkökulmissa ja käsitteissä on eroja johtuen erilaisista tutkimustraditioista. Psykologisessa tutkimusperinteessä puhutaan elämäkaaresta tai elämänurasta, jossa tutkija on kiinnostunut yksilön psyykkisestä kehityksestä. Sosiologit taas puhuvat elämäkulusta tarkastellessaan ikävaiheisiin liittyviä siirtymävaiheita (Jylhä 1990, 119-120).

Sosiologinen elämäkulun tutkimus suuntautuu tarkastelemaan ihmisen ikään liittyviä sosiaalisesti määräytyneitä siirtymiä ja muutosvaiheita. Yksilön ikä kuvaa elämävaihetta varsin huonosti, koska kronologisen iän merkitys vaihtelee kulttuureittain (Jylhä 1990,123-124).

Yksilöille elämäkulku jäsentyy omien valintojen, tärkeiden tapahtumien ja muistojen kautta. Nämä jäsennykset saavat subjektiivisen ja elämyksiin perustuvan sävyn. Yksilöillä havaitaan samanlaisia elämäkulun piirteitä, esimerkiksi yhteiskunnalliset aikataulut, siirtymät, jotka ovat yhteisiä monille ihmisryhmille (Häyrynen 1988, 113). Elämäkulututkimuksen keskeisiä aiheita ovat elämävaiheet, ikänormit sekä elämäkulun siirtymät ja katkokset (Jylhä, 1990).

Giddens korostaa yksilön asemaa posttraditionaalisessa arjessa. Ihmisen oman identiteetin ylläpitäminen ja muodostaminen tulee vaikeammaksi. Yksilö on

vastuussa identiteettinsä muodostamisesta, josta tulee oma refleksiivinen projektinsa. Ihmisessä tapahtuvia muutoksia ei voida erottaa ympäristön tapahtumista. Hankkimalla ja kontrolloimalla aikaa pyrkii yksilö Giddensin (1991) mukaan muokkaamaan minuutensa projektia.

Postmodernia elämää voidaan kuvata riskin käsitteellä. Riski voi olla vaara, jolta voidaan suojautua tai se voidaan nähdä haasteena, jolle rakennetaan uudenlaista elämää. Yksilöillä on subjektiivinen kokemus siitä, mitkä asiat ovat riskejä ja uhkia (Rantalaiho 1996, 237). Beck (1995) puhuu riskien luonteen muuttumisesta globaaleiksi, jolloin yksilö etsii sisäistä mielen tasapainoa.

Elämän suunniteltavuus pitkällä aikavälillä on modernille yksilölle jo arvo sinänsä. Yksilö tai vaikka perhe tekee suunnitelmia suhteessa yhteiskunnan tarjoamiin instituutioihin, esimerkiksi työmarkkinoihin ja koulutukseen. Postmodernia ajankuvaa ei voida nähdä vain riskien epämääräistymisenä ja entisten maailmanselitysten hajoamisena, vaan siihen kuuluu yleisessä epävarmuudessa eläminen ja toimiminen. Elämän ennustettavuus vähenee ja yksilö on yhä enemmän vastuussa valinnoistaan yksilönä. Moderni ihminen teki suunnitelmia ja valintoja itsenäisesti, mutta näiden valintojen seurauksia saattoi ennakoida yksilö itse tai ulkopuolinen tutkija. Postmodernissa tietoinen elämän suunnittelu ei enää riitäkään vaan tarvitaan myös rohkeutta ja onnea valintojen toteuttamisessa. Koulutus ei enää yksin takaa työpaikkaa, jolla yksilö saattoi turvata siihen elämänsä (Rantalaiho 1996, 237-238).

Rantalaihon (1996) mukaan yhteiskunnallisessa keskustelussa on kaksi tärkeää näkökulmaa, verkostoituminen ja kollektiivinen identiteetti. Jälkimodernin kansalaisyhteiskunnan ja talouden toiminta ovat yhä enemmän rakentuneet verkostojen varaan ja vahvuuksia haetaan kommunikaatiosta ja tilanteenmukaisesta yhteistoiminnasta. Sama ajattelutapa soveltuu myös yksilöiden toimintaan. Elinolotutkijat ovat esittäneet jo monia sidoksia: sosiaalista tukiverkkoa, luottamuksellisia ihmissuhteita, kiinnittymistä työhön, kotiin tai kansalaisyhteiskuntaan.

Elämäntavalla Roos (1988) tarkoittaa laajimmassa merkityksessään aikaisemman elämänhistorian ja elinolojen ymmärtämistä jäsennettynä laajempaan kokonaisuuteen. Tänä päivänä emme ole enää sidottuja elämäntapaamme, vaan omilla valinnoillamme voimme viestittää arvoja ja asenteita. Elämäntavoista on tullut strategioita, joiden avulla tavoittelemme asemaa ja arvostusta (Roos 1988, 14). Ulkomaan työkomennukselle lähtiessään mies tavoittelee urakehitystä ja vaimo pyrkii esimerkiksi vieraan kulttuuriin oppimiseen ja näin he yhdessä elävät uutta elämäntapaa.

Kansainvälistyminen ja maailmanlaajuisten suhteiden muodostuminen muokkaavat elämäntapaamme (Karisto ym. 1998, 199). Traditio, perhe ja työ eivät enää samalla tavalla kiinnitä yksilöitä samaan paikkaan. Nämä suhteet eivät ole hävinneet mihinkään, mutta ne ovat saaneet uuden muodon ja niiden toiminta on muuttunut (Hoikkala 1998).

Pinolan (1995) mukaan elämäntavan olennaiset tekijät ilmentävät yksilön eri elämänpiirejä kuten työtä, perhe-elämää ja vapaa-aikaa. Muutettaessa elämäntapamme saa uudenlaista sisältöä. Silloin nousee ajankohtaiseksi kysymys elämän sisäisestä ja ulkoisesta hallinnasta. Maassamuuton seurauksena yksilöt kokevat erilaisia elämänmuutoksia kuten asunnon, asuinympäristön, toimeentulon, perhesuhteiden, ystävien, harrastusten, kielen, tapojen, normien ja arvostusten muutoksia (Pinola 1995,11). Ulkomaille muuttaessaan yksilön elinpiiri muuttuu ja koetaan vastaavanlaisia elämänmuutoksia kuin maassamuuton yhteydessä. Kotimaasta muutettaessaan yksilön elämänmuutoksiin kiinteästi liittyy vieraan kulttuurin oppimisprosessi, jonka lopputuloksena on kulttuurin tuntemus ja siinä selviytyminen.

Pinola (1995) erottaa yksilön elämänkulkua ohjaavia tekijöitä:

1) Elämänkulkuun sidoksissa olevat objektiiviset tekijät, esimerkiksi sosiaalistuminen sosiaalisiin rooleihin.

- 2) Erilaiset historialliset tekijät, jotka ovat sidoksissa aikaan, esimerkiksi yhteiskunnan rakennemuutos.
- 3) Satunnaiset tekijät, tapahtumat, kuten työpaikan muutokset ja lasten syntyminen (Pinola 1995, 39).

Yksilön elämäntapaa ohjaavat tapahtumat muovaavat hänen elämäntapaansa. Elämäntapaa aikana elämäntapa muuttuu ja saa uusia muotoja. Erilaiset tapahtumat ja elämäntapa ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa toisiinsa (Pinola 1995, 39). Ulkomaille muutto voidaan nähdä naisen elämäntapaa muutosena ja sitä ohjaavana tekijänä.

2 POSTMODERNI PERHE JA AIKA

2.1 Jälkimodernin muuttuneet käsitykset perheestä

Toisen maailmansodan jälkeisistä ajoista perhe on käynyt läpi huomattavia muutoksia. Kansalaisten käsitykset 1980- ja 1990-luvulla oikeasta perhe-elämästä ovat muuttuneet. Elinkeinorakenteen muutoksen lisäksi perhesuhteet ovat moninaistuneet ja muuttaneet elämäntapaamme. Laajaa perhekäsitettä käyttäen perhe voitaisiin määritellä siten, että siihen kuuluvat ne, jotka syövät samasta jääkaapista (Karisto ym 1998, 201-208). Elämme tilanteessa, jossa yhden hallitsevan perhemallin tilalle on syntynyt useita hyväksyttäviä perhemuotoja (Virkki 1994, 6).

Yksinhuoltaja- ja uusperheiden rinnalla voitaisiin puhua uraperheestä. Tämä Ivan Fronesin (1997) esittämä perhetyyppi kehittyi 1980-luvulla Pohjoismaissa. Siinä molemmat vanhemmat suhtautuvat työhön urana, jota suunnitellaan. Jälkimodernissa yhteiskunnassa molemmat puoliset ovat työelämässä ja menestyminen on tärkeää yhtäläisellä naiselle. Nykyajan äiti menee töihin luodakseen uraa eikä vain tienatakseen lisäansioita (Karisto ym. 1998, 209).

Koulutukseen hakeutuminen, työelämän aloittaminen ja lasten hankinta kuuluvat elämänuran suunnitteluun. Näiden asioiden oikea ajoittaminen ja suunnittelu ovat

elämänuralle tärkeitä. Uraperheessä sukupuoliroolit ovat muuttuneet. Urakeskeisyys ei ole syrjäyttänyt perheen lapsia vaan he ovat tarkoin suunniteltuja ja haluttuja (Karisto ym. 1998, 209). Tutkimani perheet suhteutuvat kotimaassa uraperheiksi, sillä molemmat puoliset, myös osa naisista ovat työelämässä mukana. Perheen elämänkulku on tarkoin suunniteltu ja ulkomaankomennus on osa tätä suunnitelmaa. Perheiden lasten hankintaa leimaa rationaalinen ajattelu, jossa ulkomailla kotirouvana oleskelevalla naisella on aikaa vauvan odotukseen. Ulkomailla oleskelun aikana ekspatriaattiperheitä kuvaa paremmin traditionaalinen perhe käsitys.

2.2 Mitä on perheen aika?

Diskurssi perheen ajasta jakautuu traditionaaliseen näkemykseen, jossa perhettä kuvataan nostalgisesti erityisten elämäntapahtumien, esimerkiksi perheen yhteisesti vietettyjen lomien kautta. Nykyinen suuntaus tarkastelee perheen aikaa arkipäivän tapahtumien kautta, kuten perheen aamuista automatkaa töihin ja kouluun. Perheen aikaan liittyy vahvasti tunne yhdessäolosta ja jatkuvasta vuorovaikutuksesta perheenjäsenten välillä (Daly 1996, 66).

Kasvava individualismi on johtanut siihen, että perheen aika voidaan nähdä jokaisen perheenjäsenen omana yksityisenä aikana. Tämä tulee esille erityisesti vapaa-ajan vietossa, josta on tullut yhä yksityisempi ja eriytyneempi elämänalue (Daly 1996, 70, 75).

2.2.1 Syklinen ja lineaarinen aikakäsitys

Perheen aika voidaan nähdä sosiaalista aikana, joka erottuu luonnontieteellisestä aikakäsityksestä. Luonnollista aikaa määrää luonnon oma kiertokulku, jota voidaan mitata määrällisesti, toisin kuin sosiaalista aikaa, joka liittyy yksilön kokemuksiin ja tietoisuuteen ajasta. Sosiaalisen ajan analysoinnissa on käytetty vertauskuvia, jotka määrittelevät käsittelemämme jokapäiväiset realiteetit (Daly 1996, 4).

Syklinen aika on nähty vuodenaikojen vaihteluna, päivän vaihtumisena yöksi ja yksilön syntymänä ja kuolemana. Perheille tämä aikakäsitys merkitsee työtä, lepoa, viljelyä ja sadonkorjuuta, tapahtumia, jotka liittyvät luonnon kiertokulkuun. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus eivät ole yhtä tärkeitä kuin ekologinen kiertokulku. Vaikka ihmiset jatkavat päivittäisiä rutiineja, kuten töihin ja kouluun lähtemistä ja sieltä palaamista, niin nämä eivät nykyisin liity luonnon kiertokulkuun vaan kuuluvat kokonaisuudessa jälkimodernin kulttuurin elämään (em.1996, 5-6). Julkusen mukaan (1989, 13) perheen sisäisessä arkiarjassa nainen suuntautuu edelleenkin tehtävien toimittamiseen, tekemään ne silloin kun niiden aika on, eikä tiettyssä kellonajassa.

Modernin yhteiskunnan aikajärjestelmää luonnehti monet siitä käytetyt ilmaisut: mekaaninen, kellonaika, rationaalinen, standarsoitu ja lineaarinen (Julkunen 1989, 13). Kokemukseemme ajasta kuuluu lineaarinen aikakäsitys, joka suuntaa elämämme jakaen ajan menneisyyteen, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Mannheim (1952) vertaa lineaarista aikakäsitystä positivistiseen näkökulmaan ajasta, johon hän liittää elämänkaaren, jossa sukupolvet seuraavat toisiaan. Perheillä on lineaarinen historiansa, jota vievät eteenpäin syntymäpäivät ja uusien sukupolvien syntymät (Dalyn mukaan 1996, 7-8).

Lineaarisella mallilla ajasta on meille tärkeä rooli ajattellessamme yksilön kehitystä ja sosiaalisia muutoksia. Yksilölle etenevään aikakäsitykseen kuuluvat siirtymät ja erilaiset juhlat, jotka muodostavat hänen elämäkertansa (em.1996, 16). Lineaarinen aika nähdään pitkällä aikahorisonteilla toimivan, tulevaisuutta ennakoivan ja suunnittelevan yksilön aikana, jolla on dynaaminen maailmankuva (Julkunen 1989).

2.2.2 Taloudellinen aikakäsitys

Jälkimodernissa yhteiskunnassa aika voidaan liittää talouden käsitteeseen, johon yleensä yhdistetään raha. Kulttuureissa, joissa taloudellinen kehitys on arvostettua, ajasta tulee tehokkuuden ja tuottavuuden mittari. Perheille aika näyttäytyy suunniteltuina aikatauluina, jotka dominoivat perheiden elämää (Daly 1996, 17).

Dalyn (1996) mukaan perheen yksityiseen kokemukseen ajasta liittyy aina sosiaalinen kontekstinsa. Henkilökohtaiset toiveet ja tarpeet tulee yhdistää rakennettujen aikataulujen kanssa. Teollistuminen, informaatioteknologian kehitys ja maailmantalouden globalisaatio pakottavat yksilöt ja perheet sopeutumaan jatkuvaan muutoksen aikakauteen. Yhä useammassa perheessä kummatkin puoliset ovat työelämässä, jolloin perheen yhteinen aika jää varsin lyhyeksi. Perheiden käsitys ajasta muuttuu yhä kasvavien vaatimusten lisääntyessä (Daly 1996, 17).

Giddens (1992) kuvaa puolisoitten suhteiden välistä muuttumista käsitteellä ”puhdas suhde”. Tämä suhde kestää vain niin kauan, kun molemmat osapuolet ovat tyytyväisiä. Tässä suhteessa yksilöllä on mahdollisuus minän reflektiiviseen projektiin. Puolisoiden suhteiden välinen muutos näkyy myös vanhempi-lapsi suhteissa, muissa sukulaisuussuhteissa ja ystävyysuhteissa (em.1992, 188).

2.3 Perheen arkielämän suunnittelu ja sen kontrolloiminen

Silverstone (1993) näkee, että perheen aika on tarkoin suunniteltua vanhempien työpäivistä kodinhoitoon ja jopa televisio-ohjelmiin (Dalyn mukaan 1996). Daly (1996, 32-33) sanoo, että tämän seurauksena aika nähdään särkyneenä, ristiriitaisena ja muuttuvana tyypillisenä postmodernin aikana.

Arkielämään kuuluvat rutiinit. Ne näyttävät usein harmaana, ikävänä ja arkielämän oravanpyöränä. Koti- ja huolenpityö näyttää saman toistolta, joka ei jätä jälkeä ja, joka aloitetaan joka aamu yhä uudestaan. Arkielämä tarjoaa muuttumatonta jatkuvuutta ja turvallisuutta maailmassa, jossa aika näyttää pirstaleisena (Julkunen 1989, 16).

Perheen elämäntapaa ohjaavat yhä enemmän odotukset ja sopiva aika muutoksille, kuten naimisiin menolle ja lasten hankinnalle. Enää ei välttämättä olla sidottuja lineaariseen aikaan, jonka kulkua seurasivat yksilön elämän siirtymät lähtien koulutuksesta ja naimisiin menosta päättyen eläkkeellepääsyyn. Nykyisen perheen ajalle tyypillistä on, että perhemuutokset ovat tarkoin harkittuja ja kaikki tapahtuu

ajallaan (Hagestad 1986, Dalyn mukaan 1996, 33). Lasten hankintaa ei enää välttämättä edellä ensin naimisiin meno. Tämä on johtanut siihen, että lineaariseen käsitykseen kuuluvat siirtymät eivät tapahdu traditionaalisessa järjestyksessä.

Harveyn (1989) mukaan kertakäyttöyhteiskunnassa (throwaway society) ei heitetä pois enää ainoastaan kulutushyödykkeitä vaan arvoja, ihmissuhteita ja elämäntapoja. Myös sukulaisuussuhteiden katsotaan postmodernissa menettävän merkitystään ja kuihtuvan. Naisten työelämään siirtyminen on rakentanut perheen aikaa uudella tavalla. Molempien puolisoitten työssäkäynti on johtanut siihen, että ajasta on tullut yhä enemmän yksityinen hyödyke (Daly 1996, 35-37).

Perheen yhteiseen kotonaoloaikaan on vaikuttanut yhä enemmän puolisoitten työelämä. Äitien katsotaan viettävän vähemmän yhteistä aikaa kotona lasten kanssa kuin ennen. Myös isille lasten kanssa viety aika vähenee työn tai puolisoitten avioerojen takia (Presser 1989, Dalyn mukaan 1996, 39). Näiden esitettyjen väitteiden pohjalta perheen aika käy läpi muutosta, joka vaikuttaa kaiken tyyppisten perheiden elämään (Daly 1996, 39).

Aikataulujen noudattaminen kuuluu yhteiskunnan tärkeimpiin pelisääntöihin. Modernin ihmisen tavallisempia kokemuksia on kiire, ajan niukkuus ja aikataulussa pysymisen pakko. Kiireen kokemus leviää ansiotyön ulkopuolelle, koko arkielämään. Tyypillistä ajallemme on kokemus siitä, että tiedämme elämän monet mahdollisuudet ja tunne siitä, että oikea elämä on aina jossain muualla, toisessa ajassa ja paikassa (Julkunen 1989, 17, 19).

Lineaarisen ajan yhteiskunnassa mielekkään elämän tarve pukeutuu ajan tarpeeksi. Jos arkielämä näyttyy synkältä, on tarve saada ja säästää aikaa aitoon elämiseen ja omiin projekteihin, jotka paikantuvat vapaa-aikaan. Vasta modernissa yhteiskunnassa vapaa-aika on puhdasta aikaa, joka tulee täyttää merkityksellisesti. Mahdollisuudet vapaa-aajan viettoon ovat lähes rajattomat. Arjesta voi rakentua pieniä projekteja, jotka ulottuvat esimerkiksi työpäivän alusta kahvituntiin tai työviikon alusta viikonloppuun (Julkunen 1989, 19-20).

Munkin tutkimuksessa suomalaisista ekspatriaattiperheistä puolella oli ulkomaille lähettäessä pieniä lapsia, tai perheenlisäystä oli komennuksen aikana tulossa, joten naiset eivät siinä vaiheessa olleet mukana työelämässä (Munkki 1996,78). Usein ulkomaille muuttavat perheet ovat nuoria lapsiperheitä, joita voitaisiin Fronesin mukaan kutsua elämänuraperheiksi. Heille ulkomailta oleskelu näyttäytyy tarkoin harkituksi elämäntulon muutokseksi.

2.4 Sukupuoli ja perheen aika

Perheenjäsenillä on erilaiset roolit perheen aikaa suunniteltaessa. Naiselle, miehelle ja lapselle perheen aika luo hyvin erilaisia merkityksiä. Sukupuolistuneet käsitykset ajasta saavat muotoja, joita yhä muuttuvat vaatimukset määrittävät. Länsimaiselle kulttuurille tunnusomaista on, että perheenjäsenten elämää ohjaa ”saavutushakuisuus”, joka nähdään tulevaisuuden päämääränä. Erityisesti miesten katsotaan kokevan nykyhetken tulevaisuuteen valmistavana vaiheena. Työn ja uran jatkuvuus on nähty kuuluvan olennaisesti miehen identiteetin muotoutumiseen. Vastaavasti naiset ovat Klinebergin (1974) mukaan sosiaalistuneet uskomaan, että ihmissuhteiden ja koti- ja hoivatyön ylläpito on tärkeämpää kuin yksilölliset saavutukset. Nykyajan naisten kuitenkin oletetaan sitoutuvan työelämään yhtä tiiviisti kuin miesten, sekä tämän lisäksi huolehtivan lapsista ja kodista. Hochschild (1989) väittää, että naiset tuntevat kantavansa suurempaa vastuuta kodista ja lapsista kuin mies perheestä (Dalyn mukaan 1996, 144-146).

Mainesin ja Hardestyn (1987) tutkimuksen mukaan nuorten aikuisten urakehitykseen ja perhesuunnitteluun liittyi ajallisuus (temporality), joka on yhteydessä sukupuoleen. Tämän tutkimuksen mukaan nuorten miesten elämä nähtiin lineaarisena elämäntulkuna, johon liittyivät koulutus, työ ja perhe sekä tavoitteet näiden päämäärien saavuttamisesta. Heille tulevaisuus näyttäytyi suunniteltuna ja varmana. Päinvastoin nuoret naiset kokivat tulevaisuuden vähemmän kontrolloituna ja tiedostivat elämän lineaarisuuden katkokset. Vanhemmuus ja vastuu perheestä nähtiin ongelmallisena valintana naiselle, koska työ- ja perhe-elämä ovat kilpailevia sitoumuksia (Dailyn mukaan 1996, 147).

Presser (1989) väittää, että naiset ovat sovittelijoita, jotka järjestävät työaikansa niin, että se on perheen hyvinvoinnin kannalta paras mahdollinen ratkaisu. Toisin hän näkee miehet hyväksyjinä, jotka ovat valmiita hoitamaan lapsia äidin töissä ollessa (Dailyn mukaan 1996, 155). Ulkomaille muuttoa suunnitellessaan perheen äiti sovittaa elämänsä usein niin, ettei oma etu ole ensijainen.

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA SEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimustehtävä sai alkunsa huomiosta, ettei aikaisemmassa tutkimuksessa ole juuri tarkasteltu työkomennusta mukaanlähtevän puolison näkökulmasta. Lähdekirjallisuus esittelee lukuisia tutkimuksia itse työntekijän sopeutumisesta uuteen työympäristöön, kulttuuriin sekä kotiinpaluuseen komennukselle lähettäneen organisaation näkökulmasta. Useat tutkimukset painottavat perheen tärkeää merkitystä työntekijän työhönsopeutumiselle ja komennuksen onnistumiselle (Adler 1998, 1982, Black ym. 1990). Toisaalta tulisi tutkia ja ottaa huomioon yhä enemmän mukaanlähtevän puolison ja lasten mahdollisuudet mielekkääseen elämään vieraassa maassa.

Tutkimustehtävänäni on selvittää, miten ekspatriaattivaimot kuvaavat puheissaan perheen ulkomaantyökomennusta ja millaiseksi elämänsä muutokseksi se näyttää naiselle globaalissa maailmassa, jossa ihmiset ja tavarat liikkuvat yli kansallisvaltioiden rajojen. Tutkimukseni tarkoituksena on myös kartoittaa vieraaseen kulttuuriin sopeutumista edistäviä tekijöitä sekä perheiden kotiinpaluuprosessia.

Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena teemahaastattelun kahtatoista ulkomaankomennukselta palannutta ekspatriaatin vaimoa. Haastattelulla saan kartoitettua tutkittavien kokemuksia ja käsityksiä ulkomailla oleskelusta ja kotiinpaluusta.

3.1 Teemahaastattelu

Usein todetaan, että kvalitatiiviset menetelmät tuottavat syväluotaavaa tietoa vähän tunnetuista tai vaikeasti lähestyttävistä sosiaalisista ilmiöistä. Toisin kuin

kvantitatiivinen tutkimus, joka tuottaa laaja-alaista tietoa suhteellisen hyvin tunnetuista asioista (Raunio 1999, 344).

Yleisesti ottaen kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on tuottaa rikasta ja monipuolista tietoa rajatun tutkimuskohteen sisällöllisesti olennaisista piirteistä. Vähemmän tärkeänä pidetään menetelmällistä täsmällisyyttä ja tilastollista edustavuutta. Laadulliset menetelmät tekevät mahdolliseksi sosiaalisen elämän prosessien tutkimisen arkielämän tasolla (Raunio 1999, 345).

Laadullisen tutkimuksen menetelmänä haastattelua voidaan pitää eräänlaisena keskusteluna, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta ja on hänen johduksessaan (Eskola & Suoranta 1998, 86). Teemahaastattelussa aihealueet ja -piirteet on jo ennalta määriteltä. Menetelmä eroaa strukturoidusta haastattelusta siinä, että siitä puuttuu kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Teema-alueet käydään haastateltavan kanssa lävitse, mutta niiden laajuus ja järjestys vaihtelevat haastattelusta toiseen. (Eskola & Suoranta 1998, 86). Pääteemat jaetaan alateemoihin, joiden avulla voidaan muodostaa lista haastattelussa käsiteltävistä asioista. Nämä teemat operationalisoidaan kysymyksiksi (Munkki 1996,60).

Teemahaastattelua voidaan pitää avoimena, jolloin haastateltavalla on mahdollisuus vastata vapaamuotoisesti esitettyihin teemoihin. Näin kerätyn materiaalin katsotaan edustavan haastateltavan puhetta itsessään. Teemat takaavat myös sen, että kaikkien tutkittavien kanssa on puhuttu jokseenkin samoista asioista (Eskola & Suoranta 1998, 87).

Laadullisen tutkimuksen ongelmana on tyytyminen ominaispiirteiden kartoittamiseen. Kvalitatiiviset tutkimukset voivat kertoa, millaiset piirteet ovat tutkimuskohteelle tyypillisiä. Sen sijaan se ei pysty osoittamaan näiden ominaispiirteiden esiintymistä väestössä laajemmin (Raunio 1999, 345).

Laadullinen tutkimus teoriaa rakentavana tutkimuksena eroaa kvantitatiivisesta teoriasta testaavasta tutkimuksesta. Kvalitatiiviselle tutkimukselle ominainen

käsitteellis-induktiivinen tiedon muodostus eroaa määrälliselle tutkimukselle ominaisesta loogis-deduktiivisesta tiedonmuodostuksesta. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on rakentaa tiettyä aihealuetta koskevaa empiiriseen aineistoon perustuvaa teoriaa. Tutkimus ei tuota alustavia hypoteeseja, vaan empiirisestä aineistosta tuotetut teorit ovat sellaisenaan merkitseviä (Raunio 1999, 347).

3.2 Aineiston keruu

Tutkimukseni otos muodostui erään suomalaisen yrityksen ekspatriaattiperheiden puolisoista. Viiden haastateltavan kotiinpaluusta oli kulunut alle puoli vuotta ja loppuilla kahdesta neljään vuoteen. Aluksi minun oli vaikeaa löytää haastateltavia, koska yrityksen henkilöstösastolla ei ollut oikeutta luovuttaa työntekijöidensä tietoja.

Kahden ensimmäisen haastateltavan yhteystiedot sain kyseisen yrityksen työntekijältä, jonka ystäviä he olivat. Tämän jälkeen uusia haastateltavia löytyi ”lumipallomenetelmällä” eli jokaisen haastatellun tuttavapiiristä. Haastateltaviin otin yhteyttä puhelimitse. Kaikki olivat halukkaita osallistumaan tutkimukseen ja he kokivat sen mielenkiintoisena.

Haastatteluja tein yhteensä kaksitoista, joista yksitoista nauhoitettiin. Yhden haastattelun kohdalla minulle tapahtui juuri se, mitä aloittelevalle tutkijalle voi käydä, nauhurista oli laukussani irronnut pieni osa, jonka jälkeen se ei suostunut toimimaan. Jouduin kirjoittamaan sitten kyseisen haastattelun käsin. Haastateltavista kaikki puoliset olivat 30-47 vuotiaita naisia. Otokseeni ei sattunut yhtään miestä. He ovat vielä harvinaisia ekspatriaattipuolisoina, vaikka yhä enemmän yritykset lähettävät naispuolisia työntekijöitä ulkomaankomennukselle. Neoviuksen (2000) mukaan naisekspatriaatteja on vielä verrattain vähän, 10-15 prosenttia. He ovat usein komennusmiehia nuorempia ja usein perheettömiä, kun taas ekspatriaattimiehet ovat tyypillisesti 30-40 vuotiaita perheellisiä ihmisiä.

Aineiston keräsin elo- ja marraskuun välisenä aikana vuonna 1999 kahdessa eri Suomen kaupungissa. Haastatteluvaiheessa naisista alle puolella oli vakituinen työpaikka ja muut olivat äitiyslomalla tai kotiäiteinä. Haastateltavista kahdeksalla oli opistotasoinen koulutus ja neljällä akateeminen loppututkinto. Haastateltavien naisten puoliset olivat kaikki yhtä lukuun ottamatta saaneet teknisen koulutuksen.

Tutkimuksen haastattelut tein kahvilassa, kirjastossa, koululla ja lähes puolet haastateltavan kotona, joissa oli paikalla usein myös perheiden lapsia, joilta saatoinkin kysäistä heidän mielipidettään ulkomailla asumisesta. Kotona tehdyt haastattelut alkoivat kahvihetkellä ja yleisellä jutustelulla perheen ulkomailla vietetystä ajasta ja jopa valokuvien katselulla. Nämä kotiin tehdyt vierailut auttoivat minua ymmärtämään paremmin haastateltavien elämäntilannetta ja elinolosuhteita. Haastatteluympäristönä kahvila ei mielestäni osoittautunut parhaaksi mahdolliseksi tilaksi, koska taustalla oli jatkuva hälinä, joka häiritsi haastatteluun keskittymistä. Se ei myöskään taannut riittävää suojaa haastatelluille yksityisasiosta keskusteltaessa. Kirjasto haastattelupaikkana sen sijaan on hyvin rauhallinen ja siellä haastattelut käytiin usein rivakasti lävitse.

Jokainen haastattelu oli kertojansa subjektiivinen ja aito kokemus, ja sen tähden erittäin mielenkiintoinen. Saatoinkin eläytyä haastatellun maailmaan hyvin heidän kertoessa tarinaa ja jokaisen haastattelun jälkeen minusta tuntui kuin olisin itse ollut pienellä matkalla. Haastatteluvarmuuden kasvamisen lisäksi kuulin paljon elämästä Tanskassa, Japanissa ja Yhdysvalloissa.

Kymmenen haastateltavaa oli ollut perheensä kanssa työkomennuksella Yhdysvalloissa (Kaliforniassa ja Teksasissa), yksi Japanissa (Tokiossa) ja yksi Tanskassa (Kööpenhaminassa). Komennukset olivat kestäneet perheillä vuodesta kolmeen vuoteen keskimääräinen oleskeluaika oli kaksi vuotta.

Haastattelujen lisäksi aineistona tutkimuksessa on erään haastatellun komennusaikana Suomeen sukulaisille ja ystäville lähettämät neljä kirjettä. Haastattelut kestivät tunnista puoleentoista tuntiin ja yksitoista niistä nauhoitettiin. Kappaleessa neljä

(vieraan kulttuurin kohtaaminen) esitän haastateltavien puhetta tekstilainauksin, joihin loppuun liitetyt nimet eivät ole haastateltujen aitoja nimiä, vaan olen keksinyt ne itse.

Haastattelurungon jaoin taustatietojen lisäksi neljään pääteemaan: lähtö, asuminen kohdemaassa, parisuhde ja paluu kotimaahan. Lisäksi nämä pääteemat jakautuivat alateemoihin. Tutkittavien kanssa pyrin etenemään haastattelussa pääteemojen mukaisessa järjestyksessä. Tarkoitus oli, että haastattelu etenee tutkittavan ehdoilla, koska olin kiinnostunut jokaisen subjektiivisesta käsityksestä ja kokemuksesta. Useat haastateltavat kokivat tärkeänä, että heidän tarinastaan oltiin kiinnostuneita.

Haastattelijan roolini vaihteli haastateltavien aktiivisuuden mukaan; toisten kanssa haastattelut olisivat jatkuneet vaikka kuinka pitkään ja joidenkin kanssa haastattelu käytiin napakasti läpi.

Katson, että kaksitoista haastattelua oli tämän tutkimuksen kannalta riittävä määrä, koska asiat alkoivat haastattelujen loppuvaiheessa toistumaan. Tuloksia en voi sellaisenaan yleistää kaikkiin suomalaisiin ekspatriaattivaimoihin. Uskon niiden antavan suuntaviivoja yleisempään tarkasteluun aiheesta ja mahdolliseen jatkotutkimukseen.

3.3 Ekspatriaattiperheet

Tutkimusaineistoni muodostavat kahdentoista ekspatriaatti puolison haastattelut. Jotta lukijalle syntyisi mielikuva millaisia perheitä tutkimuksessa oli mukana, esittelen aluksi yhteenvedon omaisesti Tanskan ja Japanin perheet sekä Teksasin ja Kalifornian perheet.

3.3.1 Tanskan ja Japanin perheet

Haastateltavista kaksi perhettä oli ollut työkomennuksella Tanskassa ja Japanissa. Näissä perheissä puoliset olivat 30-38 vuotiaita. Miehet olivat teknisen koulutuksen

saaneita ja toinen heistä toimi johtotehtävissä komennusmaassa. Naisilla oli opistotason tutkinnot, mutta he olivat ulkomaille lähdettäessä sekä palattaessa kotiäiteinä. Perheiden lapset olivat ulkomaille muutettaessa 2-6 -vuotiaita. Toiseen perheeseen saatiin perheenisästä komennuksen aikana. Kotiinpaluusta oli haastatteluhetkellä perheillä kulunut kolmesta viiteen kuukauteen.

3.3.2 Teksasin perheet

Yhdysvalloissa asuneita perheitä aineistosta oli suurin osa. Kuusi perhettä oli työkomennuksella Teksasissa ja neljä perhettä Kalifornian osavaltiossa. Teksasiin muuttaneiden perheiden puolisoista viisi oli 28-32 -vuotiaita ja yksi 36- vuotias. Haastatelluista naisista neljällä oli akateeminen loppututkinto ja kahdella opistotasoinen tutkinto. Miehillä oli yhtä lukuunottamatta tekninen koulutus ja he kaikki työskentelivät komennusmaassa esimiestehtävissä.

Naisista kaksi oli ennen muuttoa äitiyslomalla ja loput olivat työelämässä. Muuttohetkellä perheissä oli 1/2-4-vuotiaita lapsia. Neljän haastatellun perhe kasvoi uudella perheenjäsenellä komennuksen aikana. Suomeenpaluusta oli neljällä perheellä kulunut haastatteluhetkellä kahdesta viikosta kahdeksaan kuukauteen. Kahden perheen kotiinpaluusta oli kulunut 3-4 vuoteen. Työelämässä naisista oli haastatteluhetkellä kolme ja loput jatkoivat äitiyslomaa.

3.3.3 Kalifornian perheet

Nämä neljä perhettä olivat olleet työkomennuksella vuosien 1994 ja 1998 välisenä aikana. Perheiden puoliset olivat lähtöhetkellä 31-42-vuotiaita. Naisista kaksi oli ollut työelämässä mukana ennen ulkomaille muuttoa ja yksi äitiyslomalla ja yksi kotiäitinä. Haastateltavien miehet olivat kaikki teknisen koulutuksen saaneita ja kaksi toimi johtotehtävissä. Haastateltavat olivat kaikki opistotason koulutuksen saaneita. Perheiden lapset olivat ulkomaille lähdettäessä 2-7-vuotiaita. Lisäksi yhteen perheeseen syntyi ensimmäinen lapsi juuri ennen komennukselle lähtöä. Suomeen

paluusta näiden perheiden kohdalla oli kulunut jo 2-4 vuotta. Puolet haastatelluista oli siirtynyt työelämään.

Kaikkien ekspatriaattiperheiden sosioekonominen status oli varsin korkea. He asuivat usein hyvinvarustetuissa kerrostalotyypisissä rakennuksissa tai omakotitaloissa paikallisten arvostamilla alueilla. Komennuksen ajan perheiden taloudellinen tilanne pysyi entisellään tai useilla perheillä jopa parani, vaikka vain toinen puolisoista kävi ansiotyössä. Tämä johtui pääosin siitä, että palkkataso oli korkeampi kuin kotimaassa ja verotus Yhdysvalloissa oli huomattavasti alhaisempi kuin Suomessa. Toisaalta Tanskassa ja Japanissa elinkustannukset olivat korkeampia kuin kotimaassa.

3.4 Aineiston analyysi

Kvalitatiivisen aineiston analyysi voidaan jakaa Alasuutarin mukaan (1993) kahteen eri vaiheeseen eli havaintojen pelkistämiseen ja ”arvoituksen ratkaisemiseen”. Havaintojen pelkistämällä hän tarkoittaa aineiston tarkastelemista tietyistä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta, jotta havainnot voidaan tiivistää hallittavampaan muotoon. Tässä vaiheessa tutkija pyrkii löytämään havaintoja yhdistäviä piirteitä sekä yhdistämään keskenään samankaltaiset havainnot ja/tai muodostamalla niistä oman havaintoluokkan. Näin pyritään karsimaan havaintojen määrää. Arvoituksen ratkaisemisella viitataan puolestaan merkitystulkinnan muodostamiseen tiivistetyistä havaintoluokista. Käytännössä merkitystulkinnan muodostamista voidaan tehdä vertailemalla löydettyjä havaintoja aikaisempiin tutkimuksiin ja yleiseen diskurssiin.

Litteroin haastattelut lähes sanatarkasti, mikä osoittautui vaikeaksi puhekielisten ilmausten ja vieraiden murteiden vuoksi. Haastattelujen litteroinnin jälkeen luokittelin aineiston haastatteluissa käyttämäni neljään teemaan; lähtö, asuminen kohdemaassa, parisuhde ja kotiinpaluu. Tämän jälkeen aloitin analyysin lukemalla haastattelut läpi useita kertoja, jotta aineiston sisältö tulisi minulle tutummaksi.

Lähdin analysoimaan aineistoa teemoittain etsimällä toisiaan yhdistäviä havaintoja ja muodostamalla niistä havaintoluokkia. Aineistosta nostin keskeisiä teemoja, joita

aikaisempi tutkimus ja teoreettinen viitekehys ohjasivat. Straussin mukaan (1987) kvalitatiivista aineistoa voidaan lähteä tutkimaan induktiivisesti eli sen omilla ehdoilla, jolloin keskitytään niihin teemoihin, jotka aineistosta nousevat keskeisiksi (Ropon mukaan 1998). Tutkimusotteeni oli myös deduktiivista tutkimusta, sillä aikaisempi tutkimus ja teoreettinen viitekehys ohjasivat tutkimuksen aloittamista ja sen etenemistä.

Kvalitatiivisen aineiston analyysiä voidaan Mäkelän (1990, 53-55) mukaan tarkastella mm. sen arvioitavuuden ja toistettavuuden perusteella. Tämä riippuu hänen mukaansa siitä, kykeneekö lukija seuraamaan analyysin tekijän päättelyä ja onko luokittelu- ja tulkintasäännöt selitetty riittävän yksityiskohtaisesti. Analyysin arvioitavuus ei takaa toistettavuutta. Tulkintojen tueksi olen tuloksia esittelevässä osassa esittänyt tekstilainauksia haastatteluista sekä pyrkinyt sanallisesti perustelemaan päätelmiäni.

4 VIERAAN KULTTUURIN KOHTAAMINEN

4.1 Näkökulmia kulttuuriin ja sopeutumiseen

Kulttuurin käsitteelliseen luonteeseen kuuluu, että se voidaan ymmärtää ja määritellä monella eri tavalla oikein. Ihmiset eivät enää ole samalla tavalla paikkaan sidottuja kuin ennen, joten kulttuuriset muodotkaan eivät sitä voi olla. Åke Daun ja Orvar Löfgren määrittelevät kulttuurin osittain aineelliseksi ympäristöksi, jonka ihminen on ympärilleen luonut ja osittain henkiseksi perinnöksi, joita ovat uskomukset, ideat, tiedot, normit ym. (Daun & Löfgren 1980, 5-6).

Berryn ym. (1992) mukaan kulttuurilla voidaan viitata kapea-alaisesti taiteeseen, kirjallisuuteen ja muuhun ”korkeakulttuuriin”, tai se voidaan käsittää laajemmin ihmisten toimintaa ohjaavina periaatteina (165-168).

Kulttuurin ilmenemismuotoja ovat mm. erilaiset symbolit ja rituaalit, joiden avulla kulttuuria ylläpidetään. Kulttuurin ydin koostuu arvoista, jotka määrittelevät minkälaisia asioita ja tunteita pidetään suositeltavina ja hyvinä ja minkälaisia pyritään

välttämään. Arvot omaksutaan jo hyvin nuorella iällä ja ne ovat usein tiedostamattomia (Hofstede 1992, 24- 26). Ihmisen toimintaa ohjaa hänelle tuttu kulttuurinen viitekehys, joka vieraassa kulttuurissa ei kaikilta osin enää toimi vaan joudutaan muokkaamaan omaa käyttäytymistä.

Zygmunt Bauman (1996, 180) kirjoittaa, että kulttuurien väliset erot eivät ole koskaan objektiivisesti annettuja eikä niitä pystytä objektiivisesti pyyhkimään pois tai tasoittamaan. Kulttuuriset sisällöt voidaan käsittää kokonaisuudeksi silloin, kun niitä pidetään jonkinlaisena merkkivarastona, josta voidaan periaatteessa tehdä loputon määrä valikoimia ja yhdistelmiä. Tällaiset kulttuurisen sisällön varastot käyvät raaka-aineesta, josta jokainen koostaa identiteettinsä.

Sopeutumisen käsitettä on ollut hyvin vaikea määritellä. Useimmille näkökulmille yhteistä on ollut se, että vieraaseen kulttuuriin ja mihin tahansa uuteen tilanteeseen sopeutumiseen vaaditaan yksilöä muuttumaan (Searle-Ward 1990, Hammer 1992). Nämä muutokset sisältävät sekä ulkoisen että sisäisen käyttäytymisen muokkaamista sekä asenne- ja identiteetti muutoksia (Berry ym. 1987, 492). Anderson (1991) huomauttaa, että kielitaidolla on suuri merkitys ihmisen samaistumiseen johonkin kansalliseen yhteisöön ja sen kulttuuriin.

Kulttuurien kohtaamisesta aiheutuvaan muutosprosessiin liittyvät niin vähemmistöryhmien sopeutuminen enemmistökulttuuriin kuin enemmistön suhtautuminen kulttuuriin vähemmistöihin. Kokonaisuudessaan tätä prosessia voidaan nimittää akkulturaatiprosessiksi (Liebkind 2000, 13).

Wardin (1996) ja Berryn (1997) mukaan akkulturaatio voidaan nähdä prosessina, jossa akkulturaatiolla tarkoitetaan ajan kuluessa tapahtuvia muutoksia toisen kulttuurin kanssa tekemisissä olevien ihmisten uskomuksissa, tunteissa, arvoissa ja asenteissa (Liebkindin mukaan 2000, 13)

Useat akkulturaatioprosessia koskevat teoriat voidaan jakaa kahteen ryhmään: toinen painottaa yksiulotteista prosessia, joka päättyy kulttuurivähemmistön sulautumiseen,

ja toinen painottaa monikulttuurisuutta. Tämä sulautumismalli olettaa, että yksilö ennen pitkää hyväksyy enemmistön arvot ja menettää kulttuurisen identiteettinsä. Monikulttuurisuutta painottava malli on sitä vastoin kaksiulotteinen ja sen mukaan vähemmistöryhmät säilyttävät kulttuurinsa sopeutuessaan enemmistökulttuuriin (Liebkind 2000, 14).

Näissä molemmissa malleissa akkulturaatioprosessia pidetään stressaavana, koska siihen usein liittyy kieliongelmiä, identiteettiongelmia, syrjäntäkokemuksia ja vaikeuksia hallita uutta kulttuuria (Liebkind 2000, 17).

Akkulturaatio ymmärretään usein yksilön sopeutumiseksi ja mukautumiseksi uuteen kulttuuriin. Useilla eri tekijöillä voidaan kuvata onnistunutta akkulturaatiota, muun muassa henkistä ja fyysistä terveyttä, yleistä tyytyväisyyttä, hyvää itsetuntoa ja työsuoriutumista. Uuteen kulttuuriin sopeutuvat ihmiset haluavat ylläpitää henkistä hyvinvointiaan sekä oppia kulttuurissa tarvittavia taitoja ja tietoja. Liebkind (2000, 17) haluaa muistuttaa, että sopeutumisessa tulee ottaa huomioon myös sosiaalipsykologiset tekijät, kuten identiteetti, asenteet ja arvot.

4.2 Muuttajan motivaatio ja odotukset

Muuton yhteydessä ihminen joutuu kohtaamaan useita eri elämäntilanteiden muutoksia, joissa hänen fyysinen sekä sosiaalinen ympäristönsä vaihtuu, esimerkiksi perhe- ja ystäväyhteydet, koulu, tavat, normit ja elämänrytmi. Muutokset eivät ole määrältään eivätkä laadultaan samanlaisia. Kaikki eivät koe muutoksia samalla tavoin, vaikka ulkonaisesti näyttäisikin tältä (Korkisaari 1989, 279). Sopeutumisprosessin kulkuun vieraassa kulttuurissa vaikuttaa muuttajan motivaatio lähteä uuteen maahan. Ekspatriaatilelle ulkomaankomennus on vapaaehtoinen valinta ja tämän on katsottu helpottavan heidän sopeutumistaan (Torbiörn 1982, Furnham-Bocher 1990, Ropo 1998, 9).

Sanotaankin, että vaikeinta ulkomaille lähtö on puolisolle ja kouluikäisille lapsille. Liian vähän on kiinnitetty huomiota puolison mahdollisuuksiin luoda itselleen mielekäs elämä ulkomailla oleskeluaikana (Adler 1998,271 ja Osland 1995).

Ulkomaan komennukselle lähdettäessä puolisoista nainen joutuu suuremman muutoksen eteen. Miehellä on jo valmiiksi mielekäs elämä uudessa maassa, eikä hänen tarvitse suunnitella elämänsä järjestämistä. Vaimon suurimpana haasteena on luoda mielekkyys oleskelulle, jolloin kodin rakentaminen ja ystäväpiirin etsiminen joudutaan aloittamaan usein aivan tyhjästä (Adler, 1998, Paavolainen 1999, Ropo 1998).

Usean haastatellun naisen mielestä koko ulkomailla oleskelun onnistumisen edellytyksenä oli, että kumpikin puoliso oli motivoitunut oleskelemaan väliaikaisesti ulkomailla, sekä yhteinen päätös siitä, että lähdetään perheenä, joka tulee selviytymään hankalissakin elämäntilanteissa. Tällöin ei voida turvautua vanhempien apuun vaan tulee selviytyä puolison kanssa. Torbiörn (1982) kyseenalaistaa mukaanlähtevän puolison motivaation, koska muuton pääasiallinen syy usein on ekspatriaatin uralla kehittymisen tavoitteet.

”Kyl mä sanosin että meillä ainakin se motivaatio että haluttiin tulla ja tämä on uus maa ja täällä ollaan vähän aikaa ja sitten palataan takasin Suomeen missä ollaan nähtävästi lopun ikää” (Anita, Teksas)

Haastateltavien perheissä ulkomaan työkomennukselle lähdöstä oltiin keskusteltu jo aikaisemmin eikä se näyttänyt tulevan kenellekään täytenä yllätyksenä. Useissa perheissä oli ollut tiedossa pidemmän aikaa, että miehellä saattaisi olla mahdollisuus siirtyä yrityksen ulkomaalaiseen yksikköön työkomennukselle. Monissa perheissä neuvottelu ulkomaille lähdöstä alkoi, kun miehelle oli työpaikalla tarjottu komennuspaikkaa. Useat naiset olivat heti puolisoitten neuvotteluissa sitä mieltä, että asuminen ulkomailla olisi koko perheelle erinomainen tilaisuus tutustua vieraaseen kulttuuriin. Perheiden tuli varsin nopeasti päättää ottaako perhe komennuksen vastaan. Naiset muistelivat, että päätöksen teon jälkeen lähtövalmisteluille ei jäänyt paljon

aikaa. Miehet hoitivat työpaikan kautta kaikki ulkomaille muutettaessa tarvittavat dokumentit ja vaimojen tehtävänä oli lasten ja kodin valmistaminen muuttoa varten.

”Mä olin aika positiivinen kun me oltiin monta vuotta mietitty että me lähetään jos päästään johonkin....” (Marjaana, Kalifornia)

” No mä olin jotenkin valmistautunu siihen ajatukseen...niin kauan kun mä oon mieheni kanssa ollu että hän on aina sanonut että hän joskus elämänsä vaiheessa menee ulkomaille töihin...se oli ollu semmonen suuri haave...kyllä mä olin siihen valmistautunu sillain ja mä lähdin niinku vähän suureen seikkailuun” (Anita, Teksas)

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat, että lähtöpäätös oli molempien puolisoitten yhteinen, mutta toisissa perheissä mies oli motivoituneempi ulkomaille muuttoon kuin puoliso. Postmodernin ajalle tyypillinen yksilöiden valinnanvapaus ei tässä tutkimuksessa saa oikein vahvistusta (Rantalaiho 1996). Näyttää siltä, että naisilla ei ole täyttä valinnanvaraa, vaan perheen elämää määrää pitkälle miehen ura ja siihen liittyvät elämäntilanteiden valinnat. Baumanin (1996) väite on, että postmoderni aika tarjoaa yksilöille vapautta, johon liittyy sosiaalinen suhde. Tutkimuksessani puolisoitten valinnan vapaus on jakautunut, miehen uravalinnat ovat pois naisen elämän valinnoista.

Perheen suunnitellessa ulkomaille muuttoa haastateltavat punnitsivat sekä omia että lasten mahdollisuuksia mielekkääseen elämään kohdemaassa. Lähes kaikkien haastateltujen perheiden lapset olivat muuttohetkellä vielä niin pieniä, että heille tärkeintä olivat vanhemmat ja turvallinen koti. Ainoastaan yhdessä perheessä oli keskustelua lasten koulunkäyntiin liittyvistä asioista. Perheiden puheissa nousi esille, että lasten olleessa vielä alle kouluikäisiä ulkomaille muutto olisi helpointa. Varsinkin Amerikan komennuskohteissa oli paljon suomalaisia perheitä ja lapsia, joten samanikäisestä toveriseurasta ei ollut puutetta. Lasten uskottiin sopeutuvan uuteen ympäristöön nopeammin kuin vanhempiensa. Ulkomailla oleskelun aikana moneen perheeseen syntyi lapsia.

Kulttuurin kokeminen riippuu lapsen luonteesta, iästä ja hänen kyvystään hallita muutoksia. Vanhempien antama tuki helpottaa sopeutumista, mutta kulttuurien välisessä muutoksessa vanhempien antama tuki voi jäädä vähäiseksi. Lapsen iästä puhuttaessa tulisi kiinnittää huomiota pikemminkin kehitystasoon, koska se on olennainen asia kulttuurin muutoksen vaikutuksia tutkittaessa. Forsten ym. (1989) toteavat, että adoptiota koskevat kansainväliset tutkimukset osoittavat alle puolivuotiaiden lasten sopeutuvan hyvin uuteen kulttuuriin (Hurme 1990, 10).

Kulttuurin vaihdoksen nähdään olevan erityisen vaikeaa murrosikäisille. Hurmeen mukaan (1990, 12) aikuiset reagoivat voimakkaammin kulttuurin muutokseen kuin lapset, jotka reagoivat taas vanhempiensa käyttäytymiseen. Lapset ovat avoimia kohtaamaan uuden ympäristön ilman suuria ennakkoluuloja, joita vanhempien käyttäytymiseen liittyy. Lapset ottavat vanhempien muuttuneesta käyttäytymisestä uudessa ympäristössä mallia toiminnalleen ja ajattelulleen.

Jos ekspatriaattiperheessä on äidinkielen oppimisvaiheessa olevia lapsia, olisi hyvä varautua oppimishäiriöiden esiintymiseen (Taipale 1993, 87). Kielellisen oppimisprosessin aikana voi ulkomaille muutolla olla pitkäaikaisia kielteisiä vaikutuksia lapsen kielelliseen kehitykseen (Brett 1980, 125).

Muutamissa perheissä keskusteltiin siitä, millainen naisen työtilanne olisi parin seuraavan vuoden aikana, jos päädyttäisiin ettei ulkomaille lähdetä. Näissä keskusteluissa tultiin siihen tulokseen, että ajankohta ulkomaille muuttoon oli paras vaimon työtilanteen ja lasten kannalta. Muutama nainen ei kokenut ulkomaille lähtöä myönteiseksi, koska oleskelu aiheuttaisi katkoksen omaan työuraan. Muuttoa suunniteltaessa puoliso joutuu vaikean ratkaisun eteen luopuessaan mahdollisesta työurastaan ja omaksuessaan kotirouvan roolin. Blackin ym. (1992b) mukaan suomalaisista puolisoista 72 prosenttia työskenteli ennen komennukselle lähtöä, 20 prosenttia komennuksen aikana ja 75 prosenttia komennuksen jälkeen. Urasuuntautuneet naiset tekevät siis huomattavia uhrauksia lähteäkseen komennukselle. Voisi ajatella, että pari vuotta esimerkiksi Japanissa kompensoivat menetetyt työvuodet.

Äitiyslomalla oleville ja sille siirtyville vaimoille ulkomaille muutto tarjosi mielekästä vaihtelua kotona lasten kanssa olemiseen. Lähes kaikki haastateltavat suhtautuivat innokkaasti ja positiivisesti ulkomaille muuttoon. Muutama nainen mainitsi, että äitiysloman kesto ja siihen kuuluvat etuuden eivät muuttuneet ulkomaille lähdeettäessä. Vain yksi nainen myönsi, että velvollisuuden tunne perhettä kohtaan sai hänet luopumaan työpaikastaan ja lähtemään komennukselle. Daviesin (1990) mukaan naiset ovat sosiaalistuneet elämänkulun lineaarisuuteen, johon useiden naisten elämässä kuuluu katkoksellisuus. Suurin osa haastateltavista (seitsemän) oli äitiyslomalla, kotiäiteinä tai työttöminä lähtöä suunniteltaessa. Loput olivat töissä (viisi) ja heistä kaksi sai virkavapaata ja kaksi luopui työpaikastaan komennuksen takia ja yhden työsuhte päättyi ennen lähtöä.

”Me oltiin kyllä puhuttu siitä että lähettäs joskus ennen kun poika on kouluiässä...me lähettiin nopeasti eikä me oltu silloin ajateltu lähteä ja mää jopa kieltäydyin yhdestä työtarjouksesta...kyllä mä ihan positiivisella mielellä lähdin sinne että ihan innokkaana” (Anita, Teksas)

”Kiinnosti kauheesti ja toisaalta olisin jäänyt kuitenkin äitiyslomalle...mää aattelin että sama se missä mää oon siellä vai täällä....se niinku sopi jotenkin hyvin”(Seija, Tokio)

Ulkomaille muutto jännitti useita naisia ja herätti pelon ja epäilyksen tunteita selviytymisestä vieraassa kulttuurissa. Kahteen perheeseen oli tulossa perheen lisäystä lähden aikoina ja näitä äitejä pelotti muuttaa vieraaseen maahan juuri, kun vauva oli syntymässä. Turvallisen sukulaisverkoston puuttuminen aiheutti äideillä huolta vauvan kanssa selviytymisestä vieraassa ympäristössä.

” Ei se ollu niin suuri yllätys...olin mä arvannut...aluksi mua itketti että voi mä olisin halunnut synnyttää Suomessa että tässä olis ympärillä sukulaisia tän lapsen...ja nyt olis ollu koti ja mä olisin vihdoin saanut rauhattua lapsen tuloon...olin muuttamassa toiseen maahan...että kuinka mä jaksan ja miten tässä näin kävi”(Taina, Teksas)

Sukulaisten ja ystävien suhtautuminen työkomennukselle lähtevään perheeseen oli useimpien mielestä kannustavaa ja positiivista. Isovanhemmille tuli erityisesti ikävä lapsenlapsiaan. Ulkomaan komennus nähtiin kuuluvan perheen elämään ja miehen työuraan jossakin vaiheessa ja sitä osattiin odottaa. Myös haastateltavien ystävät eivät pitäneet ulkomaille muuttoa mitenkään ihmeellisenä asiana, koska tuttavapiirissä oli muitakin ekspatriaattiperheitä.

” No ei ne paljon kyllä isosti reagoinu et tietysti lähinnä lapsista ettei nähä lapsia niin usein...se ei ollu yllätys kun puhuttiin et saattaa tulla tämmönen eteen kun on tässä firmassa töissä” (Tiina, Teksas)

”Kai ne vähän yllättyneitä ja et ainut lapsen lapsi lähti niin kauas...molempien vanhemmat...toisaalta ne käyttivät sitä hyväksi kävivät kaksi kertaa meillä”(Minna, Teksas)

Ulkomaille muuttavien naisten odotukset tulevalta ajalta olivat kaikki hyvin realistisia. Osa haastateltavista kertoi, ettei heillä ole mitään erityisiä odotuksia oleskeluajalta tai eivät osanneet odottaa mitään, koska komennusmaan elämästä ei tiedetty paljon etukäteen. Tutkijat neuvovat, että mahdollisimman realistiset odotukset ovat parempia kuin suuret odotukset, jotka voivat johtaa pettymyksiin (Torbiörn 1982, Furnham-Bocher 1990).

” Ei mulla ollu minkäänlaisia odotuksia ainut vaan että piti naksauttaa aivot ihan eri asentoon..” (Seija, Tokio)

Liian suurten odotusten asettamista vältettiin, koska ei haluttu joutua kokemaan suuria pettymyksiä. Naiset tiesivät, että äidin tehtävät ja velvollisuudet ovat samat asuinmaasta huolimatta. Vastuu lapsista ja muista perheen asioista tuli siirtymään yhä enemmän naisille. Sopeutujan omat odotukset siitä, millaista elämä vieraassa kulttuurissa tulee olemaan, vaikuttaa muuttajan sopeutumiseen. Yksilön odotuksilla on Weissmanin ja Furnhamin tutkimuksen mukaan (1987) taipumus muuttua itseään toteuttaviksi ja näin vähäiset odotukset voivat johtaa passiivisuuteen ja vähentää

niiden saavuttamista (Ropon mukaan 1998, 9). Rogersin ja Wardin (1993) mukaan mahdollisimman realistiset odotukset verrattuna todellisiin kokemuksiin ovat sopeutujan kannalta parhaimpia (Ropon mukaan 1998).

” Mulle sano yks joka oli Teksasissa just kans et samanmoista perunankeitto se on siel....et just on lapsia ja on kotiäiti...loppujen lopuks ei se arki siitä paljon muuks muutu”(Hannele, Kööpenhamina)

” Sitä tietää mitä se kotona olo on ja lasten kanssa on kiinni ja tiesi että mies matkustelee ja välillä joutuu oleen yksin siellä...kyllähän se semmonen itsenäistymisen paikka on”(Tiina, Teksas)

Japanissa perheensä kanssa oleskellut Seija odotti, että oppisi ymmärtämään tätä eksoottista kulttuuria. Muutama haastateltava kertoi lähteneensä hyvin avoimin mielin matkaan.

”Ainut oli toi Japani sit sekin alko kiinnostaa kun ei siellä kukaan oo ollu ja se aina ollu niin kaukana ja semmonen geishamaa et rupes kiinnostamaan millaista se normaali elämä on”(Seija, Tokio)

” Kyl se aika pelottavaa....ne kuvat mitä mulla oli jenkeistä oli hirveen pitkälti semmosia telkkari jotain filmijuttuja” (Taina, Teksas)

Useiden toiveena oli luoda sosiaalisia suhteita paikallisiin ihmisiin ja tutustua näin vieraaseen kulttuuriin syvemmin sekä oppia ymmärtämään sitä paremmin. Muutamilla oli odotuksia myös perheen kanssa tehtävistä yhteisistä matkoista kohdemaassa.

Yhdysvalloissa oleskelleet naiset toivoivat myös englannin kielen taitonsa parantuvan. Tanskassa ja Japanissa asuneille vaimoille taas maan äidinkielen oppimiselle ei asetettu juurikaan odotuksia, koska maan kielellä he eivät katsoneet olevan heille tulevaisuudessa mitään käyttöä.

”Englantiahan ne tanskalaiset puhu ihan mua yllätti...puistossakin et jos oli vanhempiakin ihmisiä ne alko heti puhua englantia...kun oli niin lyhyt komennus ei ollut motivoitunut opettelemaan tanskaa”(Hannele, Kööpenhamina)

”Kyl mä tietysti ajattelin että omakin kielitaito ja varsinkin lasten kielitaito ja ajattelin varmaan että kyllä se sillä tavalla avartaa sitä maailmankatsomusta...kun näkee erilailla”(Marjaana, Kalifornia)

Ulkomailla oleskeluun ei liittynyt ainoastaan myönteisiä odotuksia vaan joukossa oli myös ennakkoluuloja komennusmaan kulttuuria kohtaan.

” No tota noin liittyen amerikkalaisuuteen...meillä oli niin negatiiviset odotukset Amerikasta että eihän se voi siitä lähteä kuin parempaan suuntaan....me ei voida sietää tätä pikaruokakulttuuria ja materialismia ja ainasta autolla ajoo ja rahassa laskemista....meillä oli kyllä niin negatiiviset odotukset jenkeistä jotka vaan aina hymyilee”(Anita,Teksas)

Eräälle äidille ulkomaille muutto mahdollisti sen, että vihdoinkin oli enemmän aikaa olla koko perheen kanssa. Vaihtelua Suomen talville toivottiin löytyvän komennusmaasta ja odotuksena olikin miellyttävä ilmasto ympäri vuoden.

” Mä muistan että mies oli puhunut että heillä on yksikkö sellasessa paikassa missä olis kiva asua kun siellä on kesällä oikein lämmintä ja talvellakin on oikein lämmintä....siinä on meri vieressä ja vuoristo ja vielä niinku ihanteellinen paikka ilmastollisesti”(Marjaana,Kalifornia)

Ekspatriaattien ja heidän perheidensä elintaso on usein korkeampi komennusmaassa kuin kotimaassa. Näiden taloudellisten tekijöiden on katsottu helpottavan muuttajan sopeutumista vieraaseen kulttuuriin (Torbiörn 1982). Tietysti myös muuttajan persoonallisuudella on vaikutusta sopeutumisen sujuvuuteen.

Muuttajan statusasemalla on monien tutkimusten mukaan vaikutusta vieraaseen kulttuuriin sopeutumisessa. Yksilön iällä, koulutustaustalla, ammatillisella asemalla sekä sukupuolella on nähty olevan yhteyttä sopeutumiseen. Korkeammin koulutetut ihmiset ovat usein paremmin sopeutuvia uusiin tilanteisiin kuin vähemmän kouluttautuneet (Furnham-Bocher 1990). Ulkomaankomennuksen myötä ekspatriaattien statusasema yleensä nousee, toisin kuin puolisoiden, jotka voivat joutua luopumaan työroolin tuomasta asemasta (Ropo 1998).

4.3 Mielekkään elämän luominen

Useimmissa yhteiskunnissa on valtakulttuurin lisäksi useita alakulttuureita. Nämä monikulttuuriset yhteiskunnat ovat tottuneet eri etnisiin ryhmiin. Moniarvoiset yhteiskunnat ovat suvaitsevaisia erilaisuutta kohtaan ja näin ollen muuttajan on helpompi sopeutua tällaiseen kulttuuriin. Muistettava kuitenkin on, että sosiaalisen suvaitsevuuksien taso eri ryhmiä kohtaan vaihtelee (Berry ym. 1992, 288-289). Valtaväestön suhtautuminen kulttuurivähemmistöihin, esimerkiksi maahanmuuttajiin sekä uudessa maassa vallitseva sosiaalinen ja poliittinen ilmapiiri vaikuttavat yksilön akkulturaatioon (Liebkind 2000, 19).

Muuttajan sopeutumiseen vaikuttaa myös oman yhteiskunnan ja vastaanottavan maan kulttuurierojen suuruus/määrä. Mitä lähempänä kaksi maata kulttuurisesti ovat, sitä helpompi muuttajan on sinne sopeutua (Hofsted 1992, Furnham-Bocher 1990). Kulttuurien väliset onnistuneet kohtaamiset edellyttävät eri osapuolien uskovan omiin arvoihinsa ja säilyttävän oman yksilöllisyytensä ja identiteettinsä (Hofstede 1992, 339).

Tarkastelen seuraavaksi ekspatriaattien ja heidän puolisoitensa sopeutumiseen vaikuttavia tekijöitä tutkimukseni tulosten perusteella, vertaillen niitä osittain Berryn (1992) laatimaan viitekehykseen Usein lähtijät ovat lapsiperheitä, joten esittelen myös tekijöitä, jotka on hyvä ottaa huomioon suunniteltaessa perheen ulkomaille muuttoa.

Berryn (1992) kaksisuuntainen akkulturaatiomalli kulttuuriin sopeutumisesta tulee nähdä prosessina, johon vaikuttavat useat eri tekijät. Hän on luonut viitekehyksen, johon kuuluu sekä yksilö- että yhteiskunnallisten tasojen välistä vuorovaikutusta. Vasta kanssakäymisessä vieraan kulttuurin ihmisten kanssa sopeutumiseen vaikuttavat tekijät saavat todellisen merkityksen. Muuttaja itse tulkitsee eri tekijöiden merkityksen omalle sopeutumisprosessilleen (em. 271- 289). Akkulturaatiomallin kaksi keskeistä muuttujaa ovat asenteet ja strategiat, joihin ihmiset suhtautuvat eri tavoin. Akkulturaatioasenteet perustuvat kahteen peruskysymykseen: toinen liittyy oman etnisen ominaislaadun ja identiteetin säilyttämiseen, ja toinen koskee ryhmien välistä vuorovaikutusta valtaväestön kanssa (Liebkind 2000, 19-20).

Ennen varsinaiselle komennukselle lähtöä tärkeää on, että myös naisella on mahdollisuus vierailu komennusmaassa etukäteen ja tutustua uuteen asuinpaikkaan. Haastateltavista kolme oli käynyt tutustumismatkalla tulevassa kohdemaassa. Kaikkien haastateltujen miehet olivat käyneet työmatkoilla uudessa ulkomaan yksikössä ja hoitaneet samalla perheen muuttoon kuuluvia käytännönasioita, kuten asunnon hankkimisen. Viihtyisän ja turvallisen asunnon löytäminen on ensiarvoisen tärkeää erityisesti puolisolle ja lapsille, joiden viihtymiseen uudessa ympäristössä vaikuttaa osaltaan mieluisa koti. Puolison sopeutumisella uuteen kulttuuriin katsotaan olevan yhteyttä miehen työtyytyväisyyteen (Black-Gregersen 1991).

Tutustumismatkalla käyneet naiset pitivät sitä erittäin myönteisenä asiana. He saattoivat osallistua yhdessä miehen kanssa asunnon etsimiseen ja tiesivät ennalta, millaiseen maahan olivat muuttamassa. Suurimmat ihmetyksen aiheet koettiin juuri ensimmäisellä vierailukerralla.

”Me käytiin viikon tutustumismatka ensin....se oli että oho että tämmöstäkö täällä on autot on isoja ja se liikenteen määrä ja muu pelästytti...se sementin määrä ja massiivisuus vähän hätkähdytti” (Laura, Teksas)

”Onneks me oltiin käyty tutustumismatkalla muuten mä olisin järkyttyny se paikka on ihan käsittämättömän ruma....kertakaikkisen ruma varsin kun oltiin talvella kun silloin kaikki oli kuollutta...olihan lehdet puissa” (Tiina, Teksas)

Valtaosa naisista ei lasten tai työn takia päässyt lähtemään tutustumiskäynnille, jolloin muutto oli kuin matka tuntemattomaan.

”Se olis helpottanut että olis päässy siellä käymään....mä en tiedä miks mä en miks mä en päässy sinne käymään...mä en muista miks siinä sitten kävi niin....oliko se mun työ vai mikä” (Taina, Teksas)

Vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen on katsottu etenevän erilaisten vaiheiden kautta. Oberg (1960) katsoo sopeutumisen noudattavan neljää eri vaihetta, joita hän kutsuu kuherruskuukaudeksi, torjunta tai kriisivaiheeksi, hyväksymisvaiheeksi ja sopeutumisvaiheeksi (Furnham-Bochner 1990, 131).

Obergin vaiheteoriaa yleisempi teoria on Lysgaardin luoma sopeutumisen U-käyrämalli, jonka mukaan sopeutujan mielialat noudattavat U:n muotoista käyrää hänen sopeutumisensa edetessä (Furnham-Bochner 1990, 131).

Upea luonto, kauniit nähtävyydet ja eksoottiset ihmiset voivat herättää ihastusta muuttajassa. Sopeutumisen alkuvaiheessa kotimaa unohtuu ja uudesta ympäristöstä huomataan vain positiiviset puolet. Vieras kulttuuri koetaan jännittäväksi ja mielenkiintoiseksi, jolloin sopeutujan mieliala on korkealla. Tämä vaihetta kutsutaan ”kuherruskuukausivaiheeksi”. Ajallisesti tämä uutuudenviehätys saattaa kestää kuukausia tai vain muutamia viikkoja. Usein saattaa käydä niin, ettei puoliso ehdi nauttia näistä alkuajan turistitunnelmista, koska käytännönjärjestelyt alkavat usein heti maahan saavuttaessa (Furnham-Bochner 1990,132, Raunio 1994, 118-119).

”Äidit ovat kovilla muuttaessaan uuteen maahan. Isät tekevät pitkää työpäivää ja matkustavat paljon. Perheen elämä jää äidin vastuulle. Silloin ei auta käpertyä eikä arkailla vaan on luotava oma verkosto ja otettava asioista selvää.” (Pesola 1996,64).

Komennukselle lähdetessä vain muutama oli käynyt vierailukäynnillä, joten useimmille saapuminen kohtemaahan tapahtui ensimmäistä kertaa. Useiden haastateltujen naisten ihastusta herättivät komennusmaan miellyttävä ilmasto ja asumisen taso. Toisaalta ihmeteltiin ihmisten valtavaa määrää, liikenteen nopeutta tai saasteista kaupunki-ilmastoa. Nämä haastateltujen kertomukset kuvaavat Obergin (1960) esittämää vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen ensimmäistä vaihetta, kuherruskuukausivaihetta.

”Sehän oli silloin niin ihmeellistä...sitten kun me sinne muutettiin se alku oli semmosta kun olis ollu elokuvissa...tosiaan niinku oli uima-altaat pihalla....siis ne ulkoiset puitteet ja se että aina kun uuteen paikkaan menee siinä on se oma uutuuden viehätöksensä” (Marjo, Kalifornia)

”Jotenkin oli semmonen ihana tunne kun siellä oli ollu päivällä tosi lämmintä ja ihana semmonen semmonen lämmin löyhäys hengähti vastaan....sit sitä ihmetteli siinä ja katteltiin minkälaista se oli...sitä oli niin väsyksissä ja pyörryksissä” (Merja, Teksas)

Nämä alkuaajan turistitunnelmat jäivät naisten kohdalla varsin lyhyeksi, sillä käytännön asioiden järjestäminen alkoi lähes heti maahan saapumisen jälkeen. Ensimmäisenä suurena työnä oli luoda perheelle viihtyisä koti. Komennukselle lähtiessään useimmat perheet olivat ottaneet mukaansa kaikki kodin huonekalut ja tavarat. Suurin osa perheistä katsoi omien tavaroiden ja huonekalujen lisäävän perheen turvallisuuden tunnetta, viihtyvyyttä ja nopeuttavan kulttuuriin sopeutumista.

Kun muuttokuorma oli purettu ja asunto laitettu kotoisaksi, voitiin alkaa totutella arkiseen elämään. Ainoastaan yksi perhe oli päättänyt jättää kaikki kodin huonekalut, astiat ja muut kodin tarvikkeet Suomeen. Heillä oli mukanaan tavaraa ainoastaan sen verran, että pääsivät alkuun ja loput hankittiin paikan päältä. Kodin uudelleen perustaminen vie perheen, varsinkin puolison, voimia ja hidastaa arkielämän alkamista.

”No mua auto meillä oli ehkä me oltiin toinen perhe joka toi mukanaan omat huonekalut...mut tota omat tavarat mulla oli samat kun täälläki omassa kodissa....tämmöset normaalirutiinit”(Seija, Tokio)

”Mä pyysin mun miestä ostaan kahvinkeitin mutta hän ei ollut ehtinyt ostaa sitä vaan silitysraudan...mitä me ihmeteltiin (lasten kanssa)...en kai mä nyt rupee ensimmäiseksi silittää... mutta se kodin perustaminen oli kyllä rankkaa....lähdettiin täysin alusta”(Marjaana, Kalifornia)

Muuttokuorman purkamisen lisäksi pankkitilin avaaminen, ajokortin ajaminen tai terveydenhuoltopalveluiden löytyminen saivat aikaan, että arkiasioiden järjestämistä riitti. Varsinkin Teksasissa ja Kaliforniassa oli varsin paljon suomalaisia ekspatriaattiperheitä, joilta haastateltavat olivat saaneet käytännön neuvoja.

Näiden käytännön toimien ja asuntoon muuttamisen, lasten koulujärjestelyiden ja paikasta toiseen liikkumisen koettiin vaativan kärsivällisyyttä. Useat naiset kokivat liikkumisen aluksi työlääksi, koska autoa ei ollut tai se oli miehen käytössä. Tokiossa asunut äiti kertoi, että matkustaminen metrossa lasten vaunujen kanssa oli lähes mahdotonta. Yleisiä kulkuneuvoja suunniteltaessa ei hänen mielestään oltu otettu huomioon naisia lastenvaunuineen. Arkielämän alettua uudessa maassa voi siihen Obergin (1960) mukaan liittyä muuttajalla turhautumista ja torjuntaa vierasta kulttuuria kohtaan.

”Sitten tutustuttiin sellaseen suomalaiseen perheeseen joka oli jo kolme vuotta asunu Tokiossa ja ne ties kaikki paikat halvat ruokapaikat ja tämmöset ne oli hirveen isona apuna....sit niiltä sai hyödyllisiä tietoja et se oli kullaan arvosta”(Seija, Tokio)

Tanskassa asunut Hannele oli pettynyt, ettei lähistöllä asunut muita suomalaisia ekspatriaattiperheitä, joilta olisi voinut saada käytännön neuvoja. Elämä tuntui hänestä aluksi hankalalta, kun perheen ulkopuolisia sosiaalisia kontakteja ei juuri ollut. Yhdysvalloissa asuneilla naisilla apua oli helpommin saatavilla.

Komennuksella jo pidemmän aikaa olleet suomalaisperheet tiesivät alkuaikaan liittyvät vaikeudet ja olivat valmiita neuvomaan uusia tulokkaita. Paikan päällä olevien kotimaan kansalaisten sosiaalinen tuki ja käytännönapu ovat varsinkin naisten sopeutumisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä.

”Siinä kun ei ollut ketään joka olis neuvonu...vuokranantajakaan ei ollut paikalla ni olis sanonu missä on lähin kauppa ja muuta....pikkuhiljaa nää alko hahmottua....se oli raskasta” (Hannele, Kööpenhamina)

Useat naiset mainitsivat, että varsinkin ensimmäinen puoli vuotta oli kulttuuriin sopeutumisen aikaa. Osalla hankaluudet ajoittuivat ensimmäisiin kuukausiin, jolloin huomattiin, että vieraassa kulttuurissa eivät päde samat säännöt kuin suomalaisessa kulttuurissa. Varsinkin amerikkalaiseen kulttuuriin kuuluviin kohteliaisuustapoihin ja ”small talkiin” monet suhtautuivat aluksi kriittisesti. Se tuntui pinnalliselta käyttäytymiseltä ja monet epäilivät myös sen aitoutta. Toisaalta alkuhämmästelyn jälkeen iloinen kohteliaisuus luonnistui yhtä hyvin suomalaisilta kuin amerikkalaisilta ja sen katsottiin olevan edellytys vieraaseen kulttuuriin sopeutumisessa. Small talk - tyylistä jutustelua on pidetty suomalaisille varsin vieraana, koska kulttuurissamme korostetaan voimakkaasti totuuden puhumista ja vain merkityksellisen tiedon välittämistä keskustelun kautta (Salo-Lee 1993).

Muutama haastateltava muisteli tunteneensa yksinäisyyttä ja kokeneensa itsensä sosiaalisesti vieraantuneeksi uudessa ympäristössä. Nämä tunteet usein hävisivät, kun solmittiin ystävyysuhteita suomalaisiin tai paikallisiin ihmisiin. Haastateltavat korostivat, että heti alussa kannattaa reippaasti ottaa yhteyttä paikanpäällä asuviin suomalaisiin ekspatriaattivaimoihin. Kotiin linnottautuminen lasten kanssa on naisen sopeutumista hidastava tekijä ja samalla se vaikuttaa myös koko perheen viihtymiseen.

”Kun aattelee että jos halus jotain kavereita sun piti ite ottaa puhelin kouras ja soittaa nyt jollekin vieraalle ja tällain...kyl se vähän semmoselt...pakkohan se oli tehdä muuten siellä olis ollu yksin” (Kaisa, Kalifornia)

Ajoittaista yksinäisyyttä kokivat useat naiset komennuksen aikana. Koti-ikävä hetkillä muutamat naiset kirjoittivat päiväkirjaa tai kutsuivat kanssasariaan luokseen. Huonoina päivinä vain suomalaisnaiset saattoivat ymmärtää kotiäidin tuntemuksia. Silloin voitiin ihmetellä paikallisten ihmisten käyttäytymistä ja kulttuuria.

”Mä olisin voinut tappaa kaikki vastaan tulevat (japanilaiset)...varsinkin mä en voinut sietää kun joku tuli vastaan...mitähän tuokin tuijottaa ihan pönttöaivo...typerä kävelytyyli ja kaikkee tämmöstä ja maan byrokratia se on hirveen....Japanissa kun ne ei puhu englantia on niin vaikee kommunikoida ihmisten kanssa” (Seija, Tokio)

Kaikki haastatellut tiesivät, että vieraaseen kulttuuriin muuttoon liittyy usein kulttuurisokki. Useat naiset huomasivat parin kolmen kuukauden kuluttua saapumisestaan kokevansa kielteisiä tuntemuksia uutta kulttuuria tai koko komennusta kohtaan (Oberg 1960).

Ekspatriaatin ja hänen perheensä on todettu kokevan tunneperäisiä, negatiivisia reaktioita uudessa ympäristössä. Kykenemättömyys ymmärtää täysin uutta vallitsevaa kulttuuria ja sosiaalisia sääntöjä saa aikaan turhautumisen tunteen. Sosiaalisessa kanssakäymisessä kielellisten kykyjen ja ei-kielellisten vihjeiden merkitykset voivat jäädä ymmärtämättä. Ihminen saattaa tuntea itsensä normittomaksi ja sosiaalisesti vieraantuneeksi. Kulttuurisokille tyypillisiä oireita ovat tunne kyvyttömyydestä toimia uudessa ympäristössä, ärtyneisyys, tyytymättömyys, menetyksen ja kaipauksen tunteet sekä rooliodotusten epäselvyys (Taipale 1993, 27, Tarf 1977, 139-142).

Vieraassa kulttuurissa koetut pettymykset aiheuttavat stressiä, joka saattaa johtaa kulttuurisokin kokemiseen. Sopeutujan käännekohtaksi tulee usein tilanne, jossa siirrytään kulttuurin tarkkailijan roolista kulttuurin osallistujan rooliin (Furnham-Bochner 1990, 133).

Naisilla kulttuurisokkiin kuuluvia tuntemuksia löytyi, mutta harvalla ne olivat erityisen voimakkaita. Furnhamin-Bocherin (1990) muistuttavat, että kaikki eivät

välttämättä koe kulttuurisokkia. Varsinkin Tanskassa ja Japanissa asuneet vaimot kokivat alkuajan vaikeana, koska muita suomalaisia perheitä ei sillä hetkellä lähettyvillä asunut. Toisaalta myös japanilaisen kulttuurin patriarkalisuus ja yhteiskunnan työelämäkeskeisyys tuntuivat siellä oleskelleesta Seijasta hyvin vierailta. Seijan tilanne muuttui, kun hän sai luotua suomalaisystävien verkoston ja oppi japanin kielen perusteet, jolloin selvisi arkielämän tilanteissa. Tämän jälkeen elämä tuntui mielekkäältä ja kotiinpaluuta ei enää mietitty päivittäin.

”Sit se tota alko pikkuhiljaa menemään kun lokakuussa tuli yks perhe joilla oli meidän Matiaksen ikäinen poika ja tottakai oltiin kokoajan tekemisissä ja mulla kans oli kaveri” (Seija, Tokio)

Kuherruskuukausivaiheen loputtua tulee opetella uuden kulttuurin mukaiset elämisen kuviot, jotka usein ilmenevät arkielämän alettua uudessa ympäristössä. Käytännön toimet, kuten asuntoon muuttaminen, lasten koulujärjestelyt ja paikasta toiseen liikkumiset, voivat viestintävaikeuksien takia aiheuttaa ongelmia. Tunnusomaista tälle toiselle vaiheelle on, että maahanmuuttajat kokoontuvat omiin ryhmiinsä valittelemaan elämän vaikeutta ja purkamaan ahdistustaan maan paikallista väestöä kohtaan (Forsander 1994, Hofsted 1993, Raunio 1994, 119).

Turhautumisen tunne on tavallisempaa puolisolle kuin työssäkävälle miehelle. Puolisoilla voi olla vaikeaa löytää mielekästä tekemistä. Miehen pitkien työpäivien ja matkustelun vuoksi puoliso voi kokea itsensä varsin yksinäiseksi. Perheen asioita hoitaessaan hän joutuu päivittäin kohtaamaan uuden kulttuurin sekä maan paikallista väestöä, toisin kuin mies, jonka työtehtävät eivät välttämättä vaadi häntä kohtaamaan paikallisia ihmisiä (Adler 1998, 273, Raunio 1994, 119). Miehelle kulttuuri voi siis jäädä hyvinkin vieraaksi hänen viettäessä suurimman osan ajasta työympäristössä muiden ulkomaalaisten seurassa.

Kulttuurisokki usein väistyy, kun sopeutuja oppii toimimaan uudessa kulttuurissa, esimerkiksi hänen kielitaitonsa paranee. Hyväksymisvaiheessa kulttuuriin sopeudutaan ja haetaan tasapainoa. Vähitellen on opittu toimimaan uusissa oloissa ja

luotu sosiaalisia verkostoja. Muistettava on, että ulkomaalainen on ulkopuolinen jossain määrin aina, vaikka hän viipyisi maassa miten pitkään tahansa (Forsander 1994, Furnham-Bochner 1990, Hofsted 1993, 209-300, Raunio 1994, 124).

Sopeutumisvaiheessa ollaan saavutettu useamman kulttuurin hallinta ja vakiintunut mielentila. Tässä vaiheessa ei enää jatkuvasti ikävöidä menneisyyttä eikä odoteta päivittäin kotiinpaluuta. Yksilön kyetessä ennakoimaan tulevia tilanteita katsotaan hänen kulttuurintuntemuksensa jo hyväksi. Näillä neljällä sopeutumisen vaiheella kuvataan kokemuksellista oppimista, jossa yksilö joutuu tarkistamaan ja muuttamaan asenteitaan (Forsander 1994, Hofsted 1993, 209-300, Raunio 1994, 126).

Vaiheteorioita on usein kritisoitu siitä, etteivät kaikki sopeutujat koe varsinaista kulttuurisokkia. Teorioiden on katsottu antavan liian yleisen kuvan sopeutumisesta vieraaseen ympäristöön. Lisäksi kaikki sopeutujat eivät käy vaiheita samassa järjestyksessä lävitse (Furnham-Bochner ym. 1990). Anderssonin (1994) mukaan kulttuurisen sopeutumisen vaiheita tulisi tarkastella syklisesti etenevänä ongelmanratkaisuna, jossa kaikki sopeutujat eivät koskaan välttämättä saavuta aitoa kulttuurissa toimimis- ja osallistumistasoa.

Vieraaseen kulttuuriin sopeutumisprosessin lopputulos on Furnhamin ja Bocherin mukaan (1990) kullekin kulttuurille ominaisten sosiaalisten taitojen oppimista ja omaksumista, jotta toimiminen uudessa ympäristössä on mielekäästä. Lyhytaikaisessa oleskelussa, jota tutkimus edustaa, muuttajan on helpompi hyväksyä kulttuurin käyttäytymistavat, koska oleskelu on tilapäistä eikä sopeutujan tarvitse hylätä lopullisesti tapojaan (Ropo 1998).

Lähdekirjallisuudessa ekspatriaatteja on tyypitelty sen mukaan, minkälaista kohdekulttuurin sopeutumista he tavoittelevat. Sopeutumista on luokiteltu kahden tason: oman kulttuurin ja sen arvojen säilyttäminen ja uuden kulttuurin omaksuminen mukaan.

Berryn mukaan (1992, 278-279) vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen tulos voi olla syrjäytyminen, eristäytyminen, sulautuminen tai integraatio. Bochner (1982) käyttää sopeutumisen tuloksista nimiä ohittaja (passing), kansamielinen (nationallis), syrjäytyjä (marginal) ja sovittelija (mediating). Black ja Gregersen (1992) ovat tyypitelleet neljä kansainvälisen johtajan mallia, joista sydän kotimaassa (heart at home) termiä käytän tyypittelyissäni. Sovellan tutkimuksessani kirjallisuudessa esitettyjä ekspatriaattityypittelyjä heidän puolisoihinsa (s.73). Janssen (1995, 156) on koonnut Berryn, Bocherin ja Blackin ja Gregersenin tyypittelyt yhdeksi kuvioksi, joka selventää tyypittelyjen yhtenäisyyttä. Tästä kuviosta olen jättänyt pois organisaation uskollisuuden muodot, koska ne ovat tutkimukseni kannalta tarpeettomia.

		Oman kulttuurin arvojen säilyttämisen arvostus	
		matala	korkea
Kontakti toiseen kulttuuriin	matala	1. syrjäytyminen syrjäytyjä	2. eristäytyminen kansallismielinen sydän kotimaassa
	korkea	3. sulautuminen ohittaja	4. integraatio sovittelija syväsukeltaja

Taulukko 1. Vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen tyypit.

4.3.1 Kotiäidin arkipäivää

Naiset olivat kaikki komennusmaassa kotiäitejä, jolloin päivärytmi määräytyi lasten mukaan. Lapsettomia pariskuntia tai sinkkuja tiedettiin suomalaisissa komennukselle saapuneissa olevan, mutta heillä oli usein eri ystäväpiirit. Teksasissa ja Kaliforniassa asuneiden pienten lasten äitien arkipäiville oli yhteistä, että aikaa vietettiin leikkipuistossa, jossa tavattiin muita naisia. Päivän ohjelma ei juuri eronnut kotiäidin päivästä Suomessa. Perheen sisäistä työjakoa tarkastelevat tutkimukset osoittavat, että edelleenkin suomalaisnaiset käyttävät enemmän aikaa lastenhoitoon kuin miehet

(Kuronen 1994, 81). Lasten- ja kodinhoidon siirtyminen ulkomailla oleskeltaessa lähes kokonaan naiselle nousee tutkimuksessani selvästi esille.

”Usein se oli sitä että aamu ulkona ja sitten mahdollisesti toisen kerran pihalle tai sitten paljon treffailtiin...käytiin toisen suomalaisperheen luona kun miehet matkusteli paljon...iltapäivällä mentiin kahville ja leikkimään toisten luokse” (Laura, Teksas)

”Sillon kun ei ollu liian kuuma oltiin puistossa...leikittiin....siivottiin...tehtiin ruokaa ja uima-altaassa etupäässä” (Minna, Teksas)

Tokiossa asunut Seija ja hänen ystävänsä eivät muodostaneet samanlaista leikkipuistoäitien yhteisöä kuin Teksasissa asuneet suomalaisnaiset. Seijan arkipäivät muodostuivat siitä, että kotoa lähdettiin aamulla lasten kanssa koko päiväksi puistoon ja ystävien luokse. Samalla matkalla hankittiin myös kodin elintarvikkeet. Näiden ostamiseen kului päivästä paljon aikaa, koska monille elintarvikkeille oli oma kauppansa.

”Aamulla lähettiin ja illalla tultiin seitsemän kaheksan aikaan kotiin....koska siellä jos lähit jonnekin ei pysty parin tunnin takia lähtemään mihinkään niinku täällä...siellä aina syötiin kaverin luona ja penskat nukku päiväunet...sen puoleen se oli kivaa...mä aina kävelin ja mulla oli isot rattaa ja pikkuhiljaa ne täytyy tavaroista ja ruuasta....sitten kun kotia tuli oli poikkikin” (Seija, Tokio)

Tokiossa jo peruselintarvikkeiden hankkimiseen kului käytännössä lähes koko päivä. Näin Seijan arkipäivistä muodostui ulkoilun ja ystävien tapaamisen lisäksi ruuan hankintamatkoja, toisin kuin kotimaassa, jossa elämä tuntui hänen näkökulmastaan helpommalta.

”On täällä (Suomessa) kun ei tarvi kun yhen kerran mennä kauppaan niin sä saat kaikki kerralla....siellä se eläminen on paljon raskaampaa sen puoleen että ruuan hankkimiseen menee niin paljon aikaa ja yleensä kaikkee mitä lähet

ostamaan...Tokiohan on maailman kallein kaupunki...siellä kaikki maksaa ihan älyttömästi jos ei tiää sellasia paikkoja mistä saa vähän halvemmalla”(Seija, Tokio)

Suurin osa haastelluista oli pikkulasten vanhempia. Heille illoista muodostui hetkiä, jolloin oli aikaa omille harrastuksille. Muutamissa perheissä miehen palattua töistä, hän jäi vuorostaan hoitamaan kotiin lapsia Monet naiset harrastivat liikuntaa, kävivät erilaisilla kursseilla (kieli ja golf) tai sitten nauttivat kauppakeskuksen vilinässä kuljeskelusta ja ihmisten katselusta. Naisten aika jakautui lasten kanssa vietettyyn, perheen yhteiseen ja yksityiseen aikaan. Haastateltavat kaipasivat enemmän yksityistä, omaa aikaa, joka oli varsin rajoitettua. Postmoderneissa perheissä vapaa-ajasta muodostuu yhä yksityisempi ja eriytyneempi elämänalue. Jokaisella perheenjäsenellä on yksityinen aikansa (Daly, 1996, Julkunen 1989). Vuorokaudessa on vain rajoitetusti aikaa ja usein perheitä vaivaa yhteisen ja yksityisen ajan puute. Naisen katsotaan Le Feuvren (1994) mukaan huolehtivan perheen arkielämän ajanhallinnasta.

”No oikeestaan eka vuosi meni siinä että odotti ja sitten sai sen pikkusen (vauvan)...tokana vuonna oli lähinnä ne ilta-ajat ja silloin kun isä oli kotona...sillon mä harrasti aika paljon....käytiin kaks kertaa viikossa body buildingissä ja sitten kävin semmosen maalauskurssin....muuhun ei oikeestaan ollut aikaa” (Taina, Kalifornia)

Japanissa ja Amerikassa toimivat Suomi-koulut, joita pidettiin viikonloppuisin ja niiden toiminnassa olivat useat naiset järjestämässä erilaisia tapahtumia (itsenäisyyspäiväjuhlia, joulujuhlia, myyjäisiä ym). Suomi-koulutoimintaa, lasten syntymäpäiviä, kielikursseja, vapaaehtoistoimintaa ym. voidaan pitää naisten arjesta rakentuneina pieninä/suurina projekteina (Julkunen 1989).

”Sit kun ne kuuli että mä oon suomenkielen opettaja niin mähän pääsin töihin jouduin....suomikoulu on joka toinen viikko lauantaina se on niinki kerho...sen jälkeen aika kiisi kuin siivillä....ei ollut vapaa-ajan ongelmia ja tein opinnot vielä loppuun” (Tiina, Teksas)

”Siellä oli paikallinen suomikoulu jonka toiminnassa melkein kaikki oli aika aktiivisesti mukana....en kuulunut mihinkään johtokuntaan mutta osallistuttiin kaikkiin talkoisiin mitä vaan oli (Minna, Teksas)

Yhdysvalloissa asuneilla vain kolmella perheellä oli kouluikäisiä lapsia. Koulu aloitettiin siellä jo viisivuotiaana ja ensimmäinen vuosi vastaa suomalaista esikoulua. Nämä äidit tiesivät jo ennen ulkomaille muuttoa, että lapsen koulunkäynti luo selvän päivärytmin perheen elämään. Pienten lasten perheissä äidit olivat huomattavasti enemmän sitoutuneita lapsiinsa.

”Mä kuljetin meidän poikaa sinne kerhoon ja sen ajan olin tyttöni kanssa...me voitiin käydä jonkun toisen perheen luona tai käytiin ostoksilla...iltasin mä aloin itte käymään aerobicissä ja sit mä liityin siihen Suomi-Amerikka seuraan” (Susanna, Teksas)

”Se tuli hirveen tiukak se päivärytmi loppujen lopuksi...meillä oli sillain että lapset ei kulje kouluun yksin....niin mä olin niitä saattamassa ja meillä oli silloin nuorin neljä vuotias niin kyllä hän sai siinä tallustella....ensin me käveltiin sinne kouluun saatettiin ne toiset ja käveltiin takasin kotiin....sitten me tehtiin niitä arkiaskareita ja sama iltapäivällä käveltiin hakemaan ne koulusta pois”(Marjaana, Kalifornia)

Mielekkään elämän luominen komennusmaahan vaatii naiselta rohkeutta ja aktiivisuutta luoda sosiaalisia suhteita. Enemmän omaa aikaa harrastuksille jäi kouluikäisten lasten äideillä. Näiden harrastusten myötä he solmivat sosiaalisia suhteita paikallisiin ihmisiin ja toisiin ulkomaalaisiin. Mielekkään tekemisen löytämisellä on merkitystä kotiäidin kokemukselle omasta tarpeellisuudesta perhepiirin ulkopuolella.

”Ei mulla sellasta työn sellasta työn kaipuuta ollu et sitä tyydytin sillä et kuuluin siihen suomikouluun...niin mä olin heidän sihteeri ja tein kaikki paperihommat ja sit pojan koulussa se toiminta perustu paljon vapaaehtoisuuteen...”(Susanna, Teksas)

Kotimaassa työelämässä mukanaolleille naisille kotiruovan rooli tuntui vieraalta. Taina kertoi turhautuneensa useasti oleskeluaikana, koska hän ei löytänyt omalle elämälleen mielekkyyttä Teksasissa.

”Siinä se sitten meni mä kuskasin niitä kouluun ja ite kävin collegessa ja ehdin vähäks ajaks kottiin ja kävin ehkä ruokakaupassa ja sit menin hakemaan heidät koulusta” (Susanna, Teksas)

”Toisena vuonna tein vielä enemmän tätä vapaaehtoistyötä tänne kouluun et mä otin sen sitten harrastukseksi....mä kävin vähintään kerran viikossa olin kouluavustajana ja sitten mä olin kun oli näitä satunnaisia tempauksia koululla niissä aina mukana huoltajana.....se oli erittäin antoisaa että tutustu niihin toisiin lapsiin ja perheisiin” (Marjaana, Kalifornia)

Ulkomaan komennuksen aikana kolme haastateltua naista oli raskaana. Tämä perheen kasvu oli tarkoin harkittua ja ajoitettua komennusaikaan, jolloin naisella oli sopiva elämäntilanne vauvan odotukseen. Tutkimukseni saa tukea Hagestadin (1989) väitteestä, että yksilöt eivät ole kiinnittyneitä lineaariseen elämänkulkuun, vaan odotuksille ja muutoksille on löydettävissä sopiva aika (Dalyn mukaan 1996).

”Se oli hyötyajattelua kun mä tiesin että mä en kuitenkaan pääse töihin kun ei oo työlupaa niin nyt on maailman paras aika käyttää tämä aika hyväksi ja hankkia toinen lapsi” (Tiina, Teksas)

4.3.2 Suomalaisnaisten tukea antava verkosto

Yksilöllä on käytössään resursseja, joiden on katsottu auttavan vaikeasta elämäntilanteesta selviytymisessä. Näitä resursseja ovat ennen muuta sosiaaliset suhteet, joista tutkimuksissa puhutaan sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisen tuen käsittein. Näillä on havaittu olevan positiivinen elämänmuutoksiin sopeutumista edistävä tekijä. Sosiaalisen verkoston koon ja sopeutumisen välillä ei välttämättä ole

lineaarista yhteyttä, sillä sosiaalisten suhteiden suuri määrä ei aina ennusta hyvää sopeutumista (Tuominen 1994, 84-85).

Yksi laajimmin siteeratuista sosiaalisen tuen määritelmistä on Sidney Cobbin (1982, 189) määritelmä, jonka mukaan sosiaalinen tuki ymmärretään yksilöiden välisenä informaationa, joka tarjoaa emotionaalista tukea (emotional support), mikä saa henkilön uskomaan, että hänestä välitetään, arvostuksen tukea (esteem support), mikä saa hänet luottamaan, että häntä kunnioitetaan, sekä verkoston tarjoamaa tukea (network support), joka saa yksilön uskomaan, että hän kuuluu kommunikoivaan piiriin.

Tällä sosiaalisella tuella tarkoitetaan lähinnä tukea antavia ihmissuhteita. Saatu sosiaalinen tuki ilmenee käyttäytymisessä sekä kokemuksissa. Yksilöt havaitsevat eri tavalla merkittävien läheisten ihmisten ilmaisemia positiivisia tunteita; kannustusta ja huolenpitoa avun tarpeessa. Voidaan puhua myös negatiivisesta tuesta, jolla viitataan vuorovaikutuksen johtamiin kielteisiin vaikutuksiin ja kokemuksiin. Cobbin (1982) mielestä tuki voidaan jakaa neljään kategoriaan, joista tärkein on sosiaalinen tuki. Toisena muotona hän pitää neuvoo antavaa tukea, kolmantena toiminnallista tukea, lähinnä hoivatyötä ja neljäntenä tavaroiden ja palvelusten muodossa annettavaa tukea.

Tukiverkostot koostuvat puolisoista, lapsista, sukulaisista, ystäväistä ja naapureista, joiden tehtävä ja merkitys tuen antajina vaihtelee. Suhteet aviopuolisoon, lapsiin tai muihin läheisiin ihmisiin turvaavat yksilölle sekä emotionaalista että käytännön tukea (Tuominen 1994, 88).

Usein ekspatriaateilla koko perhe on mukana ulkomaankomennuksella ja perheenjäsenet ovat emotionaalisesti hyvin riippuvaisia toisistaan. Tämä voi johtaa sopeutumisprosessin hidastumiseen, mikäli joku perheenjäsenistä kokee sopeutumisen erityisen hankalana. Näin se heijastuu koko perheen sopeutumiseen (Torbiörn 1982).

Läheiset ja tiiviit sosiaaliset kontaktit oman maan kansalaisiin sekä perheen mukanaolo voivat johtaa siihen, että ekspatriaattiperheet eristäytyvät paikallisesta väestöstä. Komennuskohteissa esiintyy tavallisesti ekspatriaattiyhteisöjä, joista käytetään jopa nimitystä ”ekspatriaattighetot” (Osland 1995, Adler 1998). Samassa elämäntilanteessa olevien kanssa ongelmista keskustelu ei aina helpota tilannetta, koska saman maan kansalaisilla ei ole usein keinoja ratkaista sopeutumisprosessin ongelmia (Adelman 1988, Raunio 1989).

Ulkomailla asuttaessa suomalaisuuden tunne korostuu ja sosiaalisia suhteita luodaan myös sellaisiin suomalaisiin, joiden kanssa kotimaassa ei katsota löytyvän paljon yhteistä. Myös harrastukset, jotka muistuttavat kotimaasta, lisäävät isänmaallisuuden tunnetta.

”Me löydettiin Scandinavian folkdance club mihin mejän keskimmäinen lähti...me naurettiin että se on jotenkin hauskaa että me lähetään Amerikkaan asti tanhuamaan” (Marjaana, Kalifornia)

Useat puoliset kaipasivat omaa sosiaalista elämää ja aikuiskontakteja. Suomalaisnaisia yhdisti tietoisuus siitä, millaista elämä on miehen ollessa myöhään töissä tai työmatkoilla. Miehen ja lasten lisäksi aikuiskontakteina ja sosiaalisen tuen antajina olivat toiset kotiäidit. Tukea ja lohtua haettiin toisista naisista, joiden elämäntilanne oli aivan sama kuin itsellä. Erityisesti Teksasissa samaan aikaan asuneet neljä naista kertoivat, että suomalaisnaisten yhteisö oli tiiviisti toistensa kanssa tekemisissä.

”Monta tunsin siellä oli parempi yhteishenki kun mitä Suomessa tulee kun kaikki on niin samanlaisessa tilanteessa...kaikki on kotona ja suurimman osan ammattia mä en edes tiennyt...se mitä Suomessa oli tehty sitä ei juuri kysely jollei itse kertonut...kaikkien miehet ansaitsi suunnilleen saman verran...kaikilla oli uusi auto...me asuttiin samanlaisissa asunnoissa vähän eri paikoissa” (Merja, Teksas)

”Meillä oli niin uskomaton...me kutsuttiin itseämme mammoiksi siis kertakaikkiaan koska kaikki tiesi sen alkuhässäkän ja millasta on kun äijät on aina töissä tai jos ei...ne on työmatkoilla...mikään ei toimi niinku Suomessa” (Tiina, Teksas)

Leikkipuistosta löytyi päivittäin lastensa kanssa joukko naisia, joille puistosta oli muodostunut yhteinen äitien kohtaamispaikka. Sosiaalisia suhteita suomalaisnaisiin oli siellä helppo luoda ja uudet ekspatriaattiperheen vaimot pääsivät tähän äitiyhteisöön helposti mukaan mm. lasten syntymäpäivien kautta. Tiinan mielestä suomalaisäidit oli helppo erottaa leikkipuistossa jo ulkoisesta olemuksesta. Tämän yhteisöllisyyden voidaan nähdä olevan tärkeä naisen sopeutumista edistävä tekijä. Nämä naisyhteisöt toimivat sosiaalisen tuen antajina tarjoten jäsenilleen emotionaalista-, neuvoa antavaa- ja toiminnallista tukea (Cobb 1982).

”Oikein etsittiin että nyt on taas kuulemma muuttanu uusia...ootteks te nähny niitä uusia....missä talossa ne asuu....pyrittiin siihen että lasten synttäreitä oli pahimmillaan kolmet viikossa...niin nimenomaan ne uudet kutsuttiin aina jonnekkain synttäreille (Laura, Teksas)

Kanssakäymisen oman maan kansalaisten kanssa on katsottu olevan myös tärkeää sopeutujan psykologisen hyvinvoinnin ylläpidossa sekä emotionaalisen sosiaalisen tuen tarjoajana yksilölle (Berry ym. 1992, Searle- Ward 1990, Liebkind 1994). Oman maan kansalaiset tuovat vieraassa kulttuurissa oleskeluun tuttuuden ja turvallisuuden tunnetta sekä mahdollistavat kommunikoinnin äidinkielellä.

Vieraassa maassa asuttaessa vanhempia ja sukulaisverkostoa ei ole, joten haastateltavat joutuivat usein tilanteisiin, jolloin on selviydyttävä yksin. Itsenäisyyttä ja rohkeutta vaativia tilanteita olivat naisten mukaan miehen työmatkat, jolloin vastuu lapsista ja kodista siirtyi lähes kokonaan naiselle.

”Kaikki tiesi sen että saattaa tulla hirvee ikävä tai semmonen tosi tuska keskellä yötä....varsinkin silloin kun ne äijät oli siellä työmatkoilla ja se sopimus oli että vaikka keskellä yötä sai toiselle soittaa” (Tiina, Teksas)

Yhdysvalloissa ja Japanissa asuneilla perheillä suomalaisystävät korvasivat sukulaisverkoston. Naiset turvautuivat toisiin suomalaisperheisiin lastenhoidon tarpeessa. Tanskassa asuneelle Hannelle naisverkostoa ei muodostunut, koska hänen mukaansa lähellä ei ollut muita suomalaisperheitä. Vastavuoroisuus lastenhoidossa toimi Japanissa ja Yhdysvalloissa, eikä ulkopuolisiin lastenhoitajiin juuri turvauduttu. Toisaalta suomalaisnaiset eivät luottaneet paikallisiin hoitajiin vaan asiat järjestettiin niin, että lapset voitiin ottaa mukaan tai jättää suomalaisille ystäville hoidettavaksi. Cobbin (1982) esittämä palvelusten muodossa esiintyvä sosiaalinen tuki oli naisten keskuudessa hyvin yleistä.

”Tytär oli ystävän luona hoidossa kun lähdin synnyttämään” (Merja, Teksas)

”Kyl se meidän oma verkosto toimi aika hyvin...kyl mun mielestä mulla oli aika usein sellasia äitejä joilla oli pienet lapset niin heillä oli lääkäriskäyntiä tai muuta....niin kyl mä sanoin että voit ne lapset meille tuoda siks aikaa” (Marjaana, Kalifornia)

4.3.3 Sosiaaliset suhteet paikallisten kanssa

Kulttuuriin sopeutumisen ja mielekkään elämän kannalta olennaista on, että sosiaaliset suhteet eivät rajoitu ainoastaan suomalaisiin perheisiin. Paikalliskontaktien määrällä ja laadulla on katsottu olevan yhteyttä sopeutumiseen (Gudykunst-Hammer 1989). Vuorovaikutuksen paikallisten kanssa tulee olla myönteistä, jotta sillä olisi epävarmuutta vähentävä vaikutus (Gudykunstin- Hammer 1988). Liebkindin (1994) mukaan sopeutuja voi tulkita neutraalin kanssakäymisen paikallisten ihmisten kanssa negatiiviseksi, jos se poikkeaa suuresti hänen oman kulttuurinsa tavoista.

Kanssakäymistä paikallisten ihmisten kanssa on pidetty tärkeänä informatiivisen sosiaalisen tuen antajana. Kontakteissa paikallisten asukkaiden kanssa muuttaja saa kulttuurista tietoa, jota hän tarvitsee edistääkseen sosiokulttuurista sopeutumista (Berry ym. 1992, Furnham-Bocher 1990). Epävarmuuden tunteista selviäminen on

sopeutujan keskeinen tehtävä, jossa sosiaaliset kontaktit ovat hyvin tarpeellisia (Adelman 1988).

Useat haastatelluista tiesivät komennusmaan kulttuurista ennakolta tiedotusvälineiden, kirjojen ja internetin kautta. Amerikkalaiseen ja tanskalaiseen kulttuurin sopeutumista ei koettu vaikeana. Japanilainen kulttuuri ja paikallisten asukkaiden ajatusmaailma edustivat voimakkaasti aasialaista kulttuuria, johon sopeutuminen ei Seijan mielestä käynyt vaivattomasti.

Kaikkien haastateltavien mielestä paikallisiin asukkaisiin kontaktien luominen oli vaikeaa. Ainoastaan Teija kertoi, että he olivat miehensä kanssa keskustelleet, ettei komennusaikana seurusteltaisi suomalaisten kanssa. Tarkoituksena oli luoda sosiaalisia suhteita paikallisten ihmisten kanssa ja näin tutustua maan kulttuuriin syvällisemmin. Torbiörnin (1982) mukaan sopeutumisen alkuvaihe on vaikeampaa niille, joilla on enemmän kontakteja paikallisiin ihmisiin. He kuitenkin sopeutuvat paremmin kuin ihmiset, joilla ei ole juuri lainkaan paikallisia ystäviä. Puutteellinen kielitaito johtaa vieraassa kulttuurissa alkuvaiheen ongelmiin.

Ekspatriaatit ovat usein tekemisissä paikallisten kanssa työpaikalla, jossa heidän kohtaamansa ihmiset ovat kielitaitoisia ja tottuneita kanssakäymiseen ulkomaalaisten kanssa, toisin kuin puoliset, jotka hoitavat arkielämän järjestelyt ja kohtaavat paikallisia, jotka eivät välttämättä ole tottuneet ulkomaalaisiin. Ekspatriaattien ja heidän puolisoitensa kanssakäymisen luonne paikallisten ihmisten kanssa vaihtelee Adlerin (1998) mukaan suuresti. Puolisoiden on vaikeampi saada kontakteja paikallisiin ihmisiin kuin ekspatriaateilla, joilla työpaikka niitä luontevasti tarjoaa (Torbiörn 1982).

Miehen työpaikan kautta useimmat tutustuivat kuitenkin paikallisiin perheisiin. Näiden ihmisten kynnys luoda kontakteja suomalaisiin oli huomattavasti alhaisempi, koska he olivat olleet tekemisissä aikaisemminkin eri kansalaisuuksien kanssa. Pintapuolinen jutustelu oli varsinkin Yhdysvalloissa vieraankin ihmisen kanssa helppoa, mutta lähempi tutustuminen osoittautui hankalaksi. Suomalaisten suosima ”kahvikulttuuri”

ei Merjan mukaan kuulunut amerikkalaiseen tapakulttuuriin. Amerikkalaisia kehuettiin sosiaalisiksi, ystävällisiksi ja kohteliaiksi. Osalle haastatelluista vieraalla kielellä kommunikointi rajoitti sosiaalisten suhteiden syntymistä. Varsinkin alussa jännitettiin vieraalla kielellä asioimista ja kanssakäymistä. Kielitaidon kohentuessa myös rohkeus luoda kontakteja paikallisiin ihmisiin kasvoi.

”Mä kuvittelin että mä tapaan jenkkejä tosi kovasti ja tutustun niihin....ei tuolla päin jenkkejä ollu oikein mahdollista...kahvikulttuuria ne ei tuntenu ollenkaan....kauheen sisään päin lämpiäviä....emmä onnistunu ainakaan” (Taina, Teksas)

”Niihin ei tosiaan ...must tuntu et tanskalaiset on sisäänpäin lämpiävää sakkia...ei kovin herkästi ulkomaalaisiin tutustu” (Hannele, Kööpenhamina)

Seijan tutustumista japanilaisiin ihmisiin vaikeutti se, ettei yhteistä kieltä aina löytynyt. Harva paikallinen osasi englantia eikä hän taas aluksi puhunut sanaakaan japania. Perheen paikallisiksi ystäviksi tulivat Seijan japanin kielen opettaja perheineen. Lähimmän ystäväpiirin hänellä muodostivat toiset Tokiossa asuneet suomalaisnaiset perheineen. Japanilaiset hän näki kohteliaina ulkomaalaisia kohtaan ja kiinnitti huomiota heidän vähäeleisyyteensä, sillä vain silmiin katsomalla saattoi ymmärtää henkilön tunnetilan. Sosiaalisten suhteiden määrällä komennusaikana ei ole niin suurta merkitystä kuin niiden laadulla (Tuominen 1994). Tärkeintä on, että naisella on perheen lisäksi edes yksi laadullisesti hyvä ystävyysuhde.

Suomalaiset ekspatriaattiperheet asuivat lähinnä kerros-/rivitalotyypisissä asunnoissa. Näissä taloissa asui paikallisia, mutta myös muita ulkomaalaisia, joihin muutamat perheet olivat tutustuneet. Tutkijat (Osland 1995, Adler 1998) muistuttavat, että ekspatriaattiperheet voivat eristäytyä asuinalueilla, joissa on paljon vain ulkomaalaisperheitä. Amerikkalaisessa yhteiskunnassa Teksasin ja Kalifornian osavaltioissa sosiaalisten kontaktien luominen kerrostalon amerikkalaisiin naapureihin oli suomalaisnaisten mukaan lähes mahdotonta. Ainoastaan omakotitaloalueella saatiin tutustua paremmin naapuriperheeseen. Lasten opettajista ja naapureista tulikin muutaman perheen ystäviä.

"Kävi niin hyvä tuuri se oli semmonen omakotitaloalue...siinä tien toisella puolella asu perhe jossa oli kaks lasta....niin heihin tutustuttiin tosi nopeesti....mut osa oli semmosia ettei niihin saanut juuri mitään kontaktia....kyl ne tervehti mut se jäi siihen"(Susanna, Teksas)

"Parhaimmaksi tuli naapurin rouva joka oli lääkäri ja jolla oli kaks pientä lasta et hän itsekin tiesi millaista on tulla uuteen maahan....hän oli intialainen"(Marjo, Kalifornia)

Paikallisten ihmisten kanssa seurustelu katsottiin kulttuurituntemuksen kannalta erittäin tärkeäksi. Kontaktit paikallisten kanssa mahdollistavat syvällisemmän kulttuurin ja yhteiskunnan tuntemuksen. Minnan mielestä paikallisten ystävien hyväksyvä asenne heitä kohtaan oli myös yksi viihtyvyyttä lisäävä tekijä. Kanssakäymisen laadulla on Liebkindin (1994) mukaan merkitystä sopeutujan tulkintaan paikallisista kontakteista, kuten yllämainittu Minnan kertomus paikallisten hyväksynnästä osoittaa. Useimmat perheet olivat enimmäkseen tekemissä muiden suomalaisten ekspatriaattiperheiden kanssa. Monet Amerikassa oleskelleet haastatellut kokivat paikallisten ihmisten käyttäytymisen pinnalliseksi ja varsin kaksinaismoralistisiksi.

"Se oli yks syy siihen ettei siellä tutustunut kauheesti amerikkalaisiin....siellä oli niin vahva suomalaisyhteisö että siellä sai kyllä suomalaisia ystäviä" (Minna, Teksas)

Suomalaisten ekspatriaattien määrä Teksasissa ja Kaliforniassa vähensi naisten halukkuutta luoda sosiaalisia kontakteja paikallisiin ihmisiin. Ajan kuluessa ja oleskelun loppuvaiheessa osalla naisista kontaktiodotukset vähenivät oleskelun väliaikaisuuden takia. Uskottiin, ettei enää kannattanut tutustua uusiin ihmisiin, koska oma oleskelu oli loppuillaan ja palattaisiin kotimaahan.

4.3.4 Puolison muuttunut rooli

Naiset kokivat, että puolisoiden parisuhteen tulee perustua luottamukselle ja avoimuudelle. Useat haastateltavat mainitsivat keskustelleensa puolison kanssa parisuhteeseen liittyvistä asioista ennen ulkomaille muuttoa. Näissä keskusteluissa kummatkin puolisoista olivat hyvin tietoisia siitä, että parisuhde ja perhe-elämä oli koetuksella uuteen ympäristöön muutettaessa.

Parisuhdeteemasta keskusteltaessa osa haastateltavista tuntui hieman vaivaantuneilta aiheen henkilökohtaisuuden takia. Useat haastateltavat puhuivat asioista yleisellä tasolla, mutta eivät välttämättä myöntäneet omassa parisuhteessaan esiintyvän kielteisiä muutoksia. Toiset haastateltavat puhuivat hyvinkin suoraan parisuhteestaan komennusaikana.

Yrityksen ulkomaalaisessa yksikössä työskentelevien miesten työpäivät olivat haastateltujen naisten mukaan useilla huomattavasti pidempiä kuin Suomessa. Puolisoiden pitkät työpäivät olivat kaikkien haastateltavien mukaan koettelemus koko perheelle. Yhteisen ajan puute oli ominaista monelle perheelle, mutta se oli vain hyväksyttävä tähän elämäntilanteeseen kuuluvaksi.

”No toisen töissä oleminen...työpäivät on paljon pitempiä kuin Suomessa kun toisella on aikaa ja toisella ei oo ikinä....kaikki käytännön asiat...mä kaks vuotta siivosin ja pesin pyykki ja tein ruuat mitä ikinä mä en oo Suomessa tehny”(Minna, Teksas)

”Pekka onkin paljon reissussa: viime viikolla NYK:issä, tällä viikolla Lontoossa, ensi viikolla ti-to San Fransiscossa ja lauantaista seuraavan parin viikon ajan Suomessa ja Lontoossa”(Lauran kirjeestä, Teksas)

Pitkien työpäivien lisäksi Seijan mukaan japanilaiseen kulttuuriin olennaisena osana kuului, että työpäivän jälkeen hoidettiin sosiaalisia suhteita. Yrityksen japanilaiset työntekijät velvoittivat myös hänen miestään noudattamaan yrityskulttuuriinsa kuuluvia tapoja. Japanilainen työelämäkeskeisyys vaati siellä oleskelleelta perheeltä

puolisoiden molemminpuolista joustavuutta. Jälkimodernin parisuhteet Giddensin (1992) mukaan kestävät niin kauan, kun molemmat puoliset ovat tyytyväisiä. Yksilöllä on suhteessa mahdollisuus minän reflektiiviseen projektiin.

”No miesten ensinnäkin työaika sitten jos on semmonen että tulee vieraita joita pitää lähteä kestitemään ulos työajan jälkeen mikä Japanissa on erittäin tavallista...siellä miehet menee työajan jälkeen kaljalle ja ne menee puolen yön jälkeen kotiin jos menee..et se on elämäntyö et se aiheutti kismaa että nää japanilaiset toimistoukot kuvitteli tai ainakin edellytti välillä että suomalaisetkin on samanlaisia” (Seija,Tokio)

Muutamissa perheissä puoliso tuli säännöllisesti iltapäivisin töistä kotiin ja iltaa vietettiin esimerkiksi kuljettamalla lapsia harrastuksiin. Vastapainoa arjen pitkille työpäiville antoivat viikonloput, jolloin perheet saattoivat tutustua kohdemaahan matkustelemalla. Muihin ekspatriaattiperheisiin ei juuri silloin pidetty yhteyttä, koska viikonloput nähtiin kallisarvoisena oman perheen aikana. Perheen ulkomailla vietetyn ajan yhteisten kokemusten voidaan Halbwachs (1992, 59) mukaan nähdä synnyttävän yhteisiä muistoja (collective memories), jotka ilmentävät perheen kiinnostuksen kohteita ja perinteitä. Nämä yhteiset muistot eivät ole vain muistoja menneisyydestä, vaan edustavat myös perheen asenteita.

Muutaman naisen mielestä lasten hoidon ja kotiaskareiden siirtyminen lähes kokonaan naiselle sekä keskustelut kotitöiden jaosta aiheuttivat ristiriitoja puolisoitten välillä. Meyer (1989, 148) sanoo, että naiset ylläpitävät arkielämää, vaikka sen muodot ovat muuttuneet. Naisten työ perheessä tulkitaan rakkauspalveluna, jolloin toiminta suoritetaan rakkaudesta perheeseen, lapsiin ja mieheen. Naiset olivat asennoituneet siihen, että heidän roolinsa ulkomaankomennuksella oli hoitaa lapset ja koti. Työskentely komennusmaassa ei ollut naisille mahdollista, koska maan kielenhallinnan lisäksi Yhdysvalloissa ja Japanissa työluvan saanti oli heidän mukaansa erittäin vaikeaa. Tanskassa työluvan saamiseksi edellytetään myös maan kielen hallintaan. Toisaalta, jos naiset olisivat olleet komennuksella työelämässä, aiheelliseksi olisi noussut kysymys lastenhoidon järjestämisestä molempien vanhempien ollessa ansiotyössä.

Vieraassa maassa eläminen ja vastuu perheestä saivat voimakkaamman merkityksen kuin kotimaassa asuttaessa. Valtaosa haastatelluista naisista kertoi tottuneensa hyvin miehen matkusteluun ja osan perheissä puolison työkuvaan oli jo Suomessa kuuluneet työmatkat.

Yli puolet naisista kertoi, että komennusajan alkuaikoina lasten kanssa kotiin jääminen miehen lähtiessä työmatkalle osoittautui varsinaiseksi itsenäistymisen paikaksi.

”Se ei oo pelkästään lapset vaan ulkomailla se korostuu kun on vastuussa ihan kaikesta ihan yötä päivää...vastuussa siitä huushollista lapsista koko elämästä....autoista myöten...kyl se kuluttaa sitten kun mies tulee takasin niin sit sitä huojentuneena jakaa osan vastuututa sille” (Tiina, Teksas)

”No ehkä niinä aikoina kun mies matkusti paljon kyl se vähän semmost oli vähän pelottavaakin välillä kun me asuttiin omakotitalossa ja ne oli ehkä semmosia aikoja” (Taina, Teksas)

Naiset muistelivat, että jännittäminen yksin kotiin jäämisestä lasten kanssa helpotti ajan kuluessa. Miehen työmatkaviikkoina pidettiin tiiviisti yhteyttä muihin perheisiin kutsumalla muita naisia ja lapsia vierailulle. Näin ensisijaisen tukiverkoston puolison matkaviikkoina muodostivat toiset naiset (Tuominen 1994). Tiinan mielestä miehen työmatkaviikoissa oli myös myönteinen puolensa.

”Toisaalta sitä tottuu niitä hyviäkin puolia että se lähtee reissuun....mä saan aamulla lukee aamulehden just niin kauan kun mä haluan ja mä saan syödä aamiaiseks sitä mitä mua huvittaa...sitä niinku tottuu että saa elää niinku omalla tavallaan...saa kattoo telkkaria sitä ohjelmaa mitä haluaa” (Tiina, Teksas)

Kotiäiteinä, äitiyslomalaisina tai työelämässä Suomessa olleet naiset kokivat, että heidän roolinsa naisena muuttui komennuksella perinteiseksi ydinperheen äidin rooliksi miehen käydessä töissä ja naisen hoitaessa lapset ja kodin askareet. Jotkut

naiset mainitsivat, että kotiinpaluu tasavertaisti heitä puolisoina. Miehen työpäivän jälkeen puolisoiden oman ajan käytöstä oli muutamissa perheissä vilkasta keskustelua.

”Parisuhde ongelmia voi aiheuttaa se että mies alkaa harrastaa golfia ja se on siellä viikonloput tai sitten voi olla pitkät päivät tietynlainen mustasukkasuus...” (Marjo, Kalifornia)

Kaikkien haastateltujen mielestä ulkomailla asuminen on molemmille puolisoille ja koko perheelle yhteinen kokemus, jonka onnistuminen vaatii puolisoiden välistä yhteistyötä. Komennusajan elämän sekä myönteisten että kielteisten kokemusten he katsovat yhdistäneen ja kasvattaneen heitä puolisoina. Erityisesti kulttuurisokin aikana puolisoiden tarve sosiaaliseen tukeen kasvaa. Tämän voidaan nähdä lähentävän puolisoita tai johtavan vaimon ennenaikaiseen paluuseen kotimaahan (Torbiörn 1982, Osland 1995).

”Se että jos on hyvä suhde niin se tulee vielä paremmaksi ja semmoset yhdessä kokemisen tunteet että ollaan koettu jotain yhdessä muutakin kuin velkojen maksu...ja siinä se kun lähtee pois tutuista ympäristöistä niin tietyllä tavalla niin se on koettelemus että tulee toimeen keskenään kenestäkään riippumatta” (Marjo, Kalifornia)

”Mä sanoisin että meitä se ainakin lähensi se että tiesi että meidän kahden on pärjättävä....nyt ei voi pyytää isovanhempia apuun jos haluais että lähdetään kahdestaan ulos....kyllä se vahvisti sitä että ollaan kahdestaan sovittu ja on pärjättävä...ollaan lähdetty aika paljon sen takia että miehelle tuli tää tilaisuus...ei tässä nyt luovuteta että ollaan se kaks vuotta” (Merja, Teksas)

Osa naisista koki joustavuuden parisuhteessaan lisääntyneen komennuksen aikana. Muutaman vaimon mukaan heidän perheensä vietti enemmän aikaa yhdessä ulkomailla asuessaan kuin kotimaassa. Toisaalta osalla perheistä yhteisestä ajasta oli pulaa. Kaikissa perheissä yhteisesti vietetty aika oli laadullisesti parempaa, vaikka sitä määrällisesti saattoi olla vähemmän, kuin mihin kotimaassa oltiin totuttu.

”Tavallaan on enemmän aikaa ja ollaan perheenä kun toinen hoitaa kaikki arkiaskareet...se on ihan positiivinen puoli...sitä oppii joustamaan ja sit se että ollaan jossain ulkomailla vieraassa kulttuurissa se yhdistää myös tavallaan”(Taina, Kalifornia)

”Suomessa hajotaan enemmän lähdetään viikonlopuiksi mummolaan ja kavereille ja sukulaisille paljon ja niin kuitenkin oltiin tiiviimmin yhdessä mitä oltiin yhdessä.”(Tiina, Teksas)

Muutammat Yhdysvalloissa oleskelleet naiset ja Japanissa asunut Seija kokivat, että kotiäidin rooli oli komennusmaassa yhteiskunnallisesti hyväksytty ja se oli myös taloudellisesti mahdollista toisin kuin Suomessa. Täällä kotiäitinä olemista joutuu perustelemaan (Julkunen 1995). Useat naiset kummastelivat lyhyitä äitiyslomia Tanskassa ja Yhdysvalloissa.

”On se sillä tavalla jos ajattelee siellä oli hyväksyttyä olla kotona lasten kanssa....olla äiti vaikka ei se mulle kovin hyvin sovi siis se kotona olo...mutta täällä on tietynlaiset yhteiskunnan paineet että täytyy olla hirveen tehokas”(Suomessa)
(Marjo, Kalifornia)

”Se että oli kotiäiti ei ollu mitenkään ihmeellistä että mun mielestä Suomessa on enemmän sitä että ei multa kukaan....joku joskus kysy sitä työssäoloa niin mä sanoin että eihän mulla ole edes työlupaa....vapaaehtistyötä mä saan tehdä...Suomessa kun lapset on koulussa mä oon ihan kummajainen kun mä en oo töissä...siinä on sellanen asenne-ero”(Marjaana, Kalifornia)

4.4 Kotiinpaluu elämäntulon muutoksena

Yrityksen järjestämässä komennukselle lähtevien perheiden tilaisuudessa oli korostettu kotiinpaluuta. Myös kaikille ekspatriaattiperheille jaetusta tietopaketista perheet olivat lukeneet, ettei kotiinpaluu ole aina ongelmaton ja helppo. Paluuseen liittyy hyvin moninaisia piirteitä, kuten sosiaaliset, taloudelliset ja perheeseen liittyvät vaikeudet.

Ulkomaille muuttoon kuuluvat vaikeudet taas liittyvät sosiaaliseen vuorovaikutukseen (Taipale 1993, 28). Haastateltavat olivat varsin tietoisia, että paluu on vieraaseen kulttuuriin rakennettujen elämäntapojen muutos, jonka voidaan nähdä noudattavan samoja uuteen kulttuuriin sopeutumisen vaiheita kulttuurishokkeineen.

Blackin ja Mendenhallin (1990) mukaan uuteen kulttuuriin sopeutumisen neljää vaihetta voidaan soveltaa myös ekspatriaattiperheen takaisinpaluutilanteeseen. Ulkomaankomennuksilla uusiin ympäristöihin siirtyvät kertovat kulttuurishokin alkavan aina uudestaan. Kulttuurishokkeja voidaan pitää ympäristösidonnaisina, sillä jokaista uutta kulttuuria varten on oma sokkinsa (Hofsted 1993, 301).

Kotiinpaluun suunnittelu alkoi ekspatriaattiperheissä jo puoli vuotta ennen miehen työsopimuksen päättymistä. Suurella osalla perheistä komennusaika oli sovittu kahdeksi vuodeksi. Tämän työsopimuksen päättymisen jälkeen usealle perheelle oli selvää, että he palaisivat Suomeen. Omakotitalon valmistumisen takia vain yksi perhe palasi puolta vuotta ennen työsopimuksen päättymistä.

Merjan ja Marjon puolisoilla olisi ollut mahdollisuus jatkaa työsopimusta ja myös naiset olisivat mielellään jatkaneet oleskeluaan komennusmaassa. Keskustelun aiheeksi puolisoilla nousi huoli lasten elämän järjestämisestä ja selviytymisestä perheen palattua kotimaahan.

”Vanhin tyttö vaik hän kaikkista parhaiten viihty siellä ja hänellä oli loppujen lopuks se että hän haluaa sitten lähteä Suomeen... ja sitten me päädyttiin jo sillä että me huomattiin että meidän lasten suomen kielen taito pikkusen rupes kärsimään” (Marjaana, Kalifornia)

”Mies sitä jutteli jäädäkö vai eikö ja mitä tehdään...ja mä olin jäämäs...mä olisin halunnu jäädä mut tietysti paino taas ne asiat että poika alottaa ensimmäisen luokan ja tota talon vuokrasopimus loppu” (Marjo, Kalifornia)

Ennen varsinaista kotiinpaluuta monet perheet olivat vierailleet Suomessa kerran tai pari vuodessa, lähinnä loma-aikoina. Ainoastaan yksi perhe oli etukäteen päättänyt, ettei kahden vuoden aikana vierailtaisi Suomessa. Usein näiden Suomen lomien jälkeen perheet palasivat mielellään takaisin kohdemaahan, koska haastateltujen mielestä sukulaisten nurkissa asuminen kävi koko perheelle raskaaksi.

Parissa perheessä oli päätetty, että naisen äitiysloman jälkeen palattaisiin kotimaahan, jotta hän pääsisi jatkamaan työelämässä. Muillekin kotimaassa työelämässä mukanaolleille naisille oli komennusajan lopussa selvää, että he jatkavat ansiotyössä Suomeen palattuaan. Kaikkien haastateltujen miehet jatkoivat palattuaan saman yrityksen palveluksessa. Vain työtehtävät olivat joillakin muuttuneet. Naisille kotiinpaluu ei takaa elämänkulun lineaarisuuteen paluuta. Tutkimus vahvistaa sukupuoliin kohdistettuja käsityksiä elämänkulun lineaarisuudesta, joka miehellä jatkuu tasaisena perheen palattua kotiin (Julkunen 1995, Daly 1996, Davies).

”Varmaan siinä vaiheessa kun meidän poika oli kaks viikkoo vanha mä sanoin et sitten kun tää äitiysloma on loppu niin sitten mennään” (Suomeen)
(Tiina, Teksas)

”Mies olis viihtyny vielä pidempään mutta mä olin sitä mieltä että mun pitäs päästä töihin” (Laura, Teksas)

Haastatelluista viisi naista hakeutui työelämään kotiinpaluun jälkeen. Odotettiin, että töihin päästäisiin melko nopeasti. Varsinkin Minnaa huolestutti työelämästä putoaminen. Hän haki töitä Suomesta jo komennusmaasta käsin ja loput haastatelluista kotiin palattuaan. Muutamat naiset mainitsivat, ettei työnsaanti kotiinpalattua käynytkään niin nopeasti kuin he olivat odottaneet.

Ekspatriaattien puolisoilla on tutkimusten mukaan (Black ym. 1992, Adler 1998) vaikeuksia löytää työpaikkaa komennukselta paluun jälkeen. Näin puoliso uhraa usein oman uransa lähtiessään ulkomaan komennukselle. Työnsaamiseen liittyvät ongelmat koostuvat lähinnä taitojen ruostumisesta ja työelämässä luotujen

kontaktien hiipumisesta. Lisäksi auttaminen lasten sopeutumisessa ja kodin perustamisessa vievät puolisolta paljon aikaa, eikä näin työn etsimiseen tarvittavaa aikaa enää jää. Myös mahdolliset työntajat saattavat olettaa, että perhe tulee lähtemään uudestaan komennukselle (Black ym. 1992 b, 242-245).

”Mä kysyin sitä mun vanhaa työpaikkaa mistä olin lähteny...sielt ei sitten ihan heti auennu ja sielt sitten yks henkilö jäi äitiyslomalle ja mä sain hänen paikkansa” (Susanna, teksas)

”Tosin mä odotin että pääsisin nopeemmin töihin mut mikä ei sitten pitänyt paikkaansa mut sai kaikkennäköstä puuhattua” (Tiina, Teksas)

Paluu tapahtui useimmilla perheillä vuodenajan valoisimpina kuukausina. Kolme perhettä saapui Suomeen talvisaikaan (joulu- tammi- ja maaliskuussa). Tammikuussa palanneelle perheelle ilmaston muutos oli erityisen suuri. Tämän vuoksi olisikin hyvä välttää paluuta vuodenajoista pimeimpinä ja kylmimpinä kuukausina.

”Lapset oli ihan järkyttyneitä....me lähettiin Dallasista oli kakskyt astetta lämmintä vaikka oli tammikuu...hyvät matkustajat Tampereella -27 astetta ja sitten tuli ne viidenkymmenen asteen pakkaset Lappiin” (Tiina, Teksas)

Puolet naisista oli edelleen kotiäiteinä tai äitiyslomalla Suomeen paluun jälkeen. Haastatellut äitiyslomalaiset kertoivat hakeutuvansa työelämään, kun se perheen pienimpien lasten kannalta olisi mahdollista. Klinebergin (1974) väite, että naiset ovat sosiaalistuneet uskomaan, että ihmissuhteiden ja koti- ja hoivatyön ylläpito on tärkeämpää kuin yksilölliset saavutukset, vahvistuu tässäkin tutkimuksessa.

Haastateltavien Suomeen paluu alkoi ennakoivalla sopeutumisella takaisin vanhaan ja tuttuun ympäristöön jo komennusmaassa. Osa naisista sanoi odottaneensa kotiinpaluulta paljon, mutta toisaalta joitakin pelotti, miten sopeutuminen takaisin kotiin sujuisi. Moni kertoi lähteneensä surullisena, koska ystävät jäivät ja komennusmaahan luotu elämä vaihtui takaisin tuttuun suomalaiseen elämään. Perheen

palattua komennuksen loputtua kotimaahan heidän sosiaaliset siteensä oleskelumaahan usein katkeavat. Näin samalla erityinen elämänvaihe ja tapa loppuvat. Maihin, joissa ekspatriaatteja ja heidän perheitään on paljon, syntyy ulkomaalaisten omia yhteisöjä, jotka ovat usein kiinteitä sosiaalisia kokonaisuuksia (Taipale 1993, 30).

Naiset kertoivat ikävöineensä ja odottaneensa Suomen kesäistä luontoa, saunaa ja ruisleipää. He osasivat odottaa kotiinpaluuta, koska sen ajankohta oli ollut tiedossa jo komennukselle lähdettäessä. Haastateltavat olivat asennoituneet siihen, että ulkomaankomennus oli heille itselleen sekä perheelle elämänvaihe, jonka loputtua palattiin takaisin koti-Suomeen.

”No kyllä sitä kaikenlaista odotti kun kesä oli juuri alkanut ja tämä että oli ikävä kaikkee suomalaista...siellä se touhu oli niin erilaista ei oo päässy mökkisaunaan....saa suomalaista ruokaa ja pääsee suomalaiseen luonnonhelmaan” (Laura, Teksas)

Suurin huoli oli lasten sopeutumisesta, koska nuorimmille lapsille pari vuotta elämästä oli varsin pitkä aika ja heidän Suomessa olonsa muodostui lähinnä perheen kanssa vietetyistä lomista. Vanhemmilla lapsilla oli taas edessään koulun aloittaminen tai sen jatkaminen. Yhdysvalloissa lapset voidaan laittaa kouluun kykyjensä mukaan, toisin kuin Suomessa, jossa lapsen luokka määräytyy iän mukaan

”Sitten aateltiin heidän kouluaan miten he saavat takaisin Suomessa kun he oli hyppiny niitten luokkien yli jotka on jääny pois” (Marjaana, Kalifornia)

Sukulaisten ja ystävien näkemistä odotettiin, ja toivottiin, että vanhat ystävyysuhteet olisivat säilyneet. Sosiaalisten suhteiden ylläpito Suomeen katsottiin tärkeäksi ja yhteyttä sukulaisiin ja ystäviin oltiin pidetty puhelimitse ja kirjeitse sekä usealla haastatelulla oli mahdollisuus käyttää sähköpostia. Yhdysvalloissa ja Japanissa oleskelleiden naisten mukaan maiden välinen aikaero ja puheluiden kalleus rajoitti soittamista. Useat kertoivat kirjoittaneensa kortteja ja kirjeitä enemmän mitä Suomessa

asuessaan. Kortti Suomesta merkitsi monille tietoa siitä, etteivät rakkaat sukulaiset ja ystävät olleet unohtaneet heitä.

”Vaikka oli pieni postikortti ja muutama sana sekin tuntu että voikun mukavaa...”

(Taina, Teksas)

Useimpien lasten isovanhemmat olivat matkustaneet komennusmaahan viettämään aikaa lastenlastensa kanssa. Näin ollen yhteyttä sukulaisiin pidettiin tiiviisti yllä komennuksen ajan. Erityisesti isovanhemmat odottivat lastenlastensa näkemistä ja sitä, että heidän kanssaan saattoi Suomessa olla enemmän yhdessä. Tämä helpotti myös perheitä, koska isovanhemmat olivat suuri apu lastenhoidossa. Ainoastaan Japanissa asuneen perheenäidin apuna lasten- ja kodinhoidossa oli kerran viikossa filippiiniläinen kotiapulainen. Kotimaassa oli taas mahdollisuus viedä lapset mummolaan hoitoon, jolloin vanhemmilla oli enemmän yhteistä aikaa. Giddens (1991) väittää että postmodernin sukulaissuhteet menettävät merkitystään, mutta tässä tutkimuksessa ne nousevat perheen tärkeiksi suhteiksi.

Useiden naisten mielestä kotimaan ystävävyssuhteet, joita pidettiin yllä koko komennuksen ajan, säilyivät myös perheen palattua Suomeen. Parhaiden ystävävyssuhteiden katsottiin Munkin (1996) tutkimuksessa jopa vahvistuneen ja satunnaisemmat ystävyssuhteet katosivat. Kolmelle haastatellulle kotimaan muuttuneet sosiaaliset suhteet olivat varsinainen yllätys ja pettymys. Omasta aktiivisuudesta huolimatta vanhaan ystäväpiiriin oli vaikea päästä mukaan. Sosiaalisen verkoston luominen uudestaan kesti muutamien naisten mukaan puolesta vuodesta kahteen vuoteen. Brett (1982) on vertaillut tutkimuksessaan komennuksella olleita perheitä ja ei-komennuksella olleita. Hänen mukaansa ekspatriaattiperheillä on vaikeuksia luoda sosiaalisia suhteita palatessaan kotimaahan.

”Kaikki oli hyvin innoissaan ystävät...ei ollu muuttunu...en oo huomannu mitään sellasta muuttumista”(Taina, Teksas)

”Sit mä kutsuin melkein kaikki meidän entiset ystävät vuorotellen ne kävi meillä ja tietysti ne kysy kuulumisia ja muuta....sitten tuli mun mielestä vähän sellanen että mitäs tässä nyt näin kävi....kukaan ei kutsu meitä vastavierailulle”(Marjaana, Kalifornia)

Samaan aikaan komennuksella olleiden ystävien kanssa pidettiin yhteyttä myös Suomessa. Heidän kanssaan saattoi muistella yhteisiä hetkiä ja he ymmärsivät ystäviensä tunteet kotiinpaluusta. Muutamilla haastatelluilla sosiaalinen verkosto oli jäänyt komennusmaahan ja Suomessa odotettiin, että myös nämä ystävät palaisivat takaisin. Naisten sosiaalisiverkostoja on Suomessa Julkusen (1995) mukaan tutkittu vähän. Haastateltujen naisten kokemukset tukea antavien verkostojen merkityksestä korostuvat tutkimuksessani ja ne olisivat mielestäni mahdollinen jatkotutkimuksen aihe.

”Kaipaankin ehkä sitä tunnetta meidän naisten kotiäitien yhteenkuuluvuutta et kaikilla on sama tilanne se lähentää...kaikki tietää millasta se elämä siellä on ja se on yks täällä se ongelma kun ei oo ketään jonka kanssa puhua tommosista asioista”(Tiina, Teksas)

”Mulla oli tosi paha ikävä kerran kun tulee tää radio Novasta tää ystävä lähellä joka maanantai...Tokioista yks tuttu soittaa ja kertoo tämmösen kotiäidin elämästä....sit kun mä satuin kuuleen mä pillahdin itkuun”(Seija, Tokio)

Marjaanan mukaan joidenkin ihmisten kanssa keskusteltaessa tuli tarkkaan valita sanansa, etteivät toiset kokeneet hänen ylpeilleen ulkomailla oleskelullaan. Muutamat naiset olivat huomanneet tuttavapiirissä kateutta heidän perhettään kohtaan. Coyle (1992, 76) sanoo, että tarve jakaa ja ymmärtää ulkomailla eletyn ajan kokemuksia on perheille tärkeää heidän yrittäessään muodostaa uudelleen kotimaan sosiaalisia suhteita. Erityisesti vähän matkustelleiden henkilöiden mielenkiinnon puute ja kauna aiheuttaa usein palaajille pettymyksiä. Suurin osa kokemuksista on vaikeasti käännettävissä niin, että kotiin jääneet ymmärtäisivät niitä (Munkin mukaan 1996, 20).

Kotimaan yleiseen ympäristöön sopeutumiseen liittyvien asioiden yhteydessä puhuttiin usein esimerkiksi kauppojen huonosta palvelusta, tavaroiden kalleudesta, epäkohteliaisuudesta ja Suomen korkeasta verotuksesta. Nämä asiat mainittiin myös Munkin (1996) tutkimuksessa. Vaikka keskimääräinen komennusaikana oli kaksi vuotta, niin jo siinäkin ajassa joitakin muutoksia Suomessa oli tapahtunut. Laura muisteli puheluiden suuntanumeroiden vaihtuneen ja läänimuutosten tapahtuneen heidän ulkomailla oleskelun aikana. Joitakin ärsytti suomalaisten käsitys Suomesta maailman parhaana ”lintukotona”. Haastateltavat olivat kokeneet, että esimerkiksi kohteliaita käytöstapoja noudatettiin enemmän ulkomailla kuin Suomessa. Toisaalta he näkivät ulkomailla vietetyn ajan jälkeen kotimaan vahvuudet ja heikkoudet uudessa valossa.

4.4.1 Kotiinpaluu vaikeaa?

Ulkomailta kotiinpaluun oletetaan usein olevan ongelmattonta. Useita vuosia ulkomailla asunut ei kuitenkaan tiedä, millä tavalla kotimaa on muuttunut (Raunio 1994, 130). Blackin ja Gregersenin tutkimuksen (1992, 221) mukaan 60 prosenttia amerikkalaisista, 80 prosenttia japanilaisista ja 71 prosenttia suomalaisista ekspatriaateista koki kotiinpaluusokkia. Paluu kotimaahan koetaan usein vaikeampana kuin vieraaseen kulttuuriin sopeutuminen (Raunio 1994, 130).

Ulkomailla pitkään oleskellut saattaa kuvitella, että Suomi on samanlainen kuin hänen muuttaessaan pois. Elämä jatkuu ulkomaille lähteneen ja kotimaahan jääneen kohdalla. Nykyinen tietoliikennetekniikan nopea kehitys auttaa osaltaan ylläpitämään kotimaan sosiaalisia suhteita. Voisi olettaa, että kaikkia elämäntapahtumia on kuitenkin vaikea ymmärtää, ellei niitä ole itse kokenut.

Suurin osa naisista oli kokenut kotiinpaluun helpommaksi kuin muuton uuteen kulttuuriin. Viisi haastateltavaa taas koki kotimaahan paluun itselleen vaikeampana kuin lähdön. Ainoastaan yhden naisen mielestä paluu- ja lähtösopeutumista ei voida erotella vaan molemmat ovat tasavertainen elämäntapamuutos.

Paluun kokemiseen ei näyttäisi tässä tutkimuksessa vaikuttavan ulkomailla vietetty aika. Kymmeniä vuosia ulkomailla asuneiden suomalaisten kohdalla tulos voisi olla aivan toinen. Kaikilla haastatelluilla uuteen kulttuuriin sopeutumisen voidaan nähdä noudattavan kaikille yhteisiä kulttuuriin sopeutumisen vaiheita. Vieraaseen kulttuuriin mielekkään elämän luominen muodostuu monista eri tekijöistä.

Naiset, joiden mielestä kotiinpaluu oli heidän kohdallaan helpompaa, olivat olleet komennuksella Tanskassa (1), Japanissa (1) ja Yhdysvalloissa (4). Kotiinpaluun vaikeammaksi kokeneet olivat kaikki oleskelleet Yhdysvalloissa. Yhtä tekijää, joka selittäisi paluun helppoutta tai vaikeutta, en voinut löytää. Haastateltujen paluukokemukset ovat yhteydessä siihen, miten naiset olivat viihtyneet ja löytäneet oleskelulle merkityksen komennusmaassa.

Japanissa asuneen Seijan sopeutumista vaikeutti länsimaisesta poikkeava aasialainen kulttuuri, jonka ajatusmaailmaa hänen mielestään oli erittäin vaikea ymmärtää. Mitä kauempana kaksi kulttuuria ovat toisistaan, sitä suuremman riskin voidaan olettaa olevan siirryttäessä kulttuurista toiseen. Sopeutuminen kulttuurien erilaisiin tapoihin ja sosiaaliseen järjestelmään ei tapahdu hetkessä (Hurme 1994, 8).

Osalla Yhdysvalloissa ja Tanskassa oleskelleita naisia yhdistää viihtymättömyys ja sosiaalisten suhteiden vähyys tai niiden laadun heikkous. Näitä haastateltavia yhdistää kokemus kotiinpaluun helppoudesta. Osalle oli helpotus palata tuttuun kotimaahan ja työelämään, jolloin syntyi kokemus omasta merkityksellisyydestä. Japanissa oleskelleelle Seijalle paluu suomalaiseen kulttuuriin oli helpompaa, koska tunsu suomalaisen mentaliteetin ja tavan toimia.

Näistä vaimoista puolet oli ollut työelämässä ennen komennukselle lähtöä ja palattuaan he jatkoivat vanhassa työpaikassaan tai edessä oli uuden työpaikan hankkiminen. Loput vaimoista olivat kotiäitejä tai äitiyslomalaisia.

”Kyllä mun mielestä paluu on helppo...se varmaan hyvin pitkälti johtu siitä että mä olin päättänyt että me palataan....mulle oli helppoo se että mulla oli työ johon

palata...et systeemit oli kauheen selvät...mulla oli ikävä kotiin et mä halusin tulla Suomeen”(Taina, Teksas)

Viisi Yhdysvalloissa (Teksasissa ja Kaliforniassa) perheen kanssa komennusta viettänyttä naista kokivat kotiinpaluu vaikeammaksi kuin lähdön. Näissä komennuspaikoissa oli erityisen paljon suomalaisia ja muita ekspatriaattiperheitä, joissa suomalaiset muodostivat omia yhteisöjään. Puolison kulttuuriin sopeutumisella ja mielekkyyden löytämisellä oleskelulleen ulkomaankomennuksella katsotaan olevan yhteyttä myös takaisinpaluun onnistumiseen (Black-Stephens 1989).

Kotiäitien tukea antava verkosto toimi hyvin ja haastateltavat kertoivat viihtyneensä mainiosti. Tässä ryhmässä osa naisista oli enemmän tekemisissä paikallisten ihmisten kanssa kuin ne vaimot, jotka olivat kokeneet paluun helpoksi. Näyttäisi siltä, että komennusmaassa viihtyneet ja mielekkään elämän luoneet eivät koe kotiinpaluuta helpoksi.

”Mulla oli kaikesta vaikeinta sopeutua takasin... et se on siitä jää semmonen tietynlainen menoajka koko ajan tekis mieli lähtee jonnekin...ei osaa tietyllä tavalla rauhottua ollenkaan”(Marjo, Kalifornia)

”En mä tiä missä vaiheessa se pahin aika tulee mutta kyllähän siinä menee oma aikansa ja kun tottuu että täällä ollaan eikä siellä ja sinne jäi kaverit ja kaikkee semmosta...oli tottunu siihen elämään ja nyt pitäis taas tottua Suomeen”(Laura, Teksas)

Työelämään heti paluun jälkeen naisista siirtyi vain yksi ja loput jäivät hoitamaan lapsia ja kotia. Haastatteluhetkellä suurin osa naisista oli jo työelämässä mukana. Haastateltujen puolisoitten sopeutuminen kotimaahan tapahtui työhön paluun kautta. Muutaman naisen mielestä puolison sopeutuminen kotiin tapahtui lähes huomaamatta.

”Mies sopeutu heti kun sillä oli työt ja kaikki valmiina”(Marjo, Kalifornia)

Kotiinpaluu ulkomailla vietettyjen vuosien jälkeen on vaikeampi muutos perheen lapsille. Varsinkin nuorina komennukselle lähteneille lapsille paluu on suuri elämänsä muutos, koska Suomesta ei juuri muisteta mitään.

Lapsen päiväkodin tai koulun aloittaminen ja sinne sopeutuminen jännitti joitakin vanhempia. Lapset osoittautuivat hyvin sopeutuvaisiksi eivätkä haastatellut naiset maininneet suurempia ongelmia. Tanskassa asuneen Hannelen mukaan Suomeen paluu mahdollisti perheen lapselle päiväkerhon aloittamisen ja ikätovereiden tapaamisen.

Ekspatriaattiperheiden lapsille tarjottu koulu ulkomailla on usein korkeatasoista ja saatavilla on runsaasti koulun henkilökuntaa. Luokat ovat pieniä ja opetus tehokasta, koska oppilaat ovat hyvin motivoituneita. Palatessaan lapsilla saattaa olla vaikeuksia sopeutua uuteen kouluympäristöön sekä niiden opetukselliseen tasoon (Harvey 1989). Suomalainen koulutusjärjestelmä on kuitenkin niin korkeatasoinen, että ongelmat tuskin liittyvät opetuksen tasoon. Ekspatriaattiperheiden lasten käytyä englanninkielistä koulua voi opetuskielen vaihto kotiin palattaessa tuottaa vaikeuksia.

Aineistossa oli neljä perhettä joissa oli komennukselta palattaessa kouluikäisiä lapsia. Erään perheen äidin mukaan vanhin lapsista oli valmistautunut palaamaan komennuksen loputtua mielellään Suomeen, mutta kaipasi paluun jälkeen jo uudelle komennukselle. Vanhemmat huomasivat toisen lapsen kohdalla, ettei paluu suomalaiseen kouluun ollut hänelle aivan ongelmatonta. Perheen palatessa takaisin kotimaahan joutuu lapsi suhteellisen suuren muutoksen eteen. Kotimaan ympäristö voi olla suvaitsematon erilaista oppilasta kohtaan (Taipale 1993, 87, 112).

Ulkomailla oleskelleiden lasten katsotaan usein kuitenkin menestyvän koulussa keskivertoa paremmin. Asuinmaan vaihdoksen nähdään antavan paljon kehittäviä kokemuksia lapselle. Kulttuurien erilaisuus luo siis valmiuksia parempaan koulusuoriutumiseen. Ulkomailla oleskelleillä lapsilla ja nuorilla on muita parempi kyky sopeutua uusiin elämäntilanteisiin (Brett 1980, 124-125).

Kotimaahan palattaessa muutokset asumisololoissa vaikuttavat myös koko perheen paluuprosessiin. Useat perheet myyvät asuntonsa ennen työkomennukselle lähtöä, koska sen vuokraaminen ja ylläpitäminen on vaikeaa (Harvey 1989). Kauppinen ja Kendall neuvovat komennukselle lähteviä perheitä pitämään asuntonsa, jotta he säästyisivät asunnonetsimisprosessilta kotiin palattaessa ja se myös helpottaa paluuta taloudellisesti. Lasten sopeutumista voidaan helpottaa palaamalla entiselle paikkakunnalle ja tuttuun asuntoon (Taipaleen mukaan 1993, 46).

Varsinkin kouluikäisten lasten kohdalla ulkomaille muuttoa kannattaa harkita tarkoin. Aikuisille järjestetään koulutuksia uuden kulttuurin kohtaamista varten, mutta myös lapset tarvitsevat valmennusta tähän tilanteeseen. Brett (1980, 129) neuvoo, että kotimaahan paluun ajankohtaa mietittäessä olisi syytä ottaa huomioon lapsen koulun aloittaminen. Lapsen kouluun sopeutumisen kannalta parasta olisi aloittaa koulu lukukauden alussa, jolloin opettajalla on enemmän aikaa ja motivaatiota uuden tulokkaan ohjaamiseen. Perheenjäsenet voisivat toimia neuvojina uusille komennukselle lähtijöille siirtämällä kokemuksiaan eteenpäin (Shilling 1993,46).

”Keskimmäisen lapsen kohdalla oli just sitä...hän on luonteeltaan hyvin kiltti ja hänelle tuli koulussa just tätä tällästä se oli lähellä koulukiusaamista” (Marjaana, Kalifornia)

Toiseen kieliympäristöön joutuessaan yksilölle voi kehittyä kaksikielisyys. Tämä edellyttää äidinkielen perusrakenteiden hallintaa. Ekspatriaattiperheen lasten ollessa uudessa ympäristössä voi äidinkieli ja vieraskieli jäädä kehittymättä tyydyttävästi. Tällaista lasten kielenoppimistilannetta kutsutaan puolikielisyudeksi. Välttääkseen kaksikielisen oppimistilanteen negatiiviset vaikutukset tulee lapsen saavuttaa toisessa kielessä riittävä taso. Kaksikielinen ympäristö on lapsen kehitykselle kuitenkin erityinen rikkaus (Koppinen 1989, 86-87).

Valtaosan mielestä Suomeen muuttamisessa ikävintä oli paluu vanhaan ympäristöön, josta uutuudenviehätys oli kaukana. Erittäin ikävää oli myös jättää ystävät ja luotu elämä komennusmaahan. Useilla perheillä oli ollut taloudellisesti mahdollista

matkustella, käydä ulkona syömässä, elokuvissa ym. Lisäksi monet haastatelluista kertoivat säästävänsä rahaa esimerkiksi omakotitaloa varten. Suomeen palattua monen taloudellinen tilanne muuttui useilla huonommaksi. Myös Suomen ankara verotus palautti monet maanpinnalle.

”Kyllä se varmaan syksyllä se arki on niin arkista...tuolla oli enemmän kohokohtia tavallaan matkustelua ja muuta sit tietysti täällä on se että verottaja muistaa....ettei se elämä oo niin leveätä” (Laura, Teksas)

”Se että ulkomailla on niin paljon tekemisen mahdollisuuksia kun Suomessa varsinkin tämmösellä pienellä paikkakunnalla....se minuukin pelotti ettei oo mitään tekemistä....istut hiekkalaatikolla ja katot sitä” (Marjo, Kalifornia)

Asumisolosuhteet komennusmaassa olivat monilla paremmat kuin kotimaassa. Yhdysvalloissa useiden perheiden ei tarvinnut lähteä talon pihaa kauemmaksi halutessaan esimerkiksi uimaan. Miellyttävä ja aurinkoinen ilmasto Japanissa ja Yhdysvalloissa oli monen suomalaisen mieleen. Tanskan pitkä ja kaunis kevät oli siellä oleskelleen Hannelen mielestä miellyttävä kokemus.

”Olihan täällä sit noi asuntotekijätkin...meillä oli siellä iso omakotitalo ja jouduttiin palaamaan siihen meidän....se nyt mikkään pieni ollu mut sinne rivitaloasuntoon ja meillä oli niin paljon haalittu tavaraa eihän sinne mahtunu kun oli nurkat täynnä pahvilaatikoit...sit alko hermostuun siihen kun ei oo tilaa” (Marjo, Kalifornia)

”Kyl tää Suomen sää on semmonen mihin on vaikea sopeutua...kuinka paljon Dallasissa paisto aurinko kirkkaan sininen taivas päivästä toiseen ja aurinko paistaa se tuo sitä positiivisuutta siihen elämään...sitä auringon paistetta kaipaa” (Laura, Teksas)

Toisaalta Suomeen paluussa miellyttävää oli, että joidenkin naisten kotiäidin rooli muuttui paluun jälkeen työssäkäyvän naisen rooliksi. Suurin osa kotiäideistä ja

äitiyslomalaisista tunsivat Suomessa, että vastuu perheestä siirtyy taas myös aviopuolisolle.

Marjaana yritti tarjota vapaaehtoistyöstä saamaansa kokemusta Suomessa koulun ja kodin yhteistyön lisäämiseksi. Pettymyksekseen hän sai huomata, ettei koulumaailma ollut kiinnostunut hänen tarjoamastaan avusta.

4.4.2 Muuttunut kulttuurinen identiteetti

Kaikki haastatellut naiset kokivat ulkomailla vietetyn ajan erinomaisena mahdollisuutena lisätä vieraan kulttuurin tuntemusta. Tiinalle komennusmaan kulttuurin tuntemuksen lisääntyminen oli oman työuran kannalta erinomainen asia.

Komennusmaassa kohdatuista kielteisistä asioista huolimatta kaikki korostivat ulkomailla vietetyn ajan suurta merkitystä elämäkokemuksena haastatelluille sekä heidän perheenjäsenilleen. Kouluikäisten perheiden lapsille kehittyi hyvä komennusmaan kielen hallinta ja yleisesti ottaen katsottiin, että ulkomailla asuminen oli lapsen kehityksen kannalta myönteinen asia. Kaikkien haastateltujen mukaan ulkomailla koetut myönteiset ja kielteiset tapahtumat olivat lähentäneet koko perhettä. Oman perheen lisäksi merkitykselliseksi tukiverkostoksi naisille osoittautuivat muut ekspatriaattivaimot. Muntonin ja Forsterin (1990, 77) tutkimuksessa tulee esille komennuksella olleiden perheiden läheiset ja kiinteät suhteet ja vanhempien hyvä parisuhde. Tutkija väittää, että perheen vähäiset sosiaaliset suhteet kotiinpaluuvaiheessa kompensoituisivat perheen kiinteällä vuorovaikutuksella.

Monet tunsivat maailmankuvansa avartuneen ja suvaitsevaisuutensa erilaisuutta kohtaan lisääntyneen. Rohkeuden kasvaessa monet naiset mainitsivat myös omatoimisuuden hoitaa perheen asioita lisääntyneen.

”Maailma on avartunut aika lailla, kun on nähnyt, että asiat ja ihmiset erilaisuudestaan huolimatta toimivat ja onnistuvat loppujen lopuksi suunnilleen kuten

Suomessakin, vaikka poikkeuksiakin on esim.luotettavuudessa on välillä toivomisen varaa niin ihmisten kuin tavaroiden suhteen”(Lauran kirjeestä, Teksas)

Muutamit haastateltavat muistelivat, että muuton alkuaikoina asioiden hoitaminen vieraalla kielellä puhelimitse jännitti ja sitä suunniteltiin etukäteen. Varsinkin Yhdysvalloissa olleet vaimot kokivat englanninkielen taitonsa parantuneen. Japanin kielen perusteiden hallinta oli Seijan mukaan avain käytännön asioiden hoitamiseen

Minna kertoi muuttuneensa sosiaalisemmaksi ulkomailla oleskelun myötä. Kaisa taas katsoi kärsivällisyytensä lisääntyneen. Tainan pettymyksenä oli huomata, ettei hän ollutkaan maailmankansalainen vaan viihtyi paremmin kotimaassa.

Suomen kielen, sukupuolten välisen tasa-arvon, koulutuksen ja luonnon arvostuksen useimmat haastateltavat katsoivat lisääntyneen. Muutama mainitsi isänmaallisuuden tunteen Suomea kohtaan kohonneen. Kotimaan turvallisuus koettiin erittäin myönteisenä asiana, mutta komennusmaassa jotkut asiat olivat joidenkin mielestä paremmin, esimerkiksi Yhdysvaltojen alhaisempi verotus koettiin miellyttävämmäksi. Japanissa asunut Seija taas kehui japanilaisia hyvin kohteliaiksi ja ystävällisiksi ihmisiksi.

Yleisesti naiset halusivat paluun jälkeen siirtyä työelämään tai opiskella. Suurin osa oli valmis lähtemään uudelle komennukselle tulevaisuudessa, mutta suurimpana huolenaiheena monilla naisilla oli lasten koulutuksen järjestäminen uudestaan ulkomaille lähettäessä. Tulevaisuuden komennuksella oma työssäkäynti ei ollut monelle mahdoton ajatus, jos se pystyttäisiin käytännössä järjestämään. Ainoastaan Tainan tulevaisuuden suunnitelmiin ei kuulunut uusi ulkomaankomennus.

5 VAIMOTYYPIT

Maailmanlaajuistumisen myötä ihmisten liikkuvuus ja suhteet eri maailmoihin ovat lisääntyneet. Paikkojen vaihtelu ja niiden valinta ei ole enää pakon sanelema vaan ihmiset voivat mahdollisuuksiensa mukaan esimerkiksi vaihtaa asuinmaata.

Keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi nousee Beckin (1999) esittämä sisäisen liikkuvuuden käsite, jolla tarkoitetaan yksilön kykyä hallita elämäänsä jatkuvasti vaihtuvien paikkojen välillä. Naisen kyky elämänsä sisäiseen liikkuvuuden hallintaan, nousee aineistosta yhdeksi vieraassa kulttuurissa sopeutumista edistäväksi tekijäksi. Kyky mielen sisäiseen tasapainoon vaihtelevissa konteksteissa on tyypillistä globaalille elämälle (Giddens 1991).

Omien uratoiveiden saavuttaminen toimii lähtömotiivina ekspatriaateilla siirtyä ulkomaan työkomennukselle. Muodostamissani tyypittelyissä naisen uranluonti ei muodostu ensisijaiseksi motiiviksi ulkomaille lähdölle. Asuinpaikan ja sosiaalisten suhteiden vaihtuminen uusiin, asettaa keskeiseksi tyypittelyissä yllämainitsemani naisten sisäisen liikkuvuuden hallinnan. Naisten ulkomailla oleskelun tavoitteina voidaan pitää motivaatiota uusien asioiden oppimiseen, ainutkertaisena elämän kokemuksena ja jopa seikkailuna. Tyypit edustavat sitä, millaiset tavoitteet naisilla on kohdekulttuuria kohtaan ja miten aktiivisia he ovat sosiaalisten suhteiden luomisessa. Jokaisella vaimotyypillä on yhteyttä kotiinpaluun kokemukseen. Harvey (1989, 142) väittää, että kohdemaan kulttuurisen samankaltaisuuden/erilaisuuden asteella voisi olla vaikutusta paluuprosessiin.

5.1 Sydän kotimaassa

Haastatelluista muutamat naiset viihtyivät paljon kodin piirissä ulkomailla oleskellessaan ja heidän liikkumistaan rajoittivat usein perheen lapset. He eivät kokeneet sosiaalisten suhteiden luomista vieraisiin ihmisiin helpoksi. Heidän ystäväpiirinsä muodostui pääasiassa muista suomalaisnaisista ja heidän perheistään. Blackin ja Gregersenin (1992) termiä lainaten sydän kotimaassa tyypit ovat paljon kodin piirissä ja tuntevat kohdekulttuuria kohtaan epäluuloa ja arkuutta toimia vieraassa ympäristössä. Nämä naiset kertomustensa mukaan ikävöivät koko komennuksen ajan kotimaahan ja tunsivat olonsa orvoksi vieraassa kulttuurissa.

He tarvitsevat myös enemmän aikaa kuin syväasukeltaja tai matkailija sopeutuakseen uuteen kulttuuriin. Sydän kotimaassa naiset odottavat kotiinpaluuta kahta edellistä

enemmän ja viettävät perheen loma-ajat Suomessa. Näille naisille yhteistä oli, että kotiinpaluuta odotettiin ja se koettiin helpommaksi kuin vieraaseen kulttuurin sopeutumisen. Sydän kotimaassa tyyppi arvostaa kuitenkin ulkomailla oleskelua elämän ainutkertaisena mahdollisuutena, mutta ei tulevaisuudessa kaipaa uudelle komennukselle.

Sydän kotimaassa tyyppi kuvaa parhaiten paikallisesti suuntautunutta henkilöä. Vaikka naiset oleskelevat ulkomailla, se ei vielä tee heistä kosmopoliitteja eli maailmankansalaisia. He eivät tunne olevansa kotona vieraassa kulttuurissa, vaan matkailijoiden tapaan heidän oleskelulleen tyypillistä on väliaikaisuus. He liikkuvat turistin tapaan kotimaan ja ulkomaan välillä. Kotimaa on paikka, johon sydän kotimaassa tyypit palaavat aina komennuksen loputtua.

5.2 Matkailija

Aineiston suurimman ryhmän muodostavat naiset, joita voidaan kutsua Honkaheimon (1997) termiä käyttäen matkailijoiksi. He olivat luoneet itselleen ystäväpiirin, joka koostui lähinnä muista suomalaisnaisista ja heidän perheistään. Aikaa vietettiin myös paljon paikallisten perheiden kanssa, joihin oltiin tutustuttu miehen työn tai omien harrastusten kautta. Matkailija ei sydän kotimaassa ja syväasukeltajan tapaan sovi Janssenin kuvioon (s.43), vaan asettuu 2. Ja 4. lohkojen väliin (Honkaheimo 1997,10).

Tämä ryhmä ei mukauta elämäänsä paikallisiin oloihin vaan hakeutuu enemmän vuorovaikutukseen suomalaisten tai muiden ulkomaalaisten pariin. Naiset pitävät vuorovaikutusta paikallisen väestön kanssa tavoiteltavana, mutta suurin osa sosiaalisista suhteista on solmittu suomalaisten kanssa. Heidän tarkoituksenaan on kulttuurin pintapuolinen oppiminen, matkustelu ja yhteisen ajan viettäminen. Matkailija viettää perheen lomiam usein Suomessa sydän kotimaassa tyyppiin tapaan, toisin kuin syväasukeltajat, joiden tarkoitus on päästä vieraaseen kulttuuriin pintaa syvemmälle.

Matkailijalle vieraassa kulttuurissa asuminen on arvokas kokemus, sillä hän arvostaa erilaisia tapoja elää. Hän kuitenkin oleskelee maassa vain rajoitetun ajan ja palaa sitten takaisin kotimaahan. Tässä aineistossa kaikki tutkittavat palasivat komennuksen jälkeen Suomeen, eivätkä siirtyneet uuteen kohtamaan. Matkailijan voidaan nähdä olevan eräänlainen pitkäaikainen turisti vieraassa kulttuurissa. Paikallisen kielen oppiminen on aiheellista vain, jos kohtamaan ei muuten tulla toimeen. Matkailijan mielestä esimerkiksi vähemmistökielillä ei ole kotimaassa käyttöä ja hyötyä. Matkailijan veri vetää taas jossain vaiheessa ulkomaille hankkimaan uusia kokemuksia ja tunteita. Pelätään, että jumiudutaan kotimaahan ja levottomuus ajaa perheet liikkeelle.

Matkailija viihtyy vieraassa kulttuurissa, koska on löytänyt oleskelulleen mielekkyyden sekä on luonut sosiaalisen verkoston, joka pääasiassa muodostuu muista ekspatriaattiperheistä. Paikallisiin ihmisiin kontaktien luomista pidetään tärkeänä, mutta oleskelun väliaikaisuuden ja tarjolla olevien suomalaiskontaktien takia matkailijan paikallinen verkosto jää suppeaksi.

Useat matkailijat kokevat syväasukeltajien tapaan kotiinpaluun hankalaksi, koska tietty elämänsä vaihe ja tiivis sosiaalinen verkosto jäävät komennusmaahan. Matkailija jää myös kaipaamaan elämää, joka nähdään monien mahdollisuuksien seikkailuna. Paluu vanhaan ja tuttuun arkiseen elämään voi sisältää pelottavia piirteitä.

Matkailijat sydän kotimaassa tyypin tapaan ovat enemmän paikallisesti suuntautuneita kuin kosmopoliitteja henkilöitä. Matkailijoille liikkuminen maasta toiseen luo liikkumisen pakon, jolloin ollaan kiinnostuneita vieraasta kulttuurista päällisin puolin, mutta oleskelun väliaikaisuuden takia siihen ei olla motivoituneita syvällisemmin tutustumaan. Maailmanlaajuisesti suuntautunut eli kosmopoliitti haluaa avoimesti kokea erilaisia kulttuureja ja osallistua siihen, eikä erottua paikallisesta väestöstä (Hannerz 1996, 240).

5.3 Syväsukeltaja

Viimeistä aineistosta muodostaani vaimoityyppiä kutsun Honkaheimon (1997) nimeämän ekspatriaattityypin mukaisesti syväsukeltajaksi. Vaimot olivat asettaneet tavoitteekseen jo Suomessa, että oleskeluaikana sosiaalisia suhteita solmittaisiin vain paikallisten asukkaiden tai muiden ulkomaalaisten kanssa. Nämä naiset onnistuivat parhaiten luomaan ystäväpiirinsä vain paikallisista asukkaista. He eivät myöskään tehneet kotimaan vierailuja komennusaikana, joka oli taas yleistä muille vaimotyypeille.

Näiden vaimojen kohdalla voidaan käyttää termiä syväsukeltaja, jonka tavoitteena on vieraaseen kulttuuriin sisälle pääsy hylkäämättä kuitenkaan oman kulttuurin arvoja. Ennen komennusta syväsukeltaja on matkustellut paljon ja viettänyt pidempiä aikoja vieraassa kulttuurissa. Hän on myös kotimaassa ollut aktiivisesti tekemisissä ulkomaalaisten kanssa. Vaikka pääsy kohdemaan kulttuuriin vaatiikin työtä, syväsukeltaja ei lannistu vaan pyrkii tavoitteeseensa ja onnistuu siinä. Vieraassa kulttuurissa eletään maan tavalla ja kielen oppiminen lisää kulttuurin syvällisempää tuntemusta. Suomalaisyhteisöön ei pidetä juuri yhteyttä vaan sosiaaliset suhteet on luotu muita keinoja käyttäen. Kotimaahan palattua syväsukeltajat pitävät tiiviisti yhteyttä komennusmaahan jääneisiin ystäviinsä kirjeitse tai vierailuin.

Syväsukeltaja on onnistunut luomaan sosiaalisen verkoston paikallisten asukkaiden kanssa. Vahvan kulttuurituntemuksen ja sosiaalisten suhteiden takia syväsukeltaja ei koe kotiinpaluuta ongelmattomaksi. Osalle syväsukeltajista kotimaan sosiaaliset suhteet vaativat uudelleen lämmittelyä, joka ei tapahdu hetkessä. Syväsukeltaja on oleskellut komennusmaassa kauemmin kuin matkailija ja sydän kotimaassa oleva. Syväsukeltajat ovat näistä kolmesta tyypistä lähimpänä maailmanlaajuisesti suuntautuneita, vaikka heitäkään ei vielä voida sanoa selvästi kosmopoliiteiksi henkilöiksi. Syväsukeltajat ovat monikulttuurisesti suuntautuneita jo kotimaassa, ja ulkomailla he pyrkivät elämään vieraan kulttuurin ehdoilla. He haluavat olla tekemisissä erilaisuuden kanssa, mutta heilläkin on sosiaalisia kiinnikkeitä kotimaahan.

6 ELÄMÄNKULUN KATKOKSELLISUUS

6.1 Lineaarisen ajan monet kasvot

Näen ulkomaille muuton tässä tutkimuksessa osana perheiden elämäntapaa, joka on saamassa postmoderneja piirteitä. Vaikka ihmiset ovat kautta aikojen liikkuneet maanosista toiseen työn perässä, tämän tutkimuksen liikkuvuus on globaalille maailmalle tyypillistä liikettä, jota hallitsee väliaikaisuus. Työkomennus voidaan liittää kuuluvaksi perheen lineaariseen elämäntapaan, jonka mahdollistaa miehen työura. Perheenjäsenille lineaarinen aika merkitsee ja näyttäytyy varsin monella tavalla. Perheelle työkomennus on yhteisesti suunniteltu etenevän ajan siirtymä, tapahtuma, joka vaikuttaa perheen tulevaisuuteen.

Koko aineistossa on kyse naisen ajasta ja sen subjektiivisesta luonteesta. Tutkimuksessani aika määrittää naisen arkea, ollaan sitten koti- tai ulkomailla. Arjen velvollisuudet hallitsevat näiden naisten elämää. Puolison henkilökohtaiset tarpeet tulee yhdistää perheen suunniteltujen aikataulujen lähinnä miehen uratoiveiden kanssa. Myös Daly (1996) puhuu perheenjäsenten ajan suunnittelusta. Ajankäyttötutkimusten mukaan kotirouvilla on enemmän aikaa kuin ansiotyössä käyvillä naisilla. Kotiäidit kuitenkin kokevat, että oma vapaa-aika jää lyhyeksi, koska he ovat jatkuvasti lasten ja miehen saatavilla (on call) (Shaw 1988).

Perheen ja naisen aikataulut ja päiväjärjestys pitävät Julkusen (1989) mukaan elämää koossa, niin myös ulkomailla oleskeltaessa. Elämä ulkomailla kulkee miehen työn ja lasten ehdoilla ja arki täyttyy kodin- ja lastenhoitoon liittyvistä rutiineista. Naisilla on enemmän ja laadullisesti parempaa aikaa olla lasten kanssa kuin ansiotyössä käydessään. Ulkomailla oleskeluun voidaan nähdä kuuluvan riskejä, joilta pyritään suojautumaan, mutta aineiston mukaan ne näyttäisivät olevan ennemminkin uusia haasteita, esimerkiksi sosiaalisten kontaktien luominen tai arkielämässä pärjääminen.

Kortteisen (1992) analysoimassa pärjäämisen ideologiassa naiselle pärjääminen liittyy oman elämänprosessin osalta juuri arkielämän organisoimiseen. Naisille se

näyttäytyy tässä tutkimuksessa arjen realismina. Heille on tärkeää elämän sisäinen sujuvuus ja tasapainoisuus. Elämäntilanteesta riippuen jokaisen tulee löytää omat ankkurinsa, jotka kantavat erilaisten muutosvaiheiden läpi. Suomalaiset naisverkostot toimivat näillä kotiäideillä ankkureina, joiden varassa elämä kulki. Arkielämän ennustettavuus ulkomailla asuttaessa vähenee.

Kohdemaassa perhe on vapautunut sukulaissuhteista ja vanhat moraalikoodit eivät päde vieraassa kulttuurissa. Oslandin (1995) mukaan perhe voi tuntea olevansa myös riippumaton uuden kulttuurin sosiaalisista normeista, ollaan siis vapaita vallitsevista normeista ja eletään jännittävämpää todellisuutta kuin kotimaassa. Kotiäidille, äitiyslomalaiselle, työssäkäyväälle tai työttömälle perheen ulkomaille lähtö merkitsee elämään vieraassa kulttuurissa.

6.2 Ulkomailla oleskelu katkoksenä

Tutkimus ilmentää perheiden elämäkerran globalisoitumista, sillä maailman vastakohtaisuudet eivät ole jossain kaukana, vaan tulevat heidän elämäänsä sopeutumisenä vieraaseen kulttuuriin sekä sen uusiin tapoihin ja ihmisiin (Beck, 1999). Vieraassa kulttuurissa voi elää vapaana toisenlaista todellisuutta mihin kotimaassa on totuttu. Varsinkin puolison tulee luoda uusi merkityksellinen todellisuus, joka kuitenkin sisältää samoja naisen tehtäviä ja velvollisuuksia kuin kotimaassa. Ulkomailla asuminen voidaan nähdä vaimon lineaarisen elämänkulun katkoksenä. Naisen elämää voidaan kuvata katkoksin (äitiysloma, hoitovapaa, työttömyys ym.). Perheen muuttaminen miehen työn perässä ulkomaille nähdään varsinkin työssäkäyvän naisen näkökulmasta elämänkulun katkoksenä. Tähän lineaarisen elämänkulun aukkoon, jossa kotimaassa saattoi olla oma työura, sijoittuu ulkomailla oleskeltaessa uusi lapsi, vapaaehtoistyö, kielen oppiminen tai kulttuuriin perehtyminen. Perhemuutokset, kuten uuden lapsen hankkiminen on puolisoitten harkinnan ja suunnittelun tulos. Erään kotiäidin mukaan komennusaikana, kun ei ollut mahdollisuutta käydä töissä, oli hänen mielestään paras aika hankkia lisää lapsia. Ulkomailla mies jatkaa omaa työuraansa ja hänen elämänkulkunsa lineaarisuus jatkuu tasaisena.

Karen Davies (1990, 152) sanoo, että naiset ovat modernissa yhteiskunnassa sosiaalistuneet lineaariseen aikakäsitykseen, mutta joissakin elämän tilanteissa siihen tulee katkoksia. Ne ovat osa useimman naisen elämäntulkua ja voidaankin ajatella, että tässä tutkimuksessa ne ovat myönteisiä ja uusia mahdollisuuksia luovia katkoksia. Puolisolle ulkomailla oleskelu ilman omaa työuraa on elämää uudessa todellisuudessa, joka voidaan ymmärtää myös uutena mahdollisuutena. Ulkomailla oleskelusta etsitään elämyksiä ja kokemuksia, jotka tarjoavat yksilöille aitoa elämää ja ”omia projekteja”.

Sosiaalinen todellisuus konstruoituu ja välittyy näiden haastateltujen naisten puheissa. Se todellisuus on vahvasti puhetta postmodernin ajan naisten elämästä, joka ulkomailla oleskeltaessa näyttäytyy osin hyvin perinteisenä perheen elämänä. Ulkomaan työkomennus ei ole ainoastaan miehen elämää koskettava tapahtuma vaan vaikuttaa koko perheen elämäntulkuihin. Hanne Haavindin (1982, 1985) mukaan moderneissa parisuhteissa isän työurasta, tuloista ja itseluottamuksesta miehenä voi nykyaikana tulla perheen, puolisojen yhteinen intressi, johon eivät kuulu perheen valtataistelut (Julkusen mukaan 1995, 97). Väite tästä aineistosta saa tukea, sillä miehen työuralla kehittyminen näyttää olevan molempien puolisojen yhteinen intressi, jolloin taas naisen elämä näyttäytyy kotiäitiytenä.

Yritys tarjoaa nuorille työntekijöille uralla etenemisen mahdollisuuksia. Suomalaisten yritysten kansainvälistyessä mahdollisuudet siirtyä yrityksen ulkomaiseen tytäryhtiöön ovat kasvaneet. Tämän tutkimuksen mukaan alle kouluikäisten lasten vanhempien elämäntulkuihin on mahdollista sijoittaa ulkomaankomennus. Tähän elämäntulkuihin kuuluu miehen ammatillisten toiveiden kehittäminen ja pyrkimys kansainvälisen kokemuksen saamiseen.

Näissä perheissä lapset olivat vielä alle kouluikäisiä, jolloin ulkomaille muutto muutamaksi vuodeksi koettiin perheen ja miehen uran kannalta merkitykselliseksi. Keski-ikäisten perheiden lähtöhalukkuutta heikentää Oslandin (1995) mukaan huoli kotimaahan jäävistä iäkkäistä vanhemmista. Vanhempien ekspatriaattien on katsottu kotiutuvan helpommin takaisin kotimaahan kuin nuorempien.

6.3 Kotiäidin rooli

Modernin identiteeteistä myös äitiydestä on tullut kova valinta. Kotiäitiys elämänurana on Suomessa harvinaista. Aineistosta nousi keskustelua kotiäitien yhteiskunnallisesta hyväksynnästä komennusmaassa ja Suomessa kotona ”olemista” onkin perusteltava, kun taas ansiotyötä ei. Äidin identiteetti ansiotyössä siirtyy ammattiin ja työhön (Julkunen 1995, 91). Kotiäitiys oli haastateltujen mukaan hyväksytympää komennusmaassa kuin kotimaassa. Kotiäitiys instituutiona on yleisempää Yhdysvalloissa ja Japanissa kuin Suomessa. Kotimaassa työelämässä mukana ollut nainen voi Ropon (1998) mukaan kokea sosiaalisen statuksen laskevan ulkomailla eletessä. Tutkimuksen perusteella voin väittää, että kotimaassa äitiyslomalla/kotiäiteinä olleiden naisten status ennemminkin nousi kuin laski komennusmaassa, koska kotiäitiyttä arvostettiin eri tavalla Yhdysvalloissa ja Japanissa kuin Suomessa.

Ansiotyössä käyvä isä ei ole modernissa yhteiskunnassa vain elättäjä. Isyys on perusinstituutio, johon on olemassa eri mahdollisuuksia. Yksilöllisiä isyyksiä ovat hoivaavat, osallistuvat, avustavat, poissaolevat ja elättävät isät. Vanhemmuus on edelleen kuitenkin sukupuolistunutta, vaikka isyys ei ole elättämistä ja kurinpitoa (Julkunen 1995, 97). Ekspatriaattiperheissä isän merkitys elättäjänä ja äidin hoivarooli korostuvat. Rooliasetelma muuttuu työkomennuksella traditionaalisemmaksi ydinperheen malliksi, jossa isä on työelämässä ja äiti hoitaa lapsia. Perheen palattua kotiin puolisoiden roolit muuttuvat, ja myös vaimon elämänsänsä jatkua työlämään siirtymisen myötä. Kotiinpaluun jälkeen perhe voidaan nähdä ennemminkin elämänura- kuin traditionaalisena perheenä. Useat naiset kokivat Suomeenpaluun tasavertaisen heitä puolisoina, jolloin vastuu lapsista ja kodista siirtyi taas myös miehelle.

Suomalaisissa pikkulapsiperheissä äidit vastaavat suuresta osasta kotitaloustöistä: ruuan laitosta 71 prosenttia ja viikkosiivouksesta 63 prosenttia. Vain 3 prosenttia kertoo puolison huolehtivan niistä pääasiallisesti. Lasten hoidosta kuten nukkumaan panemisesta ja päiväkotiin viemisestä ja sieltä hakemisesta on Nikanderin mukaan

tullut kummankin vanhemman asia (Julkusen mukaan 1995, 97). Miesten pitkien työpäivien takia ulkomailla asuttaessa lapsiperheiden äidit vastasivat pääasiallisesti lasten- ja kodinhoidosta. Kotitöiden keskittäminen naiselle lisäsi näin perheen suunniteltua yhteistä aikaa viikonloppuisin ja loma-aikoihin. Le Feuvren (1994) näkee, että äidit ylläpitävät perheen ajanhallintaa huolehtimalla lastenhoidosta, esimerkiksi lasten pukemisesta ja päiväkerhoon saattamisesta.

Yllättävää oli, että vain muutamat haastatellut naiset mainitsivat huolensa komennusajan vaikutuksista omaan työuraan. Tuomisen tutkimuksessa (1991) kotihoidontuella lapsiaan hoitavista äideistä noin puolet ajatteli, että lasten hoitaminen kotona pudottaa heidät työelämästä sekä heikentää heidän ammattitaitoaan. Myös kotona olevan naisen rooli nähtiin vanhanaikaisena (Julkusen mukaan 1995, 90).

Tässä tutkimuksessa naisen työura ei näytä painottuvan, vaan perheet elävät kasvun aikaa, jolle on tyypillistä kotiäitiys elämän lineaarisuuden katkoksenä. Samoin ilmeni Munkin (1996) tutkielmasta suomalaisten ekspatriaattien paluusta, jossa moni puolisoista oli ollut äitiyslomalla/hoitovapaalla ja ainoastaan yhdellä äidillä oli työpaikan etsiminen paluuvaiheessa edessään.

Naiset, jotka mainitsivat huolekseen komennusajan kielteisen vaikutuksen työelämään työllistyivät Suomeen palattuaan nopeammin kuin pidemmän aikaa kotiäiteinä olleet. Nämä haastatellut eivät halunneet sosiaalistua elämänsä katkoksiin vaan pyrkivät lineaariseen todellisuuteen. Heille ulkomailla asuminen oli väliaikainen katkos omaan työuraan, joka komennuksen päätyttyä pyrittiin mahdollisimman nopeasti paikkaamaan. Naiset kokivat asumisen vieraassa kulttuurissa mahdollisuutena viettää aikaa perheen lasten kanssa, jota työelämä oli kotimaassa vähentänyt, sekä pyrkivät oppimaan vierasta kulttuuria.

Muutamalle naiselle perheenäitiys oli pidempi elämänsä katkos, jota he valinnoillaan ylläpitivät. Naisten työelämään siirtyminen paluun jälkeen ei tutkimuksen mukaan tapahdu hetkessä. Suurin osa naisista jatkoi palattuaan

äitiyslomalaisina tai kotiäiteinä, jolloin työnhaku ei heidän elämänsäkulussaan ollut ajankohtaista.

6.4 Sosiaaliset verkostot

Naisten sosiaalisia verkostoja on Suomessa tutkittu varsin vähän (Julkunen 1995). Tutkimukseni vahvistaa verkostojen merkitystä naisten sopeutumista edistävänä tekijänä ja mielekkään elämän luomisen mahdollisuutena komennusmaahan. Haavio-Mannila (1984) on katsonut, että modernissa nuoremmassa keskiluokkaisessa sukupolvessa aviomies on ensisijainen auttaja ja puoliso on myös tärkeä uskottu (Julkusen mukaan 1995, 101). Moderneissa parisuhteissa tärkeintä on kumppanuuden ylläpitäminen ja lujittuminen (Giddens 1991). Ulkomailla oleskelu näyttäisi tässä tutkimuksessa, joko lähentävän ja lujittavan puolisoitten parisuhdetta tai ajavan heidät erilleen.

Suomalainen tutkimus asuinalueelta, jossa on paljon lapsiperheitä osoittaa että äitien ja pienten lasten muodostamalla hiekkalaatikkoyhteisöllä on merkitystä äideille itselleen sekä asuinalueen yhteisöllisyydelle (Kortteinen 1982). Komennusmaassa toiset kotiäidit ja hiekkalaatikkoyhteisö antavat mahdollisuuden purkaa kiukkua uhkaamatta parisuhdetta sekä toimivat tukea antavana verkostona (Holter ym. 1982, Julkunen 1995 ja Leira 1992). Näissä naisten keskinäisissä suhteissa välittyy Kurosen (1993) mukaan tietoa äitiydestä, synnyttämisestä, lastenhoidosta ja aviomiehistä. Ulkomailla oleskeleville kotirouville hiekkalaatikkoyhteisö luo erityisen kokemus- ja ajatusmaailman, joka yhdistää samassa elämäntilanteessa olevia naisia.

Kauppisen (1994) huomioiden mukaan suomalaisten kontaktien sosiaalisen tuen muotoja on vaikea erottaa toisistaan ekspatriaattiyhteisöissä. Tutkimuksessani suomalaisnaisten verkostot tarjoavat jäsenilleen Cobbin (1982) esittämän jaon mukaisesti emotionaalista tukea, arvostusta, yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä konkreettisia palveluksia ja apua esimerkiksi lasten hoidossa. Niistä muodostuu naisen ja perheen hyvinvointia suojaava verkosto.

Ekspatriaattivaimoilla on enemmän mahdollisuuksia ylläpitää asuinalueen naissuhteita kuin ansiotyössä olessa ja tätä kautta he saattoivat olla mukana suomalaisyhteisön toiminnassa esimerkiksi Suomi-koulussa Amerikassa ja Japanissa. Työssäkävöivillä äideillä on Honkasalon (1988) mukaan vähemmän mahdollisuuksia ylläpitää asuinalueen naissuhteita. Nämä vaihtuvat työpaikan ystävyssuhteisiin (Julkusen mukaan 1995).

Sosiaalisten suhteiden luomiseksi on ekspatriaattivaimojen tehtävä työtä ja etsittävä aktiivisesti seuraa. Riittaliisa Ropon (1998) tutkimuksessa suomalaisten ekspatriaattiperheiden sopeutumisesta Englantiin tulee ilmi, että kontaktien määrä paikallisiin ihmisiin vaikutti kaiken kaikkiaan varsin vähäiseltä. Kontaktit englantilaisten kanssa kuvailtiin usein pinnallisiksi ja tiiviydeltään vähäisiksi. Oleskeluajan pituudella on katsottu olevan yhteyttä ulkomailla oleskelleiden perheiden tuttavaverkoston laajuuteen (em, 34-35, Torbiörn 1982).

Aineistoni perusteella tämä pitää osittain paikkaansa. Kolme vuotta ulkomailla oleskelleilla perheillä oli laaja ystäväpiiri, johon kuului suomalaisten lisäksi myös paikallisia kontakteja. Toisaalta kontaktien määrää ei voida selittää pelkästään oleskeluajan pituudella vaan haastatellun omalla aktiivisuudella solmia uusia suhteita. Osa haastateltavista oli pettyneitä jossain määrin siihen, ettei sosiaalisten kontaktien luominen käynyt heiltä helposti. Myös Ropon (1998, 38) tutkimuksessa kontaktivaikeudet paikallisiin aiheuttivat turhautumisen ja yksinäisyyden tunteita haastatelluilla.

Yleisesti ottaen haastateltujen tuttavapiirin muodostivat toiset suomalaisperheet ja kontakteja muihin ekspatriaattiperheisiin ja paikallisiin luotiin eniten lasten kautta, jolloin tutustuttiin lasten vanhempiin. Muutamalla vaimolla ei ollut paikallisia kontakteja juuri lainkaan. Oman aktiivisuuden vähäisyys voidaan Weissmanin ja Furnhamin (1987) mukaan nähdä jo etukäteen johtavan passiivisuuteen tarpeessa solmia kontakteja paikalliseen väestöön. Tämä aineisto ja Ropon (1998) tutkimus tukevat väitettä, että hyvin saatavilla olevat suomalaiskontaktit johtivat siihen, että paikallisten suhteiden solmimiseen ei aktiivisesti paneuduttu. Komennuksen

loppuvaiheessa useiden haastateltujen sosiaaliset kontaktidotukset vähenivät, koska enää ei naisten mielestä kannattanut solmia uusia suhteita kotiinpaluun takia. Luotujen ystävyysuhteiden jättäminen kohdemaahan oli emotionaalisesti raskasta.

Ulkomailla oleskeltaessa ei ole saatavilla tukea antavia sukulaisverkostoja. Vaikuttaa siltä, että puolisoiden suhteet omiin vanhempiin korostuvat ulkomailla asuttaessa. Julkusen (1995) mukaan modernit perhesuhteet voivat katketa kokonaan eikä pelkkä perhesuhde takaa tukea ja apua. Erityisesti isovanhempien rooli korostuu ulkomailla oleskelun myötä, toisin kuin postmodernin tutkijat olettavat kuihtuvien sukulaisuussuhteiden lisääntyvän. Isovanhempien vierailut komennusmaassa koetaan perheissä varsinkin lasten kannalta merkityksellisiksi. Usein isovanhemmat, erityisesti isoäidit, ovat äidin kannalta hyviä, luotettavia ja halpoja lastenhoitajia. Näin myös isovanhemmilla on lapsen hoidon kautta oikeus päästä keskelle lasten ja lastenlasten arkielämää (Julkunen 1995,103).

Tilapäisessä lasten hoidon tarpeessa Haavio-Mannilan (1984) tutkimuksen mukaan pyydetään useimmiten avuksi juuri isovanhempia (Julkusen mukaan 1995). Tämä isovanhempien lasten hoitoapu ei ollut mahdollista oleskelumaassa ja useilla perheillä juuri äiti- ja ystäväverkostot toimivat hoitoapuna isovanhempien puuttuessa.

Brett (1982) väittää, että komennuksella olleilla perheillä on vaikeuksia luoda sosiaalisia suhteita kotiinpalattuaan. Tämän voidaan osittain katsoa pitävän paikkaansa, sillä muutamilla perheillä vanhojen ystävyysuhteiden uudelleen lämmittely vei jopa vuosia. Suurin osa naisista mainitsi parhaimpien ystävien säilyneen perheen palattua takaisin Suomeen.

LOPUKSI

Aineisto tukee monien tutkijoiden (Black ym. 1991, Osland 1996, Adler 1998, Paavolainen 1999) käsityksiä siitä, että ulkomaille muutto on usein vaikeampi elämänkulun muutos puolisolle ja kouluikäisille lapsille kuin miehelle. Kotimaassa työelämässä olleet puoliset usein jättävät työnsä lähteäkseen perheen kanssa

komennukselle. Ulkomailla miehen elämän täyttää työ. Perhe puolestaan joutuu vieraassa kulttuurissa opettelemaan kaikki asiat pärjätäkseen. Naisten on luotava sosiaalinen verkosto uudelleen ja kouluikäisten lasten on sopeuduttava uuteen kouluympäristöön ja tovereihin.

Naisilla kohdemaassa olennaisena tekijänä on löytää mielekkyys oleskelulleen, jottei ulkomailta palattaisi kesken komennuksen. Voidaan myös kysyä mukaanlähtevän puolison motivaatiota, vaikka naisista suurin osa koki ulkomaille muuton ainutkertaisena mahdollisuutena (Torbiörn 1982). Mielekkään elämän luomisessa sosiaaliset suhteet näyttäisivät olevan naisen sopeutumista edistävä tekijä. Tutkimuksen naisverkostot toimivat sosiaalisen tuen antajina: emotionaalisen ja käytännönpalvelusten muodossa tapahtuvana tukena.

Naisten sopeutumisen nähdään noudattavan Obergin (1960) esittämän vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen neljää vaiheita: kuherruskuukausi, torjunta, kriisivaihe ja hyväksymisvaihe. Uuteen kulttuuriin sopeutumista ennalta lieventää ennen lähtöä tapahtuva vierailukäynti kohdemaahan. Useilla naisilla oli mahdollisuus lähteä vierailukäynnille, mutta työn tai lasten takia se ei käytännössä toteutunut.

Realistiset odotukset komennusajasta näyttivät olevan näillä naisilla yleisiä, joka tutkijoiden (Torbiörn 1982, Furnham-Bocher 1990) mukaan on parempi asia kuin suuret odotukset, jotka voivat johtaa pettymyksiin.

Tutkimukseni ja Oslandin (1995) mukaan ulkomaankomennuksen alussa useat perheet hakeutuvat muiden oman maan perheiden pariin. Heidän kauttaan saadaan tietoa esimerkiksi siitä, miten hoitaa lasten kouluasiat, mistä löytää kaupat sekä kuinka käyttäytyä vieraassa kulttuurissa. Osland (1995, 53) on katsonut, että muiden ekspatriaattien tuki vauhdittaa uuteen kulttuuriin sopeutumista. Ympäristön ollessa vieras on helpotus puhua turhautumisestaan tai kodin tapahtumista omaa äidinkieltä käyttäen.

Näillä ekspatriaattiyhteisöillä Oslandin (1995) mukaan voidaan katsoa olevan sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia perheiden sopeutumiseen kohdemaahan. Varsinkin alussa yhteisön tuki koetaan erittäin tärkeäksi suomalaisille perheille ja erityisesti naiselle. Suomalainen yhteisö tempaisi muuttajat mukaan uuteen todellisuuteen. Miesten pitkät työpäivät ja matkustelu olivat usein perheen yhteistä aikaa rajoittavia tekijöitä. Naiset katsoivat, että molempien puolisoiden joustavuus yhteisessä ajankäytössä parani. Näyttäisi siltä, että kotona olevat puoliset joustivat enemmän kuin työssäkäyvät. Yksinäisyyden ja turhautumisen tunteet olivat yleisempiä naiselle kuin työssäkäyvälle miehelle.

Osland (1995) käyttää tutkimuksessaan termiä ”Golden Ghetto” tarkoittamaan asuinalueita, jotka oli tarkoitettu amerikkalaisille sekä muille ulkomaalaisille ekspatriaateille ja heidän perheilleen. Suomalaisten ekspatriaattiperheiden asuminen ”yhteisöissä” Teksasissa ja Japanissa osoitti vähentävän sosiaalisten suhteiden solmimista paikallisiin ihmisiin. Osland väittää, että tällainen linnoittautumismentaliteetti vaikuttaa ekspatriaattien asenteisiin paikallista väestöä kohtaan (Osland 1995, 87). Olisikin mielekäästä etukäteen pohtia ennen asunnon valitsemista sen mahdollisista vaikutuksista sosiaaliseen elämään ja viihtymiseen kohdemaassa. Asuinalueen valinta on yksi kulttuuriin sopeutumista selittävä tekijä.

Kaikki Amerikassa oleskelleet perheet eivät asuneet ulkomaalaisille tarkoitetuilla alueilla vaan paikallisten asukkaiden suosimilla omakotitaloalueilla. Tämän alueen valinneet perheet olivat huomattavasti enemmän tekemisissä naapureiden ja muiden paikallisten asukkaiden kanssa. Tanskassa taas omakotitaloalueella asumisella ei näyttäisi olevan sosiaalisia suhteita lisäävää vaikutusta.

Lapset osoittautuivat aikuisia sopeutuvaisemmiksi eikä suurempia ongelmia naisten mukaan esiintynyt. Kotiinpaluun lähestyessä vanhemmat olivat erityisen huolestuneita lasten selviytymisestä kotimaassa. Lasten kotimaan päiväkotij- ja kouluympäristö voi olla suvaitsematon erilaisuutta kohtaan (Taipale 1993). Kouluikäisten lasten perheissä oltiin törmätty tähän asiaan kotimaassa.

Naisten tavoitteet vaikuttavat siihen, millaiseksi sopeutuminen kohdemaan kulttuuriin muodostuu. Mitä enemmän naiset hakeutuvat paikalliseen vuorovaikutukseen, sitä syvempää ja kokonaisvaltaisempaa sopeutuminen on. Esittämäni vaimotyypit: sydän kotimaassa, matkailija ja syväasukeltaja edustavat kolmea erilaista kulttuuriin sopeutujan tyyppiä. Lisäksi vieraaseen kulttuuriin sopeutumisella on vaikutusta siihen, miten naiset kokivat kotiinpaluun. Useat kohdemaassa viihtyneet kokivat kotiinpaluun hankalaksi. Tyyppejä erottaa monikulttuurisuuden taso, joko ollaan lähempänä paikallista henkilöä tai maailmanlaajuisesti suuntautunutta kosmopoliittia.

Kansainvälisten tutkimusten (Black ym. 1990. 1991) mukaan kotiinpaluu koetaan usein hankalampana kuin vieraaseen kulttuuriin sopeutuminen. Minun aineistossani enemmistö koki kotiinpaluun helpommaksi, mutta paluun vaikeaksi kokeineita oli kuitenkin lähes puolet. Tätä voidaan selittää sillä, että aineistossa oli enemmän naisia, jotka eivät kokeneet ulkomailla oleskelua oman elämänsä kannalta riittävän mielekkäänä. Toisena paluun helppoutta selittävänä tekijänä esitän, että komennukselta suoraan työelämään siirtyminen helpottaa naisten kotiutumista. Kotiinpaluun vaikeaksi kokivat naiset, jotka olivat viihtyneet ja luoneet mielekkään elämän kohdemaahan. Kaikki naiset kotiinpaluukokemuksistaan riippumatta korostivat ulkomailla oleskelun positiivista ja mieltä avartavaa vaikutusta heidän elämänsä kulussa.

LÄHTEET

- Adelman, M. (1988): Cross-cultural adjustment. A theoretical perspective on social support. *International Journal of Intercultural Relations* 12, 183-204.
- Adler, N. (1997): *International dimensions of organizational behavior*. Ohio. South-Western Publishing.
- Alasuutari, Pertti (1993): *Laadullinen tutkimus*. Jyväskylä. Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (1999): *Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Gummerus Oy. Jyväskylä.
- Anderson, Benedict (1991): *Imagined Communities*. London. Verso.
- Bauman, Zygmund (1996): *Postmodernin lumo*. Vastapaino. Tampere.
- Beck, Ulrich (1995): *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä. Reflektiivinen modernisaatio*. Vastapaino. Tampere.
- Beck, Ulrich (1999): *Mitä globalisaatio on?* Tampere.
- Berry, J W- Poortinga, Y H- Segall, M H- Dasen, P R (1992): *Cross- cultural psychology research and applications*. Cambridge Uiversity Press.
- Black, J. C.& Stephens G. H.(1989): The Influence of the the Spouse on the American Expatriate Adjustment and Intent to Stay in Pacific Rim Overseas Assignments. *Journal of Management*, Vol. 15, 529-544.
- Black, J. C. & Mendenhall, M. E. (1990): Cross- cultural training effectiveness: a review and theoretical framework of repatriation adjustment. *Academy of Management Review*, 15, 113-136.
- Black, J. C. & Gregersen, H. B.(1991): Whwn yankee comes home: Factors related to expatriate and spouse repatriation adjustment. *Journal of International Business Studies*, 22, 671-694.
- Black, J.C. & Gregersen, H. B. & Mendenhall, M. E.(1992b): *Global assignments*. San Francisco: Jossey- Bass.
- Black, J.C & Gregersen, H. B. (1992): Artikkkeliin viitattu teoksessa Janssens, M. 1995. *Intercultural Interaction: a Burder On International Managers?* *Journal of Organizational Behavior*. 16:2, 155-167.
- Brett, J. M. (1980): The effect of job transfer on employees and their families. Teoksessa C. L. Cooper & R. Payne (toim.): *Current concers in occupational stress* 99-136. Chister: Wiley.

- Brett, J. M. (1982): Job transfer and well-being. *Journal of Applied Psychology*, 67, 450-463.
- Bocher, S. (1982): Teokseen viitattu teoksessa Janssens, M. 1995. *Intercultural Interaction: a Burden On International Managers?* *Journal of Organizational Behavior*.16:2, 155-167.
- Cobb, Sidney (1982): *Social support and Health Through the life Course*. Teoksessa Hamilton I. Mc Cubbin, Elisabeth A, Cauble & Joan M. Patterson (toim.): *Family Stress, Coping and Social Support*. Charles C. Thomas. Srinfield, Illinois 189-199.
- Daly, J. Kerry (1996): *Families et time. Keeping pace in a hurried culture*. Sage.
- Daun, Åke & Löfgren, Orvar. (1980): *Etnologian metodeja*. Jyväskylän yliopisto. Etnologian laitos. Tutkimuksia 14.
- Davies, Karen (1990): *Women, Time and the Weaving of the Strands of everyday Life*. Avebury. England.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere
- Forsander, Annika, Ekholm, Elina, Salek, Raya (1994): *Monietninen työ- haaste ammattitaidolle* Helsingin Yliopisto, Lahden tutkimus ja koulutuskeskus.
- Furnham, A-Bochner, S (1990): *Culture Shock 3*. Painos London Routledge (Alkup 1986).
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity*. Cambridge. Polity Press.
- Giddens, Anthony (1992): *The transformation on Intimacy, Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Polity Press.
- Gudykunst, W. B. & Hammer, M. R. (1988): *Strangers and hosts in uncertainty reduction based theory of intercultural adaption*. Teoksessa Kim, U. & Gudykunst, W. B. (Toim): *Cross- Cultural adaption -current approaches*. United States. Sage Publications.
- Halbwachs, M (1992): *On collective memory*. Chicago. University of Chicago Press.
- Hammer, M. R. (1992): *Research, mission statements and international students advising offices*. *International Journal of Intercultural Relations* 16, 217-236.
- Hannerz, Ulf (1990): *Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity. A Theory of Culture and Society*. Special Issue. Toimittanut Mike Featherstone. Sage Publications. London.

- Hannerz, Ulf (1992): *Transnational Connections. Culture, people, Places*. London. Routledge.
- Harvey, M. C. (1989): *Repatriation of corporate executives: an empirical study*. *Journal of International Business Studies*, 20, 131-144.
- Hofstede, G. (1993): *Kulttuurit ja organisaatiot*. Helsinki. WSOY.
- Honkaheimo, Jenny (1997): *Suomalaisten ekspatriaattien kokemuksia siirtymisestä työtehtäviin ulkomaille. Tutkimuskurssin harjoitustyö*. Jyväskylän yliopisto. <http://www.jyu.fi/~jehonkah/expatria.htm>
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1985): *Teemahaastattelu*. Helsinki.
- Häyrynen, Yrjö-Paavo (1988): *Elämänura ja ammatinvalinta*. Teoksessa Niemelä Pirkko, Ruht Jan-Erik (toim.): *Ihmisen elämänkaari*. Otava. Keuruu.
- Janssens, M.(1995): *Intercultural Interaction: a burden on international Managers?* *Journal of Organizational Behavior* 16:2, 155-167.
- Julkunen, Raija (1989): *Jokapäiväinen aikamme*. Teoksessa Heiskanen Pirkko (toim.): *Aika ja sen ankaruus*. Painokaari Oy. Helsinki.
- Julkunen, Raija (1995): *Työssäkäyvän äidin julkiset ja yksityiset suhteet*. Teoksessa Eräsaari Leena, Julkunen Raija ja Silius Harriet (toim): *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Vastapaino Tampere 1995.
- Jylhä, Marja (1990): *Vanheneminen toiminta ja vuorovaikutus*. Teoksessa Jylhä Marja, Pohjolainen Pertti (toim.): *Vanheneminen ja elämäntapa*. Sosiaaligerontologian perusteita. Weilin+Göös.
- Karisto, Takala, Haapala (1998): *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. WSOY.
- Kauppinen, Marja (1994): *Antecedents of expatriate adjustment a study of Finnish managers in the United States*. Helsinki. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisu B-140.
- Koppinen, Marja- Leena, Lyytinen Paula, Rasku- Puttonen, Helena (1989): *Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot*. Rauma. Oy Länsi- Suomi.
- Korkisaari, Jari (1989): *Paluumuutto lasten elämänmuutoksena*. *Psykologia* 24 vsk. no 4, 279-285
- Kortteinen, Matti (1982): *Lähiö*. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu.
- Kuronen, Marjo (1993): *Lapsen hyväksi naisten kesken*. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. *Stakes tutkimuksia* 35. Jyväskylä.

Le Feuvre, N. (1994): Leisure, work and gender: A sociological study of women's time in Time. *Time and Society*, 3, 151-178.

Liebkind, Karmela (1994): Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa Liebkind Karmela (toim). *Maahanmuuttajat*. Gaudeamus. Helsinki.

Liedkind, Karmela (2000): Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa Liebkind Karmela (toim.). *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Gaudeamus. Tampere.

Munkki, Marianne (1996): Suomalaisen ekspatin paluu ulkomaankomennukselta, pro-gradu tutkielma. Vaasan yliopisto. Kaupallis-Hallinnollinen tiedekunta.

Munton, A. G. & Forster N. (1990): Job relocation: stress and the role of family. *Work & Stress* 4, no 1, 75-81.

Mäkelä, Klaus (1990): Kvalitatiivisen aineiston arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki.

Neovius, Minna (2000): Viisas yritys huomaa myös ulkomaille lähtevän puolison. *Aamulehden artikkeli* 23.10. A 13. Tampere.

Osland, Joyce Satters (1995): *The Adventure of Working Abroad*. Jossey-Bass Publishers San Francisco.

Peltonen, Raili (1994): Sosiaalinen tuki, elämänhallinta ja koettu terveys keski-ikäisillä naisilla. Åbo Akademi.

Pesola, Ritva (1996): *Ekspatriaattiperheen haastattelu*. Kauppalehti Optio.

Pinola, Timo (1995): *Muutto, muutos ja sopeutuminen lääninsisäiseen muuttoon*. Joensuun yliopisto.

Raitasalo, Raimo (1996): Aaron Antonovskyn ”salutogeeninen malli” ja elämänhallinta. Teoksessa Raitasalo, Raimo (toim.): *Elämänhallintaa etsimässä*. Kansaneläkelaitos. Helsinki.

Rantalaiho, Liisa (1996): Elämän riskit, valinnat ja sidokset. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti ja Ahola, Anja (toim.) *Elämän riskit ja valinnat-hyvinvoinia lama-Suomessa?* Tilastokeskus

Raunio, Aino (1994): Vieraan kulttuurin kohtaaminen käytännössä. Teoksessa Alho, O., Lehtonen, J., Raunio, A., Virtanen, M.: *Ihminen ja kulttuuri - suomalainen kansainvälistyvissä maailmassa*. Finitra julkaisu 72. Helsinki. Yliopistopaino.

Raunio, Kyösti (1999): *Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt*. Gaudeamus. Helsinki.

Riihinen, Olavi (1998): Elämänhallinta käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa Raitasalo, Raimo (toim.): Elämänhallintaa etsimässä. Kansaneläkelaitos. Helsinki.

Ristaniemi, Tuija, Kaarina (1998): Oman onnensa seppä- tutkimus masentuneen naisen selviytymisestä. Pro gradu- tutkielma. Stakes Helsinki.

Roos, J.P (1988): Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliitto. Jyväskylä

Salo-Lee, L (1993): ”Teillä on kaunis nappi” -small talk tyhjänpuhumista vai mielekästä viestintää? Teoksessa Lehtonen J (toim). Kulttuurien kohtaaminen. Näkökulmia kulttuurien väliseen kanssakäymiseen. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 9.

Searle, W. & Ward, C. (1990): The prediction of psychological and sociocultural adjustment during cross- cultural transitions. International Journal of Intercultural relations 14, 449-464.

Shilling, M. (1993): How to win repatriation. Personnel Journal, 72, 40, 43-44, 46.

Shaw, J. (1988): Leisure on contemporary family: On the leisure of canadian wives and husbands. International Review of Modern Sociology, 18, 1-16.

Taipale, Satu (1993): Mitä ulkomaankomennuksen jälkeen?: ekspatriaattien kotiinpaluukokemukset ja paluun hallinta eräissä yrityksissä. Tampereen yliopisto. Pro gradu-tutkielma.

Taft, R. (1977): Coping with unfamiliar cultures. Teoksessa Warren, N. (toim.) Studies in Cross- cultural psychology. London. Academic Press.

Tuominen, Eila (1994): Elämänmuutos ja muutoksen hallinta. Eläketurvakeskus, tutkimuksia. Helsinki

Virkki, Juha (1994): Kirjan esipuhe. Teoksessa Virkki, Juha (toim.): Ydinperheistä yksilöllistyviin perheisiin. WSOY, Juva.

Väyrynen, Raimo (1999): Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset. Yliopistopaino. Helsinki.

Weissman, D. & Furnham, A. (1987): The expectations and experience of sojourning temporary resident abroad a preliminary study. Human Relations 40, 313-326.

LIITE 1

Haastattelujen teemarunko

Haastateltavan taustatiedot

Haastateltavan lyhyt kuvaus ulkomailla oleskelusta

Teemat:

1. Lähtö

Suhtautuminen muuttoon

Odotukset

Valmistautuminen

2. Asuminen kohdemaassa

Sopeutuminen uuteen kulttuuriin

Kohdemaan sosiaaliset suhteet

- kotimaan kansalaisiin
- paikallisiin ihmisiin

3. Muuttajien parisuhde

4. Paluu kotimaahan

- paluun suunnittelu
- kotiinpaluun odotukset
- sosiaaliset suhteet kotimaassa